

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra obecné lingvistiky

Komplexní analýza
televizního diskusního pořadu:
zaměření na teorii zdvořilosti

magisterská diplomová práce

Autor: Bc. Lenka Pivoňková

Vedoucí práce: Mgr. Ludmila Lacková, PhD.

Olomouc

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci „Komplexní analýza televizního diskusního pořadu: zaměření na teorii zdvořilosti“ vypracovala samostatně a uvedla jsem veškerou použitou literaturu a veškeré použité zdroje.

V Olomouci dne 2. 5. 2019

Podpis

Abstrakt

Název práce: Komplexní analýza televizního diskusního pořadu: zaměření na teorii zdvořilosti

Autor práce: Bc. Lenka Pivoňková

Vedoucí práce: Mgr. Ludmila Lacková, PhD.

Počet stran a znaků: 115 s., 193 792 znaků

Počet příloh: 1

Abstrakt: Tato diplomová práce se zabývá komplexní analýzou televizního diskusního pořadu Otázky Václava Moravce, přičemž zvláštní zřetel je věnován teorii zdvořilosti. Cílem práce je vypracování komplexního náhledu na komunikáty, identifikace vybraných aspektů zdvořilosti a jejich následná interpretace. Autorka práce v teoretické části vymezuje žánr a styl vybraných komunikátů, dále představuje základní přístupy ke zdvořilosti a související teorie. Další části práce jsou věnovány kvalitativní analýze textových prepisů dvou vybraných komunikátů. Při komplexní analýze autorka práce postupuje dle metodické příručky prof. Kořenského – *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. Analýza zdvořilosti je zaměřena na konverzační maximy vycházející z Griceova kooperačního principu, Leechovy zdvořilostní maximy stanovené v rámci zdvořilostního principu, v neposlední řadě také na akty ohrožující tvář, které ve své zdvořilostní teorii představili Brownová a Levinson. Autorka práce výsledky kvalitativní analýzy následně vyhodnocuje a interpretuje, dále také ověřuje vstupní hypotézu a zodpovídá na stanovené výzkumné otázky.

Klíčová slova: politická diskuse, zdvořilost, kooperační princip, konverzační maximy, zdvořilostní princip, zdvořilostní maximy, akty ohrožující tvář

Abstract

Title: Complex Analysis of the TV Discussion Programme: Focus on the Politeness Theory

Author: Bc. Lenka Pivoňková

Supervisor: Mgr. Ľudmila Lacková, PhD.

Number of pages and characters: 115 p. 193 792 characters.

Number of appendices: 1

Abstract: This diploma thesis deals with the complex analysis of the television discussion programme *Otázky Vaclava Moravce* and it focuses on the politeness theory. The aim of this thesis is to provide a complex analysis of two selected discussions, identification of certain aspects of politeness and its interpretation. In the theoretical part, the author of the thesis defines the genre and style of television discussion programme, then introduces basic approaches to politeness and related theories. The next part of the thesis is devoted to qualitative analysis of text transcripts which have been obtained from these discussions. In a complex analysis, the author of the thesis follows the methodical manual of prof. Korensky – "*Komplexni analyza komunikacniho procesu a textu*". The analysis of politeness is focused on conversational maxims based on Grice's co-operative principle, Leech's politeness maxims he has set in the politeness principle, and finally, on face-threatening acts introduced by Brown and Levinson in their politeness theory. The author of the thesis then evaluates and interprets results of the qualitative analysis, verifies the hypothesis and answers research questions.

Keywords: political discussion, politeness, cooperation principle, conversational maxims, politeness principle, politeness maxims, face-threatening acts

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce paní Mgr. Ludmile Lackové, PhD. za velmi odborné vedení, věcné připomínky, ochotnost a vstřícnost.

Dále děkuji svým rodičům, kterým jsem bezmezně zavázána za trpělivost, podporu a důvěru, kterou do mě vkládali po celá má studentská léta.

Děkuji také za podporu mému příteli.

Obsah

1	Úvod.....	9
2	Metodologie a cíle práce.....	11
3	Stylová a žánrová charakteristika vybraných komunikátů	13
3.1	Žurnalistika, novinářství a publicistika	13
3.1.1	Zpravodajský styl.....	14
3.1.2	Publicistický styl beletristický	15
3.1.3	Publicistický styl analytický	15
3.2	Dialogická komunikace.....	16
3.3	Veřejný projev a mediální dialog.....	17
4	Vybrané přístupy ke zdvořilosti a související teorie.....	18
4.1	Kooperační princip.....	19
4.2	Zdvořilostní princip.....	20
4.3	Teorie zdvořilosti podle Lakoffové.....	22
4.4	Teorie zdvořilosti podle Brownové a Levinsona	23
4.4.1	Pojem tváře	23
4.4.2	Akty ohrožující tvář	24
5	Charakteristika vybraných komunikátů	32
5.1	Česká televize.....	32
5.2	Moderátor	33
5.3	Prostředí studia	33
5.4	Komunikační model vybraných komunikátů	34
6	Komplexní analýza audiovizuálních komunikátů.....	35
6.1	Obecné vymezení komunikátu	35
6.1.1	Společenská situace	35
6.1.2	Společná činnost, cílový předmětný objekt, aparatura	36
6.1.3	Komunikace, komunikační situace	36

6.1.4	Komunikační kontext.....	37
6.1.5	Komunikační událost, osoby a předměty komunikační události	38
6.2	Sociálně-psychologická struktura	39
6.3	Struktura komunikační kompetence.....	44
6.4	Pragmatická struktura komunikační události	48
6.5	Tematicko-obsahová struktura komunikační události.....	50
6.6	Objektová struktura komunikační události	53
6.7	Struktura komunikátu.....	54
6.8	Struktura segmentace komunikátu	56
6.8.1	Obsahově-pragmatická segmentace.....	59
6.8.2	Syntaktická segmentace	61
6.8.3	Zvuková segmentace.....	61
6.8.4	Repliková segmentace	61
6.8.5	Fázování textu.....	62
6.8.6	Signály textového členění	63
6.9	Struktura výrazově formačních prostředků komunikátu.....	64
6.9.1	Koherence, kohezní řetězce a konektory	65
6.9.2	Konstelace slovesných osob a časů.....	67
6.9.3	Deiktické prostředky	70
7	Kvalitativní analýza vybraných aspektů zdvořilosti	72
7.1	Kooperační princip.....	72
7.1.1	Dodržování konverzačních maxim	72
7.1.2	Porušování maximy kvantity	73
7.1.3	Porušování maximy relevance	75
7.1.4	Porušování maximy kvality	77
7.1.5	Porušování maximy způsobu	79
7.1.6	Shrnutí.....	81

7.2	Zdvořilostní princip.....	83
7.2.1	Dodržování zdvořilostních maxim.....	84
7.2.2	Porušování maximy taktu	88
7.2.3	Porušování maximy velkorysosti.....	90
7.2.4	Porušování maximy chvály.....	91
7.2.5	Porušování maximy skromnosti.....	92
7.2.6	Porušování maximy shody.....	93
7.2.7	Porušování maximy sympatie.....	94
7.2.8	Shrnutí.....	95
7.3	Akty ohrožující tvář	98
7.3.1	Akty ohrožující tvář mluvčího.....	98
7.3.2	Akty ohrožující tvář adresáta.....	100
7.3.3	Shrnutí.....	101
7.4	Závěrečné shrnutí	103
8	Závěr.....	105
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	107
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	112
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	113
	SEZNAM TABULEK	114
	SEZNAM PŘÍLOH.....	115

1 Úvod

V každodenní interaktivní komunikaci je naprosto běžné, že si lidé vzájemně vyměňují informace různého charakteru, vyjadřují se k rozličným tématům, prezentují své názory, postoje, stanoviska či komentáře. V některých případech jde o diskuse ryze soukromé, které jsou sdíleny pouze mezi jednotlivci. Existují však také specifická témata, která se týkají široké veřejnosti, a tedy i diskuse o nich si zaslouží veřejnou prezentaci. Typicky se proto k jejich sdílení využívají hromadné sdělovací prostředky (tiskoviny, televizní a rozhlasové vysílání, internet), které umožňují velmi efektivní, a především masový přenos informací. S přihlédnutím k aktuálním sociologickým výzkumům považuje Bárta (2016) televizní přijímač za nejběžnější masmédiu v České republice. Vzhledem k rozšířenosti tohoto média a jeho mnohým dalším výhodám, vznikají právě v rámci televizního vysílání četné diskusní pořady, v nichž se setkávají především osoby veřejného zájmu za účelem prezentace aktuálních informací, stanovisek, názorů, postojů a komentářů k určité problematice.

Diskusním pořadem s politickým zaměřením jsou i Otázky Václava Moravce vysílané každé nedělní poledne na programech České televize. Z tohoto pořadu byly vybrány dva komunikáty, které jsou základem kvalitativní analýzy v této práci. Autorka se bude zabývat kooperací jednotlivých účastníků diskuse, také tím, zda tito diskutéři dodržují některé ze zásad zdvořilého chování a zda hledí při formulaci svých výpovědí i na komunikačního partnera nebo jsou k němu lhostejní.

Předkládaná diplomová práce se bude zabývat komplexní analýzou vybraných komunikátů, přičemž zvláštní zřetel bude věnován některým zdvořilostním aspektům. Autorka práce zprvu určí metodologii práce, stanoví výzkumné otázky a hypotézu. Na základě studia odborné literatury dále vymezí teoretické základy nutné pro správné uchopení problematiky a pro následnou analýzu. Napříč různými autory tak zmapuje žánr a styl vybraných audiovizuálních komunikátů, dále definuje Griceův kooperační princip a konverzační maximy, Leechův zdvořilostní princip a zdvořilostní maximy, teorii zdvořilosti Lakoffové, v neposlední řadě také teorii zdvořilosti Brownové a Levinsona. V další části autorka stručně charakterizuje vybrané audiovizuální komunikáty; zdrojem pro následnou analýzu se stanou textové přepisy dvou druhých částí televizního diskusního pořadu Otázky Václava Moravce v celkovém rozsahu přibližně sto dvaceti minut. Následně je věnována pozornost komplexní analýze těchto

komunikátů, přičemž autorka bude postupovat dle metodiky stanovené prof. Kořenským et al. v příručce *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. Následuje kvalitativní analýza vybraných aspektů zdvořilosti – kooperačního principu a konverzačních maxim, zdvořilostního principu a zdvořilostních maxim, a aktů ohrožujících tvář. Výsledky kvalitativní analýzy budou v závěru práce vyhodnoceny a okomentovány, autorka zde také odpoví na stanovené výzkumné otázky a ověří platnost hypotézy.

2 Metodologie a cíle práce

Tato diplomová práce se bude zabývat komplexní analýzou televizního diskusního pořadu Otázky Václava Moravce, přičemž zvláštní pozornost bude věnována vybraným aspektům zdvořilosti. Výchozím materiálem pro analýzu budou dvě druhé části tohoto televizního pořadu; celková délka vybraných komunikátů činí přibližně sto dvacet minut.

Při analýze bude autorka práce vycházet především z textových prepisů těchto audiovizuálních komunikátů. Ačkoli je na webových stránkách České televize dostupný textový prepis ve formě titulků pro neslyšící, pro účely analýzy v této práci se jeví jako nedostatečný, a to zejména proto, že jeho obsah je velmi zredukovaný a zjednodušený. Z tohoto důvodu se autorka práce pokusí o vypracování vlastních textových prepisů zvolených komunikátů. Na základě těchto prepisů bude probíhat komplexní analýza a dále také kvalitativní analýza vybraných aspektů zdvořilosti – Griceova kooperačního principu a konverzačních maxim, Leechova zdvořilostního principu a zdvořilostních maxim, a také strategií, které jednotliví komunikanti užívají při realizaci aktů ohrožujících tvář. Prepis společně s výskyty vybraných aspektů zdvořilosti bude dostupný ve formátu .xlsx na přiloženém disku CD-ROM; půjde však o holý textový prepis bez aplikace transkripčních pravidel, ta budou uplatněna pouze na vybrané pasáži této práce.¹

Cílem této práce je komplexní analýza zvolených komunikátů, dále kvalitativní analýza vybraných projevů zdvořilosti, jejich kategorizace a následná interpretace. Je nutné podotknout, že rozhodně není cílem práce vytvářet jakékoli obecně platné závěry.

Již z pouhého shlednutí audiovizuální podoby vybraných komunikátů je patrné, že se komunikáty odlišují složením sociálních rolí jednotlivých účastníků diskuse. V jednom z komunikátů typicky figuruje moderátor a několik politicky angažovaných osob, v druhém komunikátu jde však o moderátora, politika a studenty. Autorka práce se během analýzy bude zamýšlet nad tím, zda může mít symetrie/asymetrie sociálních rolí komunikantů zásadní vliv na dodržování/porušování vybraných zdvořilostních aspektů.

¹ Autorka práce používá ve vybraných pasážích kombinaci transkripčních symbolů, které vymezuje prof. Kořenský et al. (1987), Kaderka a Svobodová (2006).

Na základě této úvahy autorka stanovuje následující hypotézu:

H1: Komunikát s asymetrickými sociálními rolemi komunikantů vykazuje častější porušování zdvořilostních maxim a častější výskyt aktů ohrožujících tvář než komunikát se symetrickými sociálními rolemi komunikantů.

Dále vymezuje následující výzkumné otázky:

O1: Převažuje v komunikátech dodržování nebo porušování kooperačního principu a souvisejících konverzačních maxim?

O2: Které zdvořilostní maximy jsou v jednotlivých komunikátech dodržovány nejčastěji?

O3: Které zdvořilostní maximy jsou naopak v jednotlivých komunikátech nejčastěji porušovány?

O4: Jaké způsoby ohrožování tváře jsou v jednotlivých komunikátech využity?

O5: Ve kterém komunikátu jsou obecně akty ohrožující tvář více frekventované? Jde o ohrožení tváře mluvčího nebo adresáta? Jedná se o pozitivní nebo negativní tvář?

3 Stylová a žánrová charakteristika vybraných komunikátů

V této kapitole se autorka práce zaměří na vymezení stylu a žánru komunikátů, které budou následně podrobeny kvalitativní analýze. Soustředí se především na terminologickou nejednoznačnost mezi pojmy žurnalistika, novinářství a publicistika, dále se bude autorka práce věnovat vymezení dialogické komunikace, veřejného projevu a mediálního dialogu.

3.1 Žurnalistika, novinářství a publicistika

Jak již bylo nastíněno výše, pojetí termínů žurnalistika, novinářství a publicistika je napříč různými autory často nejednoznačné, což poznamenává mimo jiné například Čechová et al. (2003) či Schneiderová (2015). Zvláště v posledních letech docházelo k mnohým změnám, úpravám či reformulacím této terminologie. Zatímco někteří autoři termíny žurnalistika a publicistika slučují a považují je za významově zaměnitelné, další je striktně odlišují. (Čechová et al., 2003)

Například Bečka (1992) v rámci pragmatických funkčních stylů definuje styl publicistický, jehož funkcí je dokumentovat, informovat, vychovávat a formovat. Jako součást tohoto stylu vymezuje žurnalistiku, která pojímá psanou formu mediální komunikace – především denní tisk, v širším smyslu také tisk periodický. Dále do publicistického stylu zahrnuje publicistiku rozhlasovou a televizní, která reprezentuje mluvenou formu komunikace v rámci daného funkčního stylu. (Bečka, 1992)

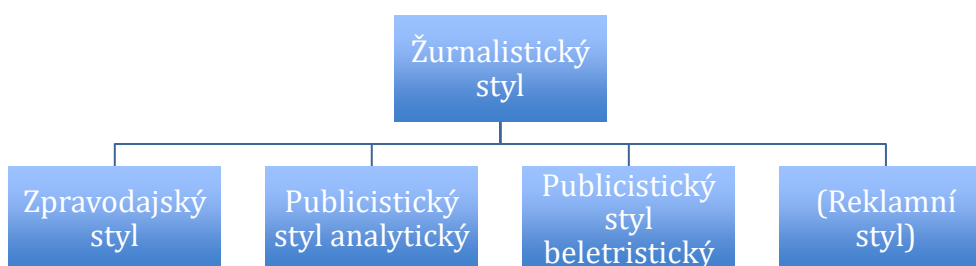
Bartošek (2002, s. 4) vymezuje žurnalistiku jako synonymum k novinářství a definuje ji jako „sbírání, zpracování a distribuci žurnalistických sdělení (textů, komunikátů) v žurnalistických celcích určených veřejným příjemcům (recipientům, veřejnosti, publiku, audience)“. Za výchozí považuje termín „žurnalistický žánr“, který zahrnuje několik dílčích žánrů – zpravodajský, publicistický (analytický), beletristický, naučný a výchovný a zábavní. Základní funkcí zpravodajského žánru je informativnost, kdežto funkcí publicistického žánru je pervazivnost. Oba žánry nabývají jak psané, tak mluvené formy. (Bartošek, 2002)

Tradičního pojetí stylů v české lingvistice se drží Čechová et al. (2003). Vymezuje publicistický styl, který podle ní zastřešuje následující funkční styly: zpravodajský,

publicistický analytický a publicistický beletristický. Žurnalistiku dále definuje jako „činnost v hromadných sdělovacích prostředcích, ...novinářství, ... dále také obor zabývající se touto činností, jindy se tím rozumí pouze denní tisk, noviny“ (Čechová et al., 2003, s. 206), na publicistiku pak nahlíží jako na žurnalistickou či spisovatelskou aktivitu v masmédiích, jejímž prostřednictvím dochází k šíření aktuálních informací, otázek a komentářů, také lze publicistiku chápe jako soubor časopisů včetně osob zaangażovaných do jejich tvorby.

V současnosti se však upřednostňuje pojetí, ve kterém se užívá termínu „styl žurnalistický“ a který zahrnuje veškerou masmediální komunikaci psané i mluvené povahy. Tento termín se ukotvil zejména proto, že je daleko širší a obsáhlejší než termíny používané v minulosti, například „styl novinářský“ či „styl publicistický“ (Minářová, 2017). Žurnalistický styl má funkci „informativní (zpravovací, sdělnou, komunikační), persvazivní (působící, ovlivňovací, přesvědčovací, agitační)“ (Minářová, 2017). Komunikáty žurnalistického charakteru nabývají mluvené i psané podoby a lze je rozdělit na následující funkční styly: zpravodajský, publicistický analytický a publicistický beletristický, případně lze také hovořit o stylu reklamním (Minářová, 2011). V praxi se však tyto styly často prolínají. Rozdělení žurnalistického stylu znázorňuje Obrázek 3. 1.

Obrázek 3.1 Žurnalistický styl a jeho dělení

Zdroj: vlastní zpracování

3.1.1 Zpravodajský styl

Zpravodajský styl má především funkci informativní, zpravovací. Zpravodajské sdělení podává veřejnosti informace o aktuálních tématech a událostech, které se ve společnosti odehrávají. Tyto informace mívají velmi široké tematické spektrum – zabývají se ekonomikou, politikou, kulturou, počasím, tématy souvisejícími s volným časem a koníčky, a v poslední době často také tématy vysoce odbornými. Zpravodajská

sdělení jsou věcná, jednoznačná a konkrétní, faktická a objektivní, obvykle krátkého rozsahu (mluvené zprávy jsou limitovány časem a psané zprávy vyhrazenou délkou prostoru pro text). (Čechová et al., 2003) Obsah sdělení lze také charakterizovat pomocí několika jednoduchých otázek: **Co** se událo? **Kdo** v události figuruje? **Kdy a kde** se to odehrálo? **Jak** se to stalo?, příp. **Proč** k tomu došlo? (Bartošek, 2002). Do zpravodajského stylu lze zařadit útvary jako například *zpráva (krátká nebo rozšířená zpráva), referát, reportáž, oznámení, komuniké či inzerát* (Čechová et al., 2003), dále je tento výčet možné doplnit o *report, rozhovor, telefonát, zpravodajský souhrn, analýzu či dokonce příběh* (Bartošek, 2002).

3.1.2 Publicistický styl beletristický

Charakteristickým rysem tohoto stylu je beletrizace a promítání osobního postoje a stylu autora do sdělení. Má funkci informativní, persvazivní a estetickou. Publicistické beletristické komunikáty obsahují často metafory, personifikace, metonymie apod., jsou emocionálně zabarvené, často vtipné či alegorické. I přes patrné rysy beletrizace se však vyznačují zároveň svou konkrétností. (Čechová et al., 2003) Mezi útvary publicistického stylu beletristického se řadí *sloupky, črty, beletristické reportáže, fejetony, medailonky* (Čechová et al., 2003) nebo také *příběhy, eseje, básně, povídky či novely* (Bartošek, 2002).

3.1.3 Publicistický styl analytický

V neposlední řadě se jedná o publicistický styl analytický. Patří zde mimo jiné i komunikáty, které si autorka zvolila pro účely následné analýzy. Základním rysem publicistických komunikátů analytického charakteru je jejich persvazivnost, dále také mají funkci „*informativní, agitační, ovlivňovací, přesvědčovací a získávací*“ (Junková, 2010, s. 40). Podstatou není vždy přinášet nové informace o aktuálním dění, nýbrž také analýza těchto informací, jejich zhodnocení či okomentování, hledání vzájemných souvislostí. Časté je užívání nezvyklých výrazových prostředků, obrazovosti, metafor a metonymií, figur a tropů, frazémů, okazionalizmů atp. – veškeré tyto prostředky umožňují upoutat adresáta, ovlivnit jej, přesvědčit a získat. Mezi typické útvary patří například *úvodník, komentář, glosa, posudek, kritika a recenze, rozhovor (interview), proslov, projev, debata, polemika či diskuse*. (Čechová et al., 2003) Dále Bartošek (2002) zmiňuje také *sloupek, reportáž, úvahu, entrefilet, poznámku, anketu, besedu, frašku, pamflet a některé další*.

Vybrané komunikáty lze začlenit na pomezí diskuze a polemiky. V Ottově slovníku naučném (1892, s. 607) je **diskuze** definována jako „*uvažování a rokování o něčem z různých stanovisek nebo stran, společné vyšetřování odchylných mínění o téže věci*“. Původ termínu **polemika** lze nalézt v řečtině, kde slovo „polemos“ značí svár či válku. Jde o střet názorů jednotlivých komunikantů, kteří se snaží prosadit pouze své stanovisko jako pravdivé (a současně vyvrátit stanovisko svého partnera), rozhodně není jejich cílem dojít ke vzájemnému konsensu (Homoláč, 1998).

3.2 Dialogická komunikace

Dialogická komunikace se obecně vymezuje oproti monologu; je charakterizována jako střídání řeči minimálně dvou komunikantů, kteří si navzájem vyměňují roli mluvčího a posluchače. Komunikace je v tomto případě oboustranná, s možností zpětné vazby. Dialog však nemusí nutně probíhat pouze mezi dvěma osobami; počet jedinců, kteří se účastní daného dialogu není explicitně vymezen. Někteří autoři užívají pro komunikaci více osob termínu polylog, to ale nelze považovat za zcela korektní, jelikož dia – nemá naprosto žádnou spojitost s číslicí dvě („*dia-*“ označuje „*mezi*“, tedy *dialog je komunikací mezi nestanoveným počtem osob*), a proto je nelogické a naprosto nadbytečné proti dialogu stavět termín polylog („*poly-*“ označuje „*mnoho*“). (Čmejková, 1996)

S tím souhlasí i Hirschová (2006), která rovněž neshledává nutnost užívání tohoto termínu. Upozorňuje však na rozdíl dialogické komunikace mezi dvěma účastníky a dialogem ve větší skupině. Jak již bylo zmíněno, dialog je založen na pravidelném střídání rolí mluvčího a adresáta – v případě dvou účastníků komunikace je tato podmínka splněna, jelikož se tyto komunikanti soustředí pouze na sebe navzájem, avšak při komunikaci více osob může docházet k problémům. Proto u dialogů s více účastníky bývá často přítomen hostitel či moderátor, jehož úkolem je navodit příslušné téma, dialog dále vést a řídit, případně korigovat. (Hirschová, 2006)

Pojetí dialogu se napříč časem neustále rozšiřuje; dialog je aktuálně pojímán jako veškerý kontakt s ostatními lidmi, dokonce někdy přesahuje tento rámeček a je uvažován i dialog člověka s přírodou. (Čmejková, 1996)

3.3 Veřejný projev a mediální dialog

Veřejný mluvený projev byl až do devadesátých let dvacátého století chápán jako záležitost čistě monologická, dnes se však v monologické formě uplatňuje spíše při formálních a výjimečných událostech. Koncem dvacátého století se veřejný mluvený projev začal spojovat s útvary jako je interview, dialog, debata, diskuse či polemika. Nově vznikajícímu subžánru, dialogickému veřejnému projevu, se dostalo pojmenování v podobě *splynulín infotainment* (z *angl. information + entertainment*) nebo také *confrontainment* (z *angl. to confront + entertainment*). (Čmejrková, 1999)

Mediálně známé osobnosti, mezi nimi např. osoby z politické sféry, dnes již nemají tolik možností čistě monologického, předem připraveného a plynulého projevu. Mnohem častější jsou tzv. dialogické konfrontace – do jednotlivých projevů politiků vstupují další přítomné osoby, které pokládají otázky, výpovědi komentují, vyjadřují o nich pochybnosti atp., čímž původní projev daného politika narušují. Řečová činnost jedince tak přestává být jednotná a v jejím průběhu dochází k náhlým a spontánním reformulacím původně připraveného projevu. Důležitou úlohu v dialogické konfrontaci sehrává moderátor, jehož cílem je rozhovor vést a usměrňovat tak, aby přiměl politika k co nejjednoznačnějšímu vyjádření či odpovědi na položenou otázku; politik by však v nejlepším případě chtěl hovořit o tom, co je mu příjemné a co lichotí jeho osobě a jeho politické straně. Přestože moderátor i politik mají odlišné cíle a dochází zde ke střetu jejich zájmů, mnohdy také i k záměrnému vyostření situace, má stále tato dialogická komunikace v jistém smyslu kooperativní povahu, jelikož většinou všichni účastníci setrvávají v (televizním) studiu až konce natáčení/nahrávání. Dalším důležitým rysem mediálního dialogu je to, že je veden jak mezi účastníky komunikace ve studiu, tak zároveň mezi těmito účastníky a divákem, což je patrné na dvojí intenci vstupů moderátora i hostů, kteří se obrací k sobě navzájem i k potenciálnímu divákovi. (Čmejrková, 1999)

Problematika mediálního diskurzu dnes proniká do různých oblastí jazykovědy. Mediální komunikaci se zabývá konverzační analýza a kritická diskurzivní analýza, pozornost je věnována také rétorice a teorii argumentace, teorii zdvořilosti, konverzačním či zdvořilostním maximám. (Čmejrková, 1999)

4 Vybrané přístupy ke zdvořilosti a související teorie

Zdvořilost lze obecně chápat podle Slovníku spisovného jazyka českého (2001) jako „*způsob chování a jednání uznávaný v určité společnosti jako slušný, ohleduplný, uctivý*“. V pragmalingvistickém pojetí se jedná o „*soubor řečových strategií, způsobů užívání jazyka, které jako svůj hlavní cíl mají nejen bezproblémovou komunikaci..., ale zejména seberealizaci a sebeobranu komunikujícího individua v interakci s jinými komunikanty*“ (Hirschová, 2006, s. 171).

Brownová (2015) považuje zdvořilost za specifickou vlastnost řečové činnosti, která odhaluje povahu lidské společenskosti. Zdvořilé jednání respektuje tvář jedince, bere ohledy na jeho pocity a na to, jak si tento jedinec přeje, aby s ním při vzájemné interakci bylo zacházeno. Zdvořilost vytváří a upevňuje vzájemné vztahy ve společnosti, je zároveň předpokladem mezilidské spolupráce. Je nutné poznamenat, že komunikant musí mít stále na paměti fakt, že některé projevy zdvořilosti či naopak nezdvořilosti jsou otázkou společenských a kulturních konvencí a v rámci jednotlivých kultur a společností se tedy mohou lišit. (Brownová, 2015) Tedy to, co považuje mluvčí za zdvořilé, nemusí být taktéž zdvořilé pro adresáta.

Problematikou zdvořilosti se zabývá velké množství autorů po celém světě a jejich přístupy ke zdvořilosti lze shrnout do tří oblastí. V prvním pojetí lze zdvořilost chápat jako **soubor společenských pravidel**, zvyklostí, norem chování a jednání, které se vyskytují zpravidla u vyšších sociálních vrstev. Tato pravidla zahrnují například četné zdvořilostní formule (tj. pozdravy, poděkování), zásady stolování, způsoby sebe prezentace a chování při formálních příležitostech atp., bývají shrnuta v publikacích zabývajících se etiketou. V druhém přístupu je považováno za zdvořilé jednání **to, co je v souladu s tzv. zdvořilostními maximy**. Tento přístup vychází z Leechova zdvořilostního principu, kterému předcházela Griceův kooperační princip a zdvořilostní pravidla Lakoffové (kapitola 3.1, 3.2, 3.3). Základy třetí sociologické perspektivy zdvořilosti položil Goffmann; jejím **jádrem je koncept tváře a to, jak s ní jedinec zachází**. (Brownová, 2015) Teorii dále rozpracovali Brownová a Levinson (viz. kapitola 3.4). Tvář je považována za veřejnou sebe prezentaci jedince, přičemž může nabývat negativní či pozitivní formy, o čemž pojednává kapitola 3.4..

4.1 Kooperační princip

Vzájemnou interakcí mezi účastníky komunikace se začal zabývat v 70. letech 20. století americký filozof Paul Grice (1989). Podstatou úspěšné komunikace je kooperace komunikantů a současně jejich snaha o pochopení druhého (Saicová Římalová, 2014). V rámci své teorie Grice vymezil takzvaný kooperační princip, který ve volném překladu² uvádí, že aktéři komunikace by se měli vyjadřovat tak, jak je to v danou chvíli vyžadováno, také podle toho, jaký je účel a směr komunikace, které se komunikanti účastní. Zmíněný princip je v původním znění vyjádřen imperativem, stejně jako maximy, které subsumuje. Jedná se o čtyři zásady: maxima kvantity, kvality, relevance a způsobu. (Grice, 1989)

Maxima kvantity

Maxima kvantity vypovídá o množství informací, které by komunikant měl ve své výpovědi poskytovat. Toto množství by nemělo být příliš malé: „*Podejte ve své výpovědi takové množství informací, jaké je vyžadováno*“, ani příliš velké „*Nečiňte výpověď více informativní, než je vyžadováno*“ (Grice, 1989).

Maxima kvality

Maxima kvality zahrnuje požadavek na pravdivost výpovědi. Součástí je nadřazená supermaxima „*Snažte se, abyste hovořili pravdu*“ a dvě další zásady: „*Neříkejte nic, co pokládáte za lživé*“ a „*Neříkejte nic, pro co nemáte dostatek evidence*“ (Grice, 1989).

Maxima relevance

Dle třetí zásady mají být příspěvky komunikantů relevantní, tedy vázané a vhodné k danému tématu. Maxima relevance obsahuje pouze jeden požadavek: „*Buďte relevantní*“, tedy hovořte to, co je v dané situaci věcné (Grice, 1989).

² Pozn.: Původní znění kooperačního principu: „*Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged*“ (Grice, 1989, s. 26).

Maxima způsobu

Poslední zásada se týká srozumitelnosti. Supermaxima má podobu imperativu „*Bud'te srozumitelní*“ a jsou jí podřazeny další maximy: „*Vyvarujte se nejasnostem*“, „*Vyvarujte se nejednoznačností*“, „*Bud'te struční*“, „*Bud'te systematictí*“ (Grice, 1989).

Grice poznamenává, že existuje celá škála dalších maxim, které mají estetický, sociální nebo morální charakter, a které lze v komunikaci pozorovat; jako příklad uvádí maximu „*Bud' zdvořilý*“. Dodává, že jednotlivé maximy mají různou důležitost. Byl si také vědomý toho, že v reálné komunikaci dochází často k porušování těchto maxim. Důsledkem toho vznikají konverzační implikatury. (Grice, 1989)

Dodržení Griceových maxim je možné pouze v takových situacích, kdy je cílem komunikace co nejefektivnější výměna informací, v běžné komunikaci však mnohem častěji dochází k porušování kooperačního principu. K porušení jednotlivých maxim může dojít čtyřmi způsoby. Jedná se o:

- tiché a nepozorovatelné porušení maximy s cílem uvést druhého v omyl,
- vyhýbání se maximám a spolupráci obecně,
- konfliktu jednotlivých maxim,
- chtěné a bezohledné porušení maxim. (Grice, 1989)

Maxima kvantity je porušována například v situacích, kdy mluvčí uvádí informace, které se jeví jako nepotřebné a nadbytečné nebo naopak některé stěžejní informace neuvádí. Maximu kvality porušují obrazná vyjádření jako například metafory, dále ironie, řečnické otázky, lživá či polopравdivá vyjádření. Maxima relevance je porušována v případech, kdy se mluvčí vyhýbá jednoznačné odpovědi, chce některé informace skrýt, vyjadřuje se nepřímou či skrze náznaky. V neposlední řadě jde o maximu způsobu, kterou komunikant porušuje vágním a nepřesným vyjadřováním. (Saicová Římalová, 2014)

4.2 Zdvořilostní princip

Griceova teorie popisuje racionální jádro interaktivní komunikace, avšak postrádá sociální aspekt (Čmejková, 2013). Hlavním problémem kooperačního principu je to, že nevysvětluje, proč se lidé často vyjadřují nepřímou (Hirschová, 2006). Na kooperační princip a související konverzační maximy proto navázal anglický stylistik Geoffrey

Leech; tvrdí, že Griceův princip nemůže existovat samostatně, nýbrž pouze v koexistenci s tzv. zdvořilostním principem (Leech, 1983).

Zdvořilostní princip se skládá z několika požadavků (obdobně jako princip kooperační). Stanovené maximy nejen udávají, jaké chování je zdvořilé, ale také charakterizují zásady fungování zdvořilosti. Veškeré tyto maximy se však nemusí vyskytovat současně; spíše platí, že určité maximy jsou typické v některých situacích (*například maxima taktu a velkorysosti se vyskytují u žádostí, pokynů nebo slibů*). (Saicová Římalová, 2014, s. 24) Základní verze, kterou představil Leech v roce 1983, obsahuje šest maxim, přičemž každá z nich se skládá z dvou submaxim:

- **Maxima taktu (tact maxim):** Minimalizujte nároky na druhého. Maximalizujte jeho prospěch.
- **Maxima velkorysosti (generosity maxim):** Minimalizujte svůj prospěch. Maximalizujte nároky na sebe.
- **Maxima chvály (approbation maxim):** Minimalizujte kritiku druhého. Maximalizujte chválu druhého.
- **Maxima skromnosti (modesty maxim):** Minimalizujte sebechválu. Maximalizujte kritiku sebe samého.
- **Maxima shody (agreement maxim):** Minimalizujte neshody mezi sebou a druhým. Maximalizujte shodu.
- **Maxima sympatie (sympathy maxim):** Minimalizujte antipatie mezi sebou a druhým. Maximalizujte sympatie mezi sebou a druhým. (Leech, 1983)

Leech uvažuje také o zařazení **maximy fatické**, která má metalingvistický charakter. Tato maxima spočívá v udržování kontaktu s adresátem a pro její vymezení navrhuje tyto submaximy: **Vyhýbejte se tichu. Stále mluvte.** (Leech, 1983)

V některých publikacích se názvy jednotlivých maxim mírně liší – například Hirschová (2006, s. 157) překládá třetí maximu v pořadí (tj. „approbation maxim“) jako maximu souhlasu, přičemž její submaximy formuluje takto: „*a) minimalizuj nechválení druhého, b) maximalizuj schvalování/chválu druhého*“. Autorka této práce vzala v úvahu i tento překlad, avšak vzhledem k některým souvislostem se přiklání spíše k překladu vlastnímu. Za prvé Leech (1983) uvádí, že první čtyři maximy tvoří dvě polární opozice, čemuž více odpovídá opozice *chvála x skromnost* nežli *souhlas x*

skromnost. Za druhé jsou v originálním znění definovány odlišně i jednotlivé submaximy; a překlad autorky této práce tomuto znění mnohem více odpovídá.

Je důležité poznamenat, že uvedené zdvořilostní maximy (a související submaximy) nejsou stejně důležité, jak ostatně zdůrazňuje i Leech (1983). Uvádí, že z prvních čtyř maxim je podstatnější maxima taktu než maxima velkorysosti a zároveň je maxima chvály významnější než maxima skromnosti. Tato skutečnost vychází z předpokladu, že zdvořilost je obecně více zaměřena na druhého člověka než na sebe sama. Dále také diferencuje důležitost jednotlivých submaxim když poznamenává, že první submaxima (minimalizace) je mnohem důležitější než druhá submaxima (maximalizace). Vychází z toho, že mnohem větší váhu má negativní zdvořilost, tedy vyhýbání se sporům než pozitivní zdvořilost, tedy hledání shody. (Leech, 1983)

Dále specifikuje tři pragmatické škály, které mají zhodnotit, zda vyjádřená míra zdvořilosti odpovídá dané situaci:

- **škála nákladů a výnosů** (the cost-benefit scale): hodnotí náklady a přínosy mluvčího a adresáta,
- **škála volitelnosti** (the optionality scale): hodnotí míru volitelnosti, kterou ponechává mluvčí adresátovi,
- **škála nepřímosti** (the indirectness scale): hodnotí délku cesty mezi ilokučním aktem a dosažením ilokučního cíle z pohledu mluvčího. (Leech, 1983)

Tyto tři pragmatické škály následně doplňuje o **škálu autority** ve smyslu míry společenské moci a také **škálu společenské vzdálenosti** mezi komunikanty (Leech, 1983).

4.3 Teorie zdvořilosti podle Lakoffové

Vztah zdvořilosti a kooperačního principu popsala R. Lakoffová ve svém článku „*The Logic of Politeness: or Minding your P's and q's*“ (1973). Je toho názoru, že gramatiky by neměly být postaveny pouze na gramatických základech, ale měly by obsahovat také určité pragmatické zásady (Válková, 2004). Podle Lakoffové (1973) tyto zásady mají explicitně stanovovat správnost formulace dané výpovědi po pragmatické stránce. Na základě toho Lakoffová vymezuje dvě zásady pragmatické kompetence: hovořte jasně/srozumitelně (be clear) a buďte zdvořilí (be polite). Zásada srozumitelnosti je

v jistém smyslu obdobou kooperačního principu. Zásadu zdvořilosti dále rozčleňuje na tři dílčí pravidla:

- Pravidlo č. 1: Netlačte na adresáta. (Do not impose.)
- Pravidlo č. 2: Poskytněte adresátovi možnost volby. (Give options.)
- Pravidlo č. 3: Buďte přátelští – snažte se, aby se adresát cítil dobře. (Make A (the addressee) feel good – be friendly.) (Lakoff, 1973)

Vhodnost aplikace těchto pravidel záleží na konkrétní situaci – např. použití pravidla č. 1 je spojeno s vysokým stupněm formality, kdy v dané komunikaci nejsou vyrovnané sociální role a moc komunikačních partnerů, pravidlo č. 2 je vhodné použít v situacích o něco méně formálních, například ve chvílích, kdy mluvčí chce adresátovi dát prostor pro jeho vlastní rozhodnutí, v neposlední řadě je zde pravidlo č. 3, tedy navázání přátelské atmosféry, jehož užití je příhodné při interakci s osobami velmi blízkými. (Válková, 2004)

4.4 Teorie zdvořilosti podle Brownové a Levinsona

V roce 1987 publikovali autoři Brownová a Levinson své stěžejní dílo, „*Politeness – Some Universals in Language Use*“. Jejich teorie zdvořilosti navázala na dřívější poznatky některých autorů, mimo jiné lze například pozorovat souvislosti s myšlenkami Grice, Leech, Lakoffové či Goffmana. Jejich výklad zdvořilosti se stal nevýznamnější a pravděpodobně i nejdiskutovanější pragmalingvistickou teorií v této oblasti. Pracují zde především s pojmem tváře, která nabývá pozitivní a negativní formy, zdvořilostními strategiemi, akty ohrožujícími tvář atp.

4.4.1 Pojem tváře

Koncept tváře, který používají ve své teorii Brownová a Levinson, vychází ze statě amerického sociologa Ervina Goffmana „*On-Face Work*“ (1955, 1967)³ - ten chápe tvář jako „*pozitivní sociální hodnotu, kterou jedinec prohlašuje za svou, a o které zároveň ostatní předpokládají, že ji přijal v průběhu konkrétní interakční situace*“ (1967, s. 5). Tváří se rozumí jedincův sebeobraz, jež je v shodě se sociálními atributy, které uznávají i ostatní účastníci dané komunikace (Goffmann, 1967).

³ Pozn.: V roce 1967 Ervin Goffman vydal dílo *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*, které zahrnuje šest statí, mezi kterými je i stěžejní „*On-Face-Work*“. Tu však publikoval již v roce 1955.

V pragmalingvistice je tvář chápána jako hodnocení a projekce sebe sama ve vzájemné interakci s dalšími účastníky komunikace (Hirschová, 2006). Římalová (2014, s. 26) chápe tvář jako „*veřejný sebeobraz člověka*“. Čmejrková (1996) charakterizuje tvář v lingvistickém pojetí takto: každý mluvčí má tvář, kterou si chce zachovat, někdy může však dojít k její ztrátě; při svém jednání mluvčí nehledí pouze na svou tvář, ale zohledňuje i tvář partnera, kterou může respektovat, ale také ohrožovat.

Tvář je podle teorie zdvořilosti Brownové a Levinsona určitý veřejný obraz sebe sama, který si každý kompetentní účastník komunikace chce uchovat (1987). Tvář lze chápat jako osobní obraz člověka, který lze v průběhu interakce s druhými upevňovat. Může však také dojít k ohrožení tváře či dokonce k její ztrátě (Římalová, 2014).

Zdvořilostní teorie je aplikována na takzvanou modelovou osobu, která disponuje několika specifickými vlastnostmi: plynule hovoří přirozeným jazykem, je racionální a má tvář. V rámci této zdvořilostní teorie jsou vymezeny dvě formy tváře – pozitivní a negativní. Pozitivní tvář vyjadřuje touhu po akceptaci, kdežto negativní je touhou po nezávislosti, svobodě a nevyrušení. Je důležité poznamenat, že tato přání či tužby si komunikant neplní pouze sám, nýbrž je ovlivňuje také jeho komunikační partner. Je tedy v oboustranném zájmu, aby komunikanti spolupracovali, své tváře si navzájem zachovávali, chránili a neohrožovali je. (Brown and Levinson, 1987)

4.4.2 Akty ohrožující tvář

V běžné každodenní komunikaci však často komunikanti nespolupracují. Takové jednání autoři nazývají jako **akty ohrožující tvář** (face threatening act). Tyto akty lze kategorizovat dle toho, zda během nich dochází k ohrožení tváře adresáta nebo mluvčího, také podle toho, zda ohrožují pozitivní nebo negativní tvář. Následuje rozdělení aktů ohrožujících tvář tak jak je uvádí ve své publikaci Brownová a Levinson (1987).

Akty ohrožující negativní tvář adresáta

- A. Akty, které vypovídají o určitých budoucí činech adresáta, mluvčí vyvíjí nátlak na adresáta, aby tyto činy ne/provedl:
 - Nařízení a požadavky
 - Doporučení a rady
 - Připomínky

- Hrozby, varování, výzvy
- B. Akty, které vypovídají o budoucím pozitivním počinání adresáta ve směru k mluvčímu, mluvčí naléhá na adresáta, aby je přijmul/odmítnul, vytvořil si závazek:
 - Nabídky
 - Sliby
- C. Akty, které vypovídají o touhách mluvčího ve směru k adresátovi či jeho statkům, vytvářejí v adresátovi dojem, že musí objekt tužby mluvčího chránit nebo mu jej dát:
 - Komplimenty, závist či obdiv
 - Silné negativní emoce – nenávisť, chtivost, zloba (Brown and Levinson, 1987, s. 65-68)

Akty ohrožující pozitivní tvář adresáta

- A. Akty, které negativně hodnotí aspekty týkající se pozitivní tváře adresáta:
 - Nesouhlas, kritika, opovržení či výsměch, stížnosti a pokárání, obvinění, urážky
 - Rozpory a neshody, vyzývání (mluvčí dává najevo, že je úvaha adresáta špatná, zavádějící nebo nesmyslná)
- B. Akty, které ukazují, že mluvčího adresát nezajímá nebo že je mu lhostejná jeho pozitivní tvář
 - Vyjádření prudkých, nekontrolovatelných emocí
 - Nevraživost, tabu témata, nevhodná témata v daném kontextu
 - Zmiňování špatných zpráv souvisejících s příjemcem, popřípadě naopak pozitivních zpráv o mluvčím (chvástání)
 - Navozování nebezpečných emocionálních nebo rozporuplných témat jako například politika, náboženství atd.
 - Zřejmá nespolečnost – skákání do řeči, nelogické poznámky, cílená nepozornost
 - Ukvapené používání adresného označování a dalších identifikačních prvků souvisejících se sociálním statutem (například při prvním setkání) (Brown and Levinson, 1987, s. 65-68)

Akty ohrožující negativní tvář mluvčího

- Poděkování adresátovi (mluvčí přijímá závazek k adresátovi, ohrožuje vlastní negativní tvář)
- Přijetí poděkování či omluvy (mluvčí může cítit potřebu vzniklý dluh minimalizovat – například formulí „*to nestojí za řeč*“)
- Ospravedlňování, výmluvy (mluvčí si myslí, že měl opodstatněný důvod zkritizovaný čin provést/neprovést)
- Přijetí nabídky (mluvčí je nucen přijmout určitý závazek a narušit tak adresátovu negativní tvář)
- Reakce na faux pas adresáta (pokud mluvčí vidí faux-pas, kterého se adresát dopustil, může to adresáta přivést do rozpaků; když však mluvčí předstírá, že se nic nestalo, přivede do rozpaků sám sebe)
- Nedobrovolné sliby a nabídky (mluvčí se nedobrovolně zaváže k určitému jednání v budoucnosti) (Brown and Levinson, 1987, s. 65-68)

Akty ohrožující pozitivní tvář mluvčího

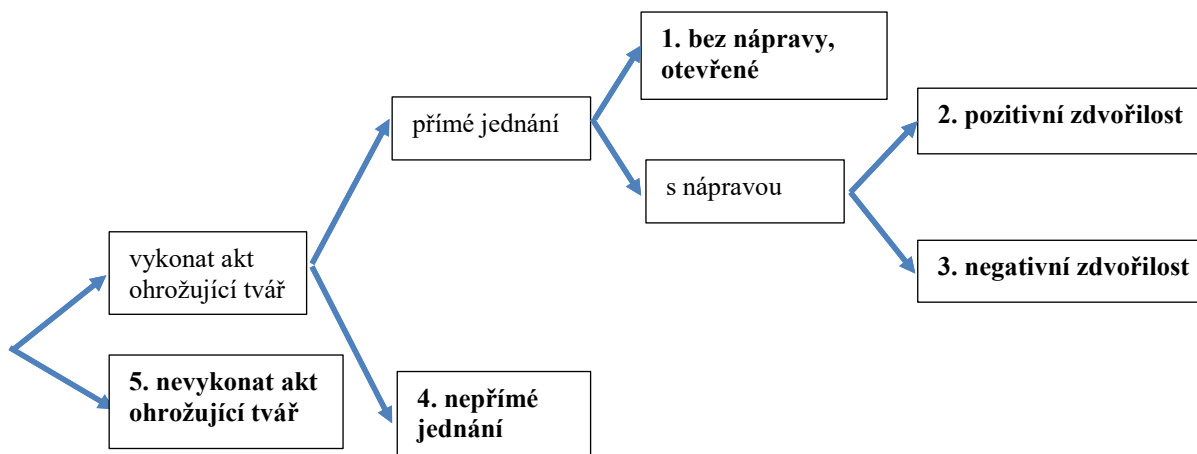
- Omluvy (mluvčí lituje, že provedl akt ohrožující tvář)
- Přijetí komplimentu (mluvčí může cítit nátlak na oplacení)
- Ztráta fyzické kontroly nad tělem, tělesné úniky, zakopnutí, pád
- Sebepoškozování, zesměšňování vlastní osoby, hloupé a rozporné jednání
- Přiznání, doznání viny nebo odpovědnosti
- Únik emocí, nekontrolovatelný smích nebo pláč (Brown and Levinson, 1987, s. 65-68)

Každý racionálně uvažující mluvčí si je vědomý vzájemné zranitelnosti tváře; proto často usiluje o to, aby se aktům ohrožujícím tvář vyhnul nebo alespoň minimalizoval míru ohrožení tváře. K tomu mluvčí využívá různé strategie, jejichž prostřednictvím hledá vyvážený poměr minimálně těchto tří potřeb: 1) potřeba sdělení aktu ohrožujícího tvář, 2) potřeba efektivity nebo naléhavosti, 3) potřeba zachování adresátovy tváře, a to v jakékoli míře (Brown and Levinson, 1987, s. 68-71).

Strategie, které může daný mluvčí zvolit při svém jednání, jsou velmi přehledně znázorněny na Obrázku 4. 1. Zprvu se mluvčí rozhoduje, zdali akt ohrožující tvář vykoná. Může se rozhodnout, že **akt ohrožení tváře nevykoná**. Druhou možností je

vykonání aktu ohrožujícího tvář. To může mluvčí učinit přímým nebo nepřímým jednáním.

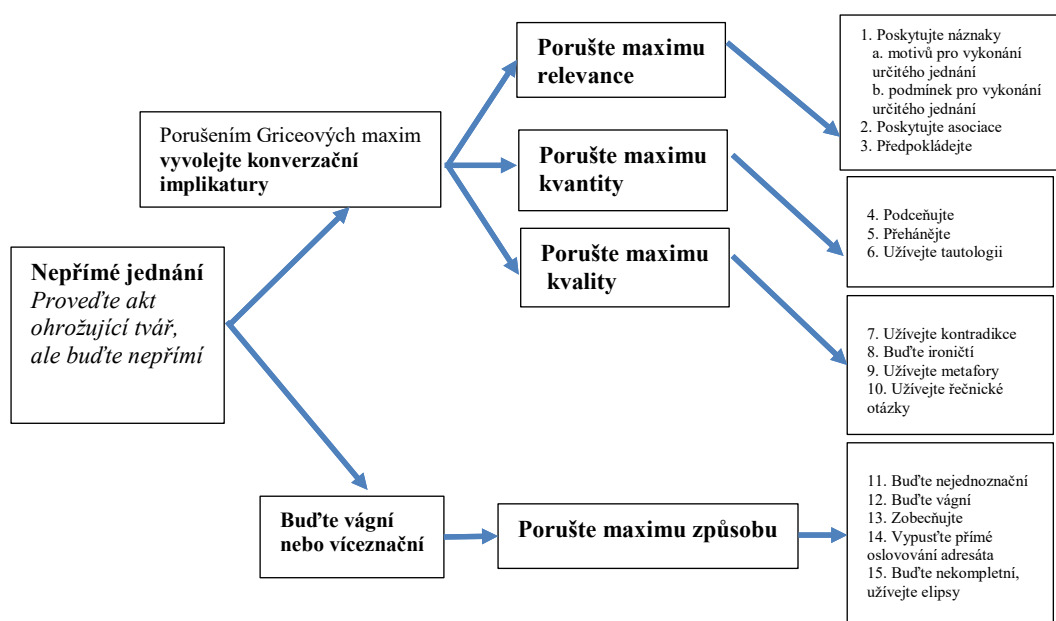
Obrázek 4.1 Možné strategie pro vykonání aktu ohrožujícího tvář

Zdroj: BROWN, Penelope and LEVINSON, Stephen, C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. New York: Cambridge University Press. (přeloženo, upraveno)

Pomocí **nepřímého jednání** mluvčí cíleně vyjadřuje více než jeden komunikační záměr. Například sdělení „*Jé, jsem bez peněz, zapomněla jsem si je vybrat v bankomatu*“ může signalizovat, že mluvčí chce nějaké peníze půjčit, aniž by tento záměr přímo vyjádřil a nějak se k němu zavázal. To je příhodné zejména v situaci, kdy by se adresát proti tomuto aktu ohradil například touto výpovědí: „*To je už po několikáté, co chceš půjčit*“. Mluvčí v takové situaci nemusí přiznávat, že jeho výpověď měla druhotný záměr. Prostředkem nepřímého vyjádření může být metafora, ironie, řečnická otázka, tautologie apod. (Brown a Levison, 1987) Hirschová (2006) uvádí, že nejednoznačnost komunikace je tím nižší, čím bližší je sociální vztah mezi komunikanty, v opačném případě může nepřímé jednání působit nekooperativně, a dokonce zapříčinit selhání komunikace.

Obrázek 4.2 Nepřímé jednání

Zdroj: BROWN, Penelope and LEVINSON, Stephen, C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. New York: Cambridge University Press, s. 214. (přeloženo a upraveno)

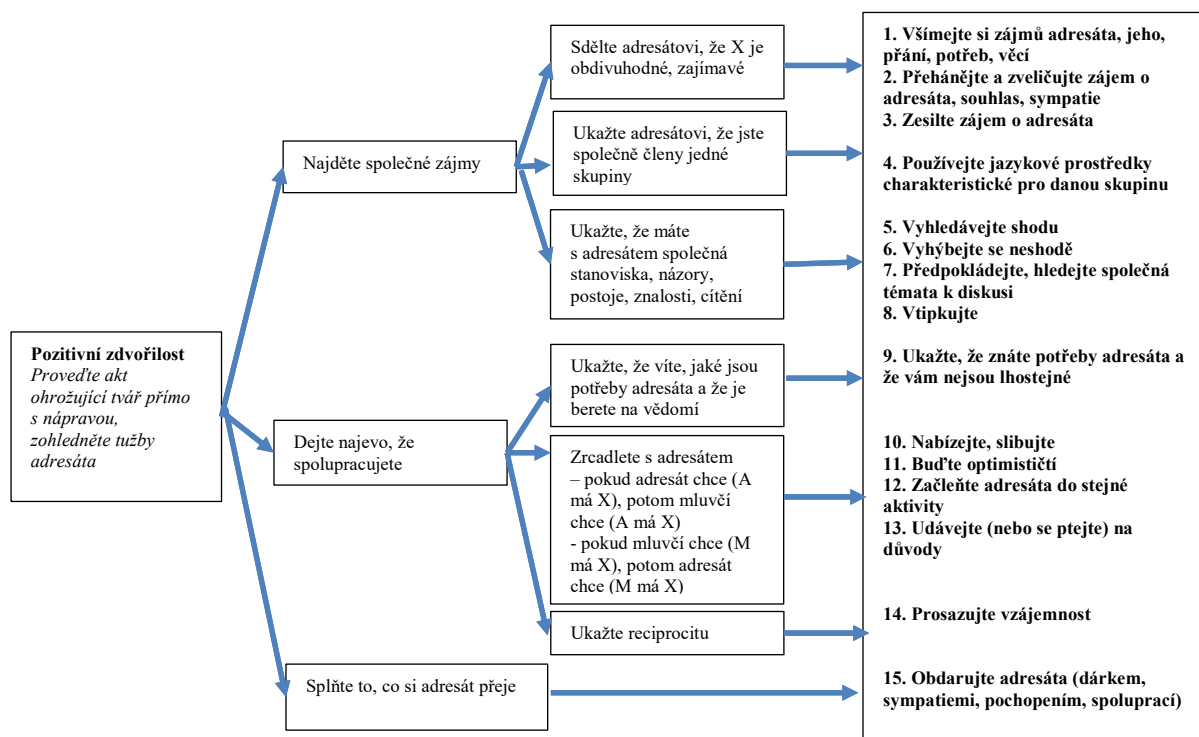
Pokud jde o **přímé jednání bez nápravy**, realizace aktu pomocí této strategie je ve shodě s Griceovým principem. Je v maximální míře jasná, jednoznačná a výstižná (např. Udělej to!). Užití této strategie je však omezeno několika podmínkami; mluvčí ji totiž může použít ve chvíli, kdy se neobává odvety či odplaty adresáta, například pokud je situace velmi naléhavá (a potřeby tváře zde ustupují do pozadí – Pozor!), pokud je riziko ohrožení tváře adresáta minimální, jelikož jednání je prokazatelně v jeho zájmu, např. nabídky, žádosti, návrhy (*Vstupte!*) nebo pokud má mluvčí takové sociální postavení a moc, že může ohrozit adresátovu tvář, aniž by narušil svou. (Brown and Levinson, 1987)

Při přímém jednání s nápravou se mluvčí pokouší restringovat potenciální ohrožení tváře adresáta. Ukazuje, že jeho jednání není záměrné a že obecně zohledňuje tvář adresáta a chce jednat v jejím souladu (Brown and Levinson, 1987). Přímé jednání s nápravou má dvě formy – pozitivní a negativní zdvořilost.

Pozitivní zdvořilost podporuje pozitivní tvář adresáta. Mluvčí chce vyhovět potřebám a tužbám adresáta, čehož dosáhne například tím, že se k adresátovi chová jako k příteli, ztotožňuje se s jeho názory a postoji, sdílí s adresátem určité hodnoty, vyjadřuje k němu sympatie a ukazuje, že vykonaný akt není negativním hodnocením adresáta ani jeho

tváře. (Brown and Levinson, 1987) Pozitivní zdvořilost lze rozdělit na nepříznakovou a příznakovou. Nepříznaková forma se vyskytuje u komunikantů, kteří mají podobné názory, postoje a jejichž relace jsou blízké – v tomto případě jde o utvrzování relace mezi těmito komunikanty. Podhodnocování je jedním ze způsobů, jak při důvěrném vztahu vyjádřit ztotožnění s pozitivní tváří adresáta, například *Ten tvůj oběd není špatný* nebo *To sako docela ujde*. Příznaková forma pozitivní zdvořilosti je přítomná u osob, které mezi sebou mají určitý sociální odstup. Mluvčí se o adresáta zajímá, kladně jej hodnotí, souhlasí s ním a navazuje konverzační témata, která jsou mu blízká. Pro tuto formu pozitivní zdvořilosti je charakteristické přehánění a vybízení souhlasu nebo odezvy partnera, což v nadměrné míře může působit uměle a neupřímně, například *Vypadáte stále tak krásně a svěže, jak to děláte? To je ale dnes nádherné počasí, že? Ty Vaše petúnie tak krásně kvetou!*. V souvislosti s touto strategií je zmiňován i tzv. Pollyanin princip. Ten tvrdí, že komunikanti obecně preferují spíše příjemná témata rozhovoru; při komunikaci užívají figury a výrazové prostředky, které zmírňují negativní význam (například eufemismy). Příkladem je zjemnění negativního významu slova adverbium: *Test dopadl špatně*. – *Test dopadl poněkud špatně*. Pomocí pozitivní zdvořilosti se mluvčí může rovněž vyhýbat případné neshodě, konfliktu či ranění druhé osoby. Mluvčí při této strategii neříká úplnou pravdu či se dokonce dopouští lhaní. Jde však pouze o milosrdnou lež, jelikož nelze hovořit o tom, že by mluvčí chtěl adresátovi cokoli zatajit či jej podvést. (Hirschová, 2006)

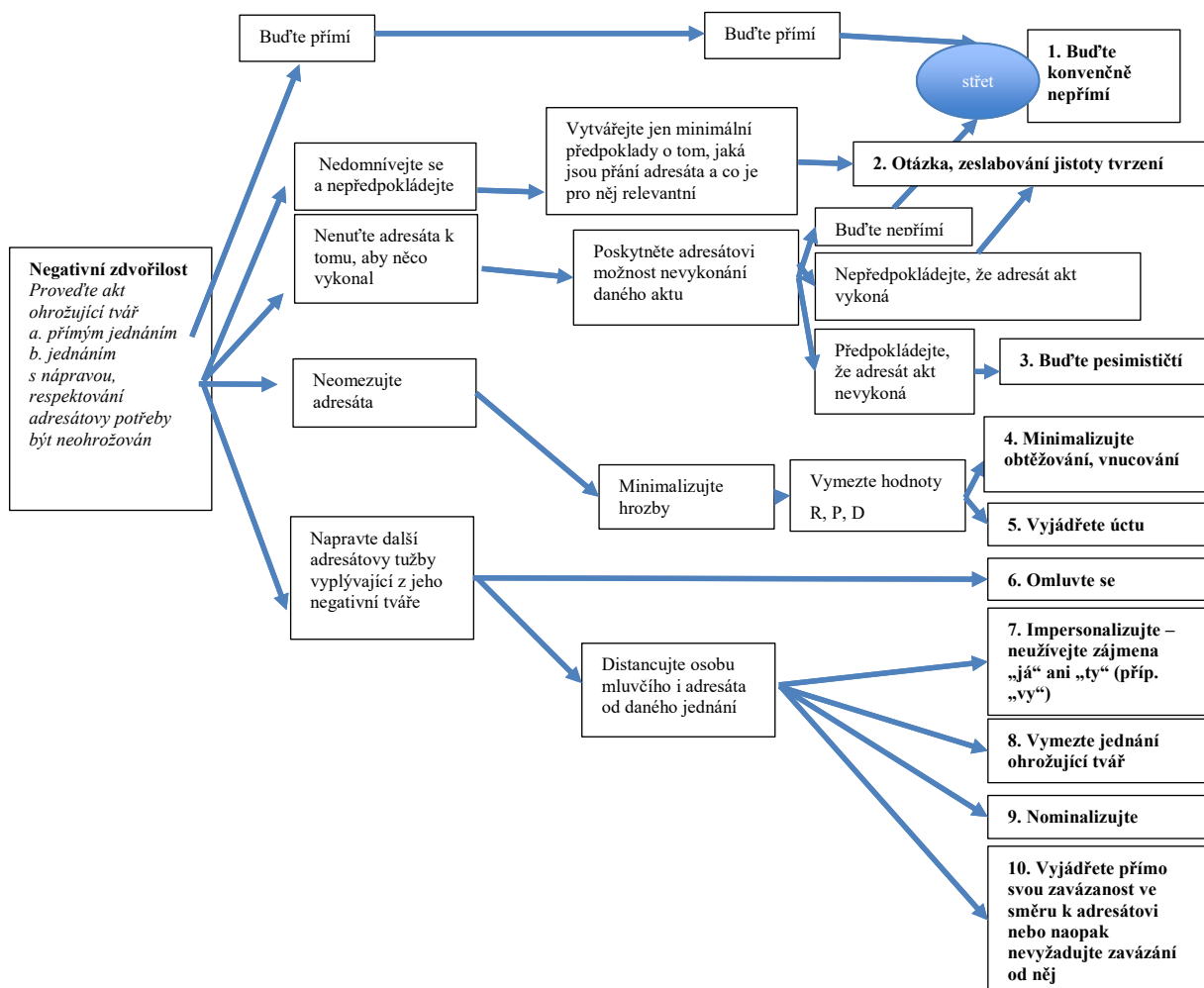
Obrázek 4.3 Pozitivní zdvořilost

Zdroj: BROWN, Penelope and LEVINSON, Stephen, C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. New York: Cambridge University Press, s. 102. (přeloženo a upraveno)

Naopak **negativní zdvořilost** podporuje negativní tvář adresáta a uspokojuje jeho potřeby. Jednání mluvčího je v tomto případě vyhýbavé, zdrženlivé a formální, je si vědom adresátovy negativní tváře, respektuje ji a snaží se do ní ve větší míře nezasahovat. Akty ohrožující tvář jsou následně napraveny omluvou za vyrušení, zeslabováním jistoty tvrzení, neosobními vyjádřeními, poskytnutí možnosti úniku či nevyžadováním reakce adresáta. (Brown and Levinson, 1987) Do negativní zdvořilosti lze zařadit žádosti a prosby vyjádřené otázkou na možnosti/schopnosti adresáta (*Nemohl byste mi prosím pomoci?*), vyjádření pochybnosti (*Vy asi nebudete mít čas mi to teď zkontrolovat, vidíte?*), omezené výpovědi, tzv. hedging (*Obávám se, že nemáš pravdu.*), omluvy předcházející prosbám a žádostem (*Moc mě to mrzí, ale...*) a další (Hirschová, 2006).

Obrázek 4.4 Negativní zdvořilost

Zdroj: BROWN, Penelope and LEVINSON, Stephen, C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. New York: Cambridge University Press, s. 131. (přeloženo a upraveno)

Závažnost vykonaného aktu ohrožujícího tvář je závislá především na třech faktorech: **1) společenská vzdálenost mluvčího a adresáta** – symetrický vztah (D = social distance), **2) relativní moc mluvčího a adresáta** – asymetrický vztah (P = relative power) a **3) absolutní hodnocení určitého jednání** (R = ranking), které je závislé na kulturních situačních podmínkách. Na základě těchto proměnných je sestavena následující rovnice vyjadřující závažnost aktu ohrožujícího tvář:

$$W_x = D (S,H) + P (H,S) + R_x \quad (\text{Brown and Levinson, 1987, s. 74-84}).$$

5 Charakteristika vybraných komunikátů

Publicistický televizní pořad „Otázky Václava Moravce“ je vysílán od roku 2004, aktuálně je emitován každou neděli od 12 hodin na dvou kanálech veřejnoprávní televize – ČT1 a ČT24. Zatímco na ČT1 je vysílána pouze jeho první část, pořad ve své kompletní formě je vysílán na ČT24. Stopáž celého vydání pořadu činí přibližně 120 minut, přičemž je z hlediska časové segmentace rozdělen na dvě přibližně stejně dlouhé části, které se však liší probíranou tematikou a často i obsazením. (Ceskatelevize.cz, 1996-2019)

Motto pořadu má následující znění: „témata, o kterých se začne mluvit“. Tento televizní pořad se zabývá aktuálními problémy společnosti, zvláště v politickém kontextu. Moderátor si do televizního studia pozve osoby, které jsou s daným tématem spjaty, přičemž se nemusí vždy jednat o politicky angažované osoby, což ostatně dokládá jeden z vybraných komunikátů. Počet diskutujících není fixní. Realizační tým pořadu se skládá ze šesti hlavních osob – moderátora, dramaturgických pracovníků a režisérů. (Ceskatelevize.cz, 1996-2019)

5.1 Česká televize

Historie České televize (resp. Československé televize) sahá až do předválečného období, kdy se v tehdejším Československu snažili o zprovoznění televizního vysílání. To se povedlo až v roce 1958, kdy došlo k prvnímu pokusnému vysílání a od roku 1954 televize vysílá na pravidelné bázi. (Ceskatelevize.cz, 1996-2019)

Obrázek 5.1 Loga kanálů České televize

Zdroj: Televizniweb.cz

Česká televize v podobě, jaká je divákům známá dnes, funguje od roku 1992 a je jedinou televizí veřejné služby v České republice. Skládá se ze tří hlavních organizačních celků – centrála České televize v Praze, Televizní studio Brno a Televizní studio Ostrava. Vysílá své pořady dvacet čtyři hodin denně na šesti kanálech (ČT1, ČT2, ČT24, ČT sport, ČT :D a ČT art), dostupné je i online vysílání. Česká televize je financována primárně z televizních poplatků, sekundárně z příjmů z podnikatelské činnosti, tedy například z reklam.

Generálního ředitele jmenuje Rada České televize; již od roku 2011 je ředitelem Petr Dvořák. (Ceskatelevize.cz, 1996-2019)

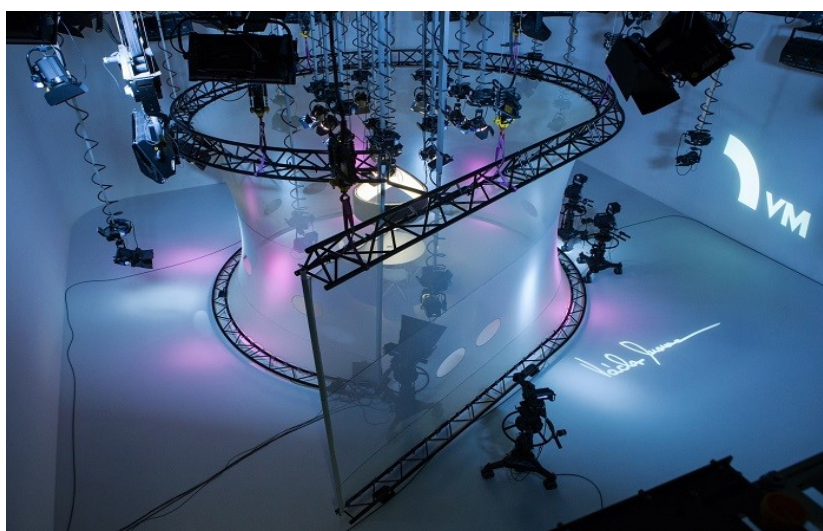
5.2 Moderátor

Moderátorem tohoto pořadu je PhDr. Václav Moravec. Studoval na Karlově Univerzitě, kde dnes působí jako odborný asistent a zároveň je členem zdejší pedagogické komory. V oblasti redigování i moderování má dlouholetou praxi (již od roku 1992). Z počátku se angažoval jako moderátor v rozhlasovém vysílání, od roku 1996 začal působit rovněž v televizi. Televizní pořad Otázky Václava Moravce moderuje od roku 2004. Za dobu své působnosti získal již několik významných ocenění za přínos v publicistické činnosti. (Csfed.cz, 2001-2019)

5.3 Prostředí studia

Televizní studio se v roce 2019 přemístilo z prostorů Žižkovské věže do nového novodobého studia v Kavčích horách. (MediaGuru.cz, 2019) Studio působí velmi moderně; má mírně futuristický nádech v odstínech modré a růžové barvy, je doplněné jemným logem pořadu a podpisem moderátora, přičemž v centrální části se nachází spirálovitý poloprůsvitný útvar, které obklopuje kulatý stůl, u něhož se hosté debaty s moderátorem setkávají.

Obrázek 5.2 Prostředí televizního studia v Kavčích horách

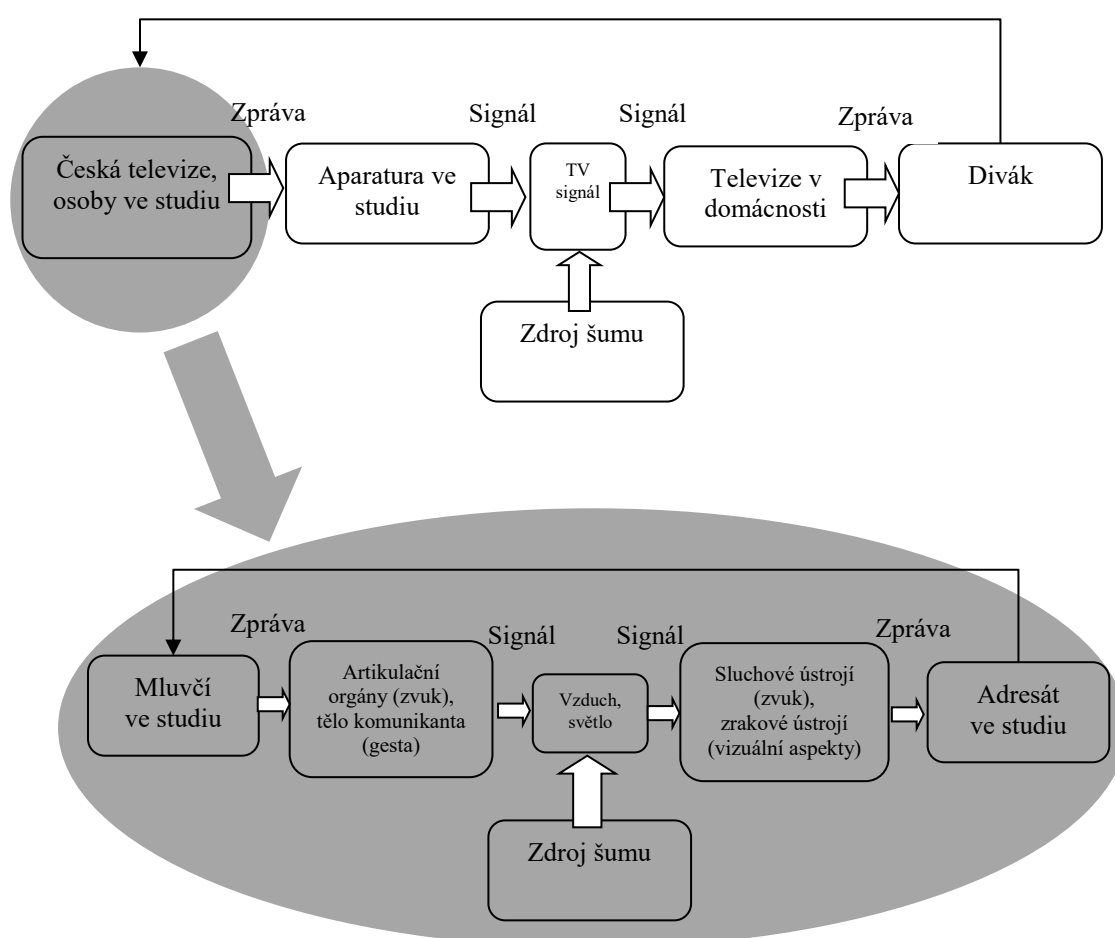

Zdroj: MediaGuru.cz

5.4 Komunikační model vybraných komunikátů

Autorka považuje za vhodné exaktně vymezit, co je výchozím zdrojem pro kvalitativní analýzu v této práci. Proto začleňuje konkrétní komunikáty do komunikačního modelu; pro tento účel je zvolen komunikační model Shannona a Weavera (1948). Nutnost tohoto znázornění zdůvodňuje tím, že v případě obou komunikátů jde vlastně o „komunikaci v komunikaci“, což může v průběhu analýzy mylně navádět špatným směrem a posléze také i zmást čtenáře této práce. V širším pojetí jsou komunikáty zaměřeny na emitování zprávy České televize/účastníků diskusního pořadu k divákovi skrze médium – televizi, počítač, mobilní telefon atp. Analýza v této diplomové práci se však zaměřuje na užší pojetí těchto komunikátů a vychází tedy pouze z konkrétní komunikace účastníků diskuse ve studiu. Propojení obou komunikačních modelů znázorňuje Obrázek 5.3.

Obrázek 5.3 Komunikáty zasazené do modelu komunikace Shannona a Weavera

Zdroj: vlastní zpracování

6 Komplexní analýza audiovizuálních komunikátů

Profesor Kořenský et al. (1987) v úvodu publikace *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu* uvádí, že představený analytický aparát umožňuje analýzu jakékoli komunikace či řečové činnosti; současně však dodává, že je při analýze vždy nutné přihlížet ke konkrétní komunikaci a dle ní uzpůsobit jednotlivé kroky analýzy. Navržený aparát tedy slouží pouze jako jakési vodítko pro analytickou proceduru, kterou není nutné bezmezně dodržovat. Rozbor řečové komunikace dle tohoto analytického aparátu postupuje od vyšších rovin k nižším a vytváří tak komplexní popis vybraného komunikátu. (Kořenský et al., 1987)

V následujícím textu budou analyzované komunikáty z pořadu Otázky Václava Moravce označeny čísly 1 a 2. Komunikát č. 1 se zabývá problematikou vzdělávání na středních školách, konkrétně obsahem výuky, podobou státní maturitní zkoušky a platy učitelů. Komunikát č. 2 se věnuje problematice energetiky (dostavby jaderného bloku) a telekomunikačními službami. Prvotní rovinu není nutné diferencovat, jelikož se oba komunikáty odehrávají v téže společenské situaci, další roviny jsou již z pochopitelných důvodů ve většině vymezeny pro každý komunikát zvlášť.

6.1 Obecné vymezení komunikátu

6.1.1 Společenská situace

V první řadě je zapotřebí vyčlenit rovinu nejvyšší, a tím zařadit komunikáty do širšího kontextu. Nejvyšší rovina – aktuální společenská situace – je představována aktuální sociální skutečností, jejími typickými vlastnostmi a rysy, které tvoří stěžejní kontext pro dané komunikáty (Kořenský et al., 1989).

Je rok 2019 a oba vybrané komunikáty se odehrávají na území České republiky, konkrétněji v televizním studiu v pražské čtvrti Kavčí Hory. Prostřednictvím obou komunikátů probíhá proces dorozumívání mezi jednotlivými účastníky diskuse. Tato vzájemná komunikace má především funkci informativní, částečně také funkci persvazivní. Jednotliví komunikanti si jsou vědomí určitých zásad vedení diskuse, korektního vyjadřování, dále také zdvořilostních norem ukotvených ve společnosti.

6.1.2 Společná činnost, cílový předmětný objekt, aparatura

Společnou činnost lze definovat jako „*společné působení jedinců na předmět..., toto působení je zároveň prostředek utváření vzájemných vztahů..., a jejich začleňování do společenské situace*“ (Kořenský et al., 1987, s. 20). Tento předmět je nazýván jako *cílový předmětný objekt*, dále může být přítomna i tzv. *aparatura*, která zprostředkovává působení jedinců na tento cílový předmětný objekt (Kořenský et al., 1987).

Komunikát č. 1

Cílovým předmětným objektem tohoto komunikátu je tematika, která má být v rámci diskuse projednána, tedy vzdělávání na středních školách (konkrétně problematika státních maturit, obsah výuky na středních školách, platy učitelů). Za společnou činnost účastníků této komunikace se dá považovat jejich kooperace při diskusi, která je uskutečňována komunikací verbálního i neverbálního charakteru.

Komunikát č. 2

V tomto komunikátu je cílovým předmětným objektem telekomunikační trh a energetika. Obdobně jako u komunikátu č. 1 je společnou činností kooperace při diskusi, která realizovaná taktéž verbální i neverbální komunikací.

6.1.3 Komunikace, komunikační situace

Komunikační situace vzniká při sociálním kontaktu jednotlivců, a to především při jejich společné činnosti. Představuje jedinečný soubor faktorů, mezi které patří například počet komunikantů, jejich sociální atributy, komunikační dovednosti a vzájemné vztahy, dále také prostorové a časové charakteristiky dané komunikace. (Kořenský et al., 1987)

Jelikož se jedná o komunikaci „*tváří v tvář*“ (z anglického face-to-face communication), všichni tito komunikanti se nachází ve stejném časovém i prostorovém rozpoložení. Komunikace se odehrává v televizním studiu v Kavčích horách (v hlavním městě České republiky – v Praze), zařízení studia je velmi moderní, v jeho centru je umístěn kulatý stůl, u něhož účastníci diskuse zasedají. Diskuse komunikantů zaznamenávána a následně emitována v rámci televizního vysílání. Způsob vyjadřování komunikantů je kultivovaný a odpovídá zásadám projevu

ve veřejnoprávní televizi. Přítomné jsou také další osoby – kameramani, pracovníci režie a dramaturgie. Ačkoli do komunikace přímo nevstupují, je možné předpokládat, že moderátor svým způsobem zprostředkovává komunikaci dramaturga, který mu předkládá podklady k diskusi.

Komunikát č. 1

Jde o diskusi pěti osob na předem dané téma, jímž je problematika vzdělávání na středních školách. Figuruje zde moderátor (Václav Moravec), ministr školství, mládeže a tělovýchovy (Robert Plaga) a tři studenti středních škol (označení iniciálami KK, EZ a MC). Zastoupení žen a mužů v této komunikaci je nevyvážené – vystupuje zde jedna žena a čtyři muži. Tři komunikanti jsou ve věku adolescentním (do 22. roku života), další dva komunikanti se nachází ve fázi střední dospělosti, tedy přibližně do 45 let (Langmeier, 2006).

Komunikát č. 2

V debatě zaměřené na telekomunikační trh (tj. čtvrtého mobilního operátora, cen mobilních dat) a energetiky (dostavba jaderných bloků) figuruje jedna žena a tři muži. Jde opět o moderátora debaty (Václava Moravce), dále ministryni průmyslu a obchodu Martu Novákovou, bývalého ministra průmyslu a obchodu, stranického experta Martina Kubu a místopředsedu sněmovního hospodářského výboru Martina Jiráňka.

6.1.4 Komunikační kontext

Komunikace neexistuje v izolaci, nýbrž je součástí určitého řetězce příbuzných, podobných a provázaných komunikačních procesů. Právě tyto procesy tvoří komunikační kontext dané komunikace. (Kořenský et al., 1987)

Komunikát č. 1

Vybraný komunikát má kontextuální vztah k mnohým dalším komunikátům. Jedním z podnětů, které vyvolávají diskusi o platech, obsahu výuky na středních školách a o formě státní maturitní zkoušky, je pravděpodobně nespokojenost učitelů a studentů. Dalším důležitým procesem, který utváří kontext pro tuto diskusi, je jednání vládních zastupitelů o školských záležitostech. Nepochybně jsou kontextem i společenské trendy a změny nároků a preferencí v oblasti vzdělávání, platových podmínek učitelů. Komunikát lze také začlenit do řady dalších komunikátů, např. veškeré diskuse

zabývající se tematikou vzdělávání na středních školách, které probíhají v rámci: diskusního pořadu Otázky Václava Moravce/České televize/všech televizních stanic/všech typů masmédií atp.

Komunikát č. 2

Kontext komunikátu č. 2 se vyvíjí ve dvou rovinách dle tématu. Kontextem pro první téma, tedy telekomunikační služby, je celková situace na evropském telekomunikačním trhu a průzkumy tohoto trhu. Podnětem pro diskusi je také nespokojenost obyvatel České republiky s předraženými mobilními daty a telekomunikačními službami obecně, také jednání vládních útvarů o těchto záležitostech. Kontextem je také neustálý technologický rozvoj a s tím související zvyšující se nároky na poskytované telekomunikační služby. Kontextem pro druhé téma (energetika a výstavba nových jaderných bloků) je především nerozhodné jednání vládních zastupitelů, záležitosti okolo vypsání tendru na výstavbu nových bloků, jednotlivé varianty výstavby a jejich dopady na akcionáře a zákazníky, také fungování a činnost Energetického regulačního úřadu. Vybraný komunikát je možné zahrnout do řady jiných komunikátů; příkladem mohou být veškeré diskuse zaměřující se na problematiku energetiky a výstavby jaderných bloků, a to konkrétně v diskusním pořadu Otázky Václava Moravce/v České televizi/ve vysílání všech televizních stanic/ve všech masmédiích atp.

6.1.5 Komunikační událost, osoby a předměty komunikační události

Kořenský et al. (1987, s. 21) charakterizuje komunikační událost jako „*celý průběh komunikace v konkrétní komunikační situaci*“.

Komunikační událost je uskutečňována obousměrnou komunikační vazbou mezi mluvčím a adresátem sdělení. Jelikož se jedná o komunikaci „tváří v tvář“, zpětná vazba je realizována ihned. Zpětnou vazbu je možné poskytnout ve chvíli, kdy mluvčí signalizuje konec své výpovědi (např. intonací, odmlkou, gesty), může být však vyjádřena také zásahem do probíhajícího projevu mluvčího pomocí neverbální komunikace (např. přikyvováním v případě souhlasu s vyjádřením) či verbální komunikace (tedy vyrušením, „skákáním“ do řeči).

Komunikát č. 1

Mezi hlavní osoby komunikační události patří moderátor Václav Moravec, ministr školství, mládeže a tělovýchovy Robert Plaga, studentka KK, student EZ a student MC. Moderátor zahajuje, řídí a ukončuje diskusi, uvádí do problematiky vzdělávání na středních školách a představuje jeho čtyři hosty; zpravidla se táže hostů na otázky, které jsou buďto připravené nebo nově vyplývají z průběhu diskuse, dále komentuje výpovědi hostů, předává slovo, také někdy předkládá kontextuální informace. Další komunikanti v různé míře poskytují aktuální informace k dané problematice, pronášejí své názory, postoje a komentáře. Průběh komunikace zaznamenávají kameramani a dohlíží na ni také pracovníci režie a dramaturgie. Předmětem komunikační události je vzdělávání, školství, obsah výuky na středních školách, forma státní maturitní zkoušky a platy učitelů.

Komunikát č. 2

I v tomto komunikátu vystupuje několik hlavních osob – moderátor Václav Moravec, ministryně průmyslu a obchodu Marta Nováková, místopředseda sněmovního hospodářského výboru Martin Jiránek a bývalý ministr průmyslu a obchodu Martin Kuba. Úloha moderátora je stejná jako u předchozího komunikátu – spočívá především v řízení diskuse. Přítomní hosté diskuse se vyjadřují k dané tématice telekomunikace a energetiky, prezentují vlastní postoje, také názory politických stran, které zastupují. Jelikož se jedná o stejný televizní pořad vysílaný v tomtéž televizním studiu, i složení televizního štábu je totožné s komunikátem č. 1. Předmětem vzájemné komunikace zmíněných osob jsou telekomunikační služby (čtvrtý mobilní operátor, ceny dat a služeb mobilních operátorů, příslušné zákony) a energetika (dostavba nových jaderných bloků, příslušné zákony).

6.2 Sociálně-psychologická struktura

Tato rovina zahrnuje charakteristiku komunikantů, jejich podíl na komunikaci, osobnostní strukturu, psychický a fyzický stav, dále vymezuje role účastníků komunikace a jejich vztahy s ostatními komunikanty. Jelikož se jedná o komunikaci mluvenou, aktivní účastník je označen jako mluvčí a pasivní jako posluchač. Univerzálním označením řečově pasivního komunikanta je „adresát“. (Kořenský et al., 1989)

Komunikát č. 1

Komunikační událost dialogická

Jedná se o reálný dialog, v němž dochází k poměrně pravidelnému střídání aktivní a pasivní komunikační role jednotlivých účastníků komunikace. Poměr aktivní a pasivní komunikační role, taktéž délka replik u jednotlivých komunikantů není vyrovnaná. Lze pozorovat, že nejdelší repliky má ministr, což patrně svědčí o tom, že je v problematice školství ze všech účastníků zaangažovaný nejvíce – má tedy patřičné množství informací a názorů, které může o ostatními sdílet. Přítomný moderátor se výpověď daného mluvčího snaží vždy usměrňovat a poskytovat tak možnost vyjádření i dalšímu účastníkům komunikace. To se odráží i v počtu replik; moderátor prokládá výpovědi jednotlivých mluvčích, proto je počet jeho replik nejvyšší (132 replik), dále ho následuje ministr (43 replik).

Osobnostní struktura komunikantů

Václav Moravec je středního věku a má vysokoškolské vzdělání v oblasti komunikace a žurnalistiky. Jeho vystupování v komunikaci je poměrně klidné a uvolněné, je dobře naladěný, jsou zde taktéž patrné projevy zvědavosti a důvtipu. Jako moderátor s dlouholetou praxí má velmi dobré komunikační i kognitivní dovednosti, je schopen diskusi vhodně vést, zpracovávat přijímané informace a na jejich základě dále rozvíjet a podněcovat diskusi.

Robert Plaga je taktéž středního věku a je vysokoškolsky vzdělán. Vzhledem k funkci, kterou zastává (je ministrem školství, mládeže a tělovýchovy) disponuje patřičnými aktuálními informacemi, věděním, znalostmi a zkušenostmi v oblasti školství. V komunikátu působí velmi vyrovnaně, klidně a přívětivě, poskytuje prostor pro vyjádření a zároveň pozorně naslouchá názorům druhých. Je patrné, že jakožto osoba veřejného zájmu má s komunikováním a diskutováním značné zkušenosti, což se projevuje mimo jiné na pohotových reakcích a velmi kultivovaných formulacích jeho výpovědí.

Dalšími komunikanty jsou tři studenti, kteří jsou v adolescentním věku. Aktuálně mají dokončené základní vzdělání, ve své edukaci však všichni pokračují v rámci maturitního středoškolského studia. Všem těmto studentům vystačují kognitivní i komunikační dovednosti k tomu, aby se aktivně účastnili diskuse.

- Prvním studentem je mladá žena s iniciálami KK, je studentkou druhého ročníku všeobecného gymnázia. Nedostává se ke slovu příliš často; pokud ano, její výpovědi jsou většinou velmi stručné. Působí klidným, tichým dojmem.
- Druhým studentem je mladý muž s iniciálami EZ studující třetí ročník všeobecného gymnázia. Z komunikace tohoto studenta lze usuzovat, že je velmi komunikativní, jeho mluva je však v mnoha případech přespříliš spontánní, často nepromyšlená a chaotická.
- Třetím studentem je také mladý muž, je označen iniciálami MC a je studentem 4. ročníku zdravotnického lycea. Při komunikaci hovoří velmi klidně, je přemýšlivý, mírně nervózní.

Sociální skupina, sociální role

Sociální skupinu účastníků lze charakterizovat jako přechodnou a situační. Je krátkodobého trvání (pravděpodobně utvářené vztahy všech účastníků zaniknou po ukončení diskuse) a vytvořená za nějakým konkrétním účelem (diskuse na téma vzdělávání na středních školách).

Společenské role jednotlivých komunikantů lze vymezit z několika úhlů pohledu, například: student x politik x moderátor, mladý dospělý x dospělý, laik x odborník v dané problematice, politicky neangažovaná x angažovaná osoba, osoba soukromá x osoba veřejná atp. Tento výčet samozřejmě není kompletní, jelikož sociální role komunikantů lze vymezit na nejrůznějších rovinách.

Se znalostí vymezeného kontextu nelze jednoznačně tvrdit, zda se komunikanti vzájemně znají nebo ne; jisté však je, že se mezi nimi po dobu komunikace vytváří určitý sociální vztah. Existuje ovšem jistá možnost, že se moderátor a ministr navzájem znají, jelikož je mnoho aspektů spojuje – v obou případech jde o osoby veřejného zájmu, jsou obdobného věku, soustřeďují se na oblast politiky atp. Nicméně srovnatelný vztah mezi moderátorem/ministrem a studenty je téměř vyloučen, jelikož jsou komunikanti příliš odlišní; ať už věkově, jejich rolí ve společnosti nebo svými zájmy. Z komunikátu ani nelze s naprostou jistotou usuzovat, zda se mezi sebou navzájem znají jednotliví studenti – spojuje je relativně stejný věk, role studenta, každý z nich však studuje v jiném městě, která jsou od sebe poměrně vzdálená. Zajímavé je

však oslovení, které použil student EZ ve vztahu ke studentce KK, zpravidla totiž užití deminutiv vyjadřuje emocionálně zbarvený, osobní vztah k danému člověku:

- *EZ: tak opravdu tam de o ten obsah té maturity (.) jak to říkala kristýnka protože ee (...)*

Komunikační vztahy

Z hlediska sociálních rolí jde spíše o asymetrický komunikační vztah. Jsou zde patrné rozdíly v sociálním postavení (moderátor/ministr x studenti, dospělý x adolescent), které se promítají do jednání jednotlivých účastníků komunikace. I přesto má daná komunikace kooperativní ráz, komunikanti se navzájem tolerují, nevyvolávají konflikty a nikdo svého sociálního postavení nezneužívá.

Kontakt komunikantů

Kontakt všech komunikantů je přímý (komunikace „tváří v tvář“) a je realizován verbální mluvenou komunikací, objevují se také prvky komunikace neverbální. Produkce a recepce sdělení je shodná z časového i prostorového hlediska.

Prostředí

Komunikace probíhá v televizním studiu. Televizní studio bylo začátkem roku 2019 přestěhováno do Kavčích hor a získalo tak i novou podobu. Vybavení studia je typické pro pořady diskusního charakteru. V samotném centru studia, na které jsou soustředěny kamery, se nachází pouze židle a stůl. Stůl má kulatý tvar, což lze interpretovat tak, že každý má v diskuzi rovnocenné slovo. Ve studiu jsou přítomní kamerami, kteří zaznamenávají průběh diskuze pro účely jejího dalšího šíření skrze masmédiá.

Komunikát č. 2

Komunikační událost dialogická

Komunikát je taktéž reálným dialogem, je zde patrné střídání aktivní a pasivní role komunikantů. Ač jsou tyto komunikáty ve své audiovizuální podobě přibližně stejně dlouhé (délka každého z nich činí přibližně šedesát minut), komunikát č. 2 obsahuje téměř o 100 replik více než komunikát č. 1. Tento jev je způsoben častým vzájemným přerušováním výpovědí. Rozdíly mezi průměrnou délkou replik jednotlivých komunikantů nejsou tak patrné jako u předchozího komunikátu. Nejvíce replik (160)

Lze přiřadit moderátorovi, jeho výpovědi totiž opět prokládají sdělení jednotlivých hostů, dále má nejvyšší počet replik ministryně Marta Nováková (115).

Osobnostní struktura komunikantů

Osobnostní struktura moderátora a jeho komunikační dovednosti byly vymezeny v rámci předchozího komunikátu. Liší se však moderátorovo psychické rozpoložení – v tomto komunikátu nepůsobí příliš klidně ani vyrovnaně. Jeho chování je netrpělivé, často velmi dobíravé, očividně také stranické. Zajímají ho pouze konkrétní odpovědi, nedá se říci, že by hostům naslouchal a projevoval o ně zájem. Zvláště patrná je jeho nesympatie k ministryni.

Marta Nováková je v pozdním dospělém věku a má vysokoškolské vzdělání. Je ministryní obchodu a průmyslu, disponuje určitými znalostmi a zkušenostmi v této oblasti. Z průběhu komunikátu je zřejmé, že jí diskuse není příjemná; zvláště některé otázky v ní vyvolávají nervozitu, což je patrné v častém zadržování. Přímým odpovědím se vyhýbá, její výpovědi jsou často přerušovány. S komunikováním má patřičné zkušenosti, ty se však v této konkrétní situaci upozadují.

Martin Jiránek je místopředsedou sněmovního hospodářského výboru. Je středního věku a má vysokoškolské vzdělání. V diskusi působí vyrovnaně, nejeví známky nervozity, má věcné připomínky a vhodně argumentuje. Svá tvrzení podkládá relevantními materiály a grafy.

Martin Kuba je v současnosti stranickým expertem. Disponuje vysokoškolským vzděláním, je taktéž středního věku. Je patrné, že má široké znalosti v dané problematice, také jeho komunikační dovednosti jsou na vysoké úrovni. Není nervózní, má velmi pohotové reakce. Jeho projev působí místy značně kriticky, zvláště pokud je namířen na jednání ministryně či daného ministerstva. Ač s ministryní v mnoha záležitostech nesouhlasí, když upozoruje, že se komunikace dlouhodobě uvíjí proti ní, v několika replikách se jí zastane, což může vypovídat o jeho empatických schopnostech.

Sociální skupina, sociální role

Sociální skupina účastníků je vytvořena v rámci dané situace, tedy diskuse na téma telekomunikačních služeb a energetiky. Skupina jako celek má přechodný charakter, avšak mezi hosty (politiky) se může vytvářet i dlouhodobý vztah, jelikož se mohou setkávat společně například při různých jednáních ve vládě.

Společenské role účastníků se v mnoha aspektech shodují – jde o odborníky v dané problematice, dospělé jedince, osoby veřejného zájmu atp. Rozdíly je možné spatřovat například v pohlaví komunikantů (žena x muž) či jejich povolání (moderátor x politik).

Jelikož všichni hosté působí v oblasti politiky, je velmi pravděpodobné, že se navzájem znají. Existuje také možnost propojení osoby moderátora s těmito politicky angažovanými osobami, jelikož je moderátorem diskusních pořadů poměrně dlouho, a tedy s účastníky se mohl za dobu svého působení již několikrát setkat.

Komunikační vztahy

Sociální role jsou vyrovnané, mezi účastníky diskuse je symetrický komunikační vztah. Jedná se o komunikanty obdobně vzdělané, podobného věku a působící ve stejné oblasti, tedy v politice.

Kontakt komunikantů

I zde je kontakt účastníků diskuse přímý, komunikace je realizována pomocí verbální mluvené komunikace s využitím některých neverbálních prvků. Komunikace probíhá ve stejném častě i prostoru.

Prostředí

Prostředí, ve kterém komunikace probíhá, je totožné s prostředím komunikátu č. 1. Komunikát probíhá v televizním studiu v pražské čtvrti Kavčí hory.

6.3 Struktura komunikační kompetence

Komunikační kompetence je určována společenskou situací a sociálně psychologickými aspekty dané komunikace, je charakterizována jako „*soubor znalostí a zkušeností jednotlivých komunikantů, který umožňuje disponovat při konkrétní komunikační události... systémy komunikačních prostředků, pravidel, zvyklostí a norem*

jejich užívání, a dosáhnout vzájemného porozumění partnerů“ (Kořenský et al., 1987, s. 27-29)

Komunikát č. 1

Znalost sociálních norem, společný zkušenostní komplex

Komunikace probíhá v souladu s určitými sociálními normami. Jde například o zásady jazykového projevu ve veřejnoprávní televizi, mezi které patří kultivovanost projevu, vhodný výběr jazykových prostředků (spisovný jazyk), opomíjení otřelých slovních obrátů a frází (Ceskatelevize.cz, 1996-2019). Tyto nároky jsou kladeny primárně na moderátora diskuse, dodržuje je však nejen on sám, ale i ministr. Zbývající tři komunikanti se od těchto norem odchyľují. Dále může jít o sociální normy vztahující se k chování jednotlivých účastníků komunikace k sobě navzájem, zásady vyjadřování mladší osoby ve vztahu k osobě starší (studenti x moderátor/ministr), totéž platí pro osoby níže a výše postavené (studenti x moderátor/ministr).

Komunikační partneři mají určitý společný komplex znalostí o aktuální situaci vzdělávání na středních školách, obsahu výuky, formě státních maturitních zkoušek a platech učitelů. Někteří komunikanti, zvláště pak ministr, mají o daných záležitostech (např. o připravovaných inovacích ve školských zákonech) více informací než ostatní; sdělováním takovýchto informací jedinec obohacuje společný znalostní komplex ostatních komunikantů. Za společné lze také považovat jisté znalosti a zkušenosti v oblasti komunikace samotné, schopnost diskuse a argumentace, znalost nároků na projev ve veřejnoprávní televizi, uvědomování si pravidel slušného a zdvořilého chování, vhodný výběr jazykových i mimojazykových prostředků atp.

Komunikační kompetence

Každý z komunikantů disponuje určitou úrovní komunikační kompetence, jež je chápána jako souhrn všech znalostí a zkušeností a jež umožňuje při vzájemné komunikaci využívat adekvátní komunikační prostředky v návaznosti na určitá pravidla, normy či zvyky (Kořenský et al., 1989). Ministr a moderátor mají v jistém smyslu některé rysy jejich komunikační kompetence společné – oba totiž mají četné zkušenosti s diskusemi a obecně také s komunikací v médiích, jsou schopni využívat jazykové prostředky dle aktuálních požadavků publicistiky, dále také mají zkušenosti

s komunikací s mladými lidmi, jelikož oba působí jako vysokoškolští pedagogové. Studenti mají naopak společné zkušenosti toho, jak se vyjadřovat ke starším či výše postaveným osobám. Komunikační kompetence se projevuje především ve vhodném užívání tzv. kódů.

Jazykové kódy v komunikační události

Účastníci komunikace při mluvě využívají spisovný český jazyk (čistě spisovný i hovorový), někdy však také jeho nespisovnou formu – interdialektické prvky v podobě obecné češtiny. Moderátor ani ministr se příliš často nedopouští větších prohřešků co se týče spisovného jazyka, což patrně odráží úroveň jejich vzdělání a zároveň praktické zkušenosti v oblasti komunikace. Užívají jak čistě spisovných tvarů, tak tvarů hovorových (*např. můžou, ted'ka*). Jazykové prostředky volí velmi rozvážně a vhodně, jejich projev tak působí velmi kultivovaně a vytríbeně, odpovídá tak požadavkům veřejnoprávní televize, pro jejíž účely diskuse probíhá. Naopak mluva studentů obsahuje mnohem více prvků nespisovných, nejčastěji jde o diftongizaci -ý v -ej (*např. který – kterej*), dále také úžení -é na -ý (*např. na osmiletém – na osmiletým, z té – z tý, určité – určitý atd.*). V komunikaci je možné také identifikovat četné paralingvistické jevy. Komunikanti se například dopouští ve svých promluvách chyb, což není nic neobvyklého vzhledem k tomu, že se jedná o diskusi, jejíž průběh se neustále vyvíjí a není tedy možné se na ni zcela připravit (s výjimkou obecného rámce). Takovými jevy jsou přeroknutí či nedorečená slova/věty, opakování určitých fragmentů své výpovědi. Pravděpodobně z důvodu nedostatku komunikačních zkušeností se mnohem častěji objevují u studentů a v některých případech působí obzvláště rušivě (často u studenta EZ), například:

- *EZ: no ono vůbec to není jako vůbec to není ee od- jako (.) vůbec to není k zahození si myslím*

Neverbální složka komunikační události

Vzhledem k povaze komunikátu lze identifikovat i neverbální složky komunikační události. Jde zejména o gestikulaci, kdy například moderátor často ukazuje na osobu, které chce předat slovo, dále mluvčí ukazuje na jinou osobu ve chvíli, kdy na ni chce navázat či něco okomentovat (*např.: EZ: ...jak ste říkal ((ukazuje na ministra))...*), také komunikanti nezřídka pokývují hlavou a vyjadřují tím souhlas/nesouhlas. Zatímco spjaté dlaně znamenají uzavřenost, skepsi či distancování se od dané situace,

rozpřažené ruce s dlaněmi značí otevřenost. Všichni účastníci diskuse udržují přiměřený oční kontakt, jejich tón hlasu je přirozený.

Komunikát č. 2

Znalost sociálních norem, společný zkušenostní komplex

I v tomto komunikátu lze hovořit o dodržování zásad jazykového projevu ve veřejnoprávní televizi. Dodržuje je však pouze moderátor a ministryně, ostatní účastníci se od těchto zásad odchyľují, zvláště co se týče užívání spisovného jazyka českého. Jsou zde patrné základní zdvořilostní prvky, například způsob oslovení (druhá osoba množného čísla).

Účastníci diskuse mají společný komplex znalostí o aktuální situaci na telekomunikačním trhu, stávajících mobilních operátorech a o aukci kmitočtů, o cenách dat a mobilních služeb obecně, dále disponují znalostmi o energetice, obnově technologií či dostavbě jaderných bloků. Jejich společný komplex znalostí zahrnující všechna tato témata se zdá být vyrovnaný. Všichni tito komunikanti také mají určitý společný komplex znalostí a zkušeností v oblasti komunikace, jsou obeznámeni s požadavky slušného a spisovného projevu apod.

Komunikační kompetence

Všichni komunikanti jsou osobami veřejného zájmu, lze tedy předpokládat, že mají určité společné rysy komunikační kompetence. Patří zde například jejich zkušenosti s veřejným a mediálním projevem, s diskutováním, argumentováním a asertivním chováním.

Jazykové kódy v komunikační události

V komunikátu jsou patrné užívání prvků spisovné i obecné češtiny. I v tomto případě moderátor při komunikaci využívá spisovnou formu českého jazyka, což odpovídá normám na projev ve veřejnoprávní televizi. Velmi kultivovaně se vyjadřuje i ministryně, která také užívá převážně spisovné formy českého jazyka. Ostatní účastníci diskuse využívají kromě spisovné formy jazyka také obecnou češtinu. Příkladem nespisovné formy českého jazyka může být protetické v- u slov začínajících na o- (*např. vodjet*), diftongizace -ý v -ej (*například nějakej*), úžení -é na -ý (*například*

stovkový zdroje) a další nespisovné tvary, například zájmena *takovémdle a todle*, slovesa *kouknout, daj, bejt*, příslovce *supr*, výraz *žďuchanice* a mnoho dalšího. Přítomny jsou i slangové výrazy jako *wifina, outůčko* atp. Charakteristickým prvkem spisovného jazyka v promluvách všech těchto komunikantů je profesní terminologie – například výrazy jako *tendr, zmocněnec, gesce, alokace, reaktor, akcionář, konsenzus* atd.

Neverbální složka komunikační události

I v tomto případě doplňuje verbální komunikaci složka neverbální. Nejčastěji jde o gestikulaci a mimiku. V průběhu komunikace jsou patrné úsměšky, také přivírání očních víček, což pravděpodobně značí nesouhlas s tím, co právě mluvčí hovoří. Nesouhlas může být také vyjádřen horizontálním kýváním hlavou do stran, naopak souhlas signalizuje vertikální pohyb hlavou. Komunikanti na sebe navzájem ukazují, pokud chtějí navázat či upozornit na myšlenku druhého.

6.4 Pragmatická struktura komunikační události

Pragmatická struktura komunikátu udává, jaké jsou hlavní a vedlejší cíle komunikační události a také dílčí záměry jednotlivých mluvčích. Segment, který má nějakou komunikační funkci, tedy kde se mluvčí snaží realizovat určitý záměr, je označen jako obsahově-pragmatická jednotka. (Kořenský et al., 1987) Tato kapitola se bude zabývat vymezením základních cílů komunikační události, dílčím záměrům jednotlivých účastníků diskuse, komunikačním strategiím a komunikačním efektům. Jednotlivé obsahově-pragmatické jednotky a jejich komunikační funkce budou určeny v kapitole 6.8, která se zabývá segmentací komunikátů.

Komunikát č. 1

Základním cílem komunikační události je shromáždění informací o aktuální situaci vzdělávání na středních školách, konkrétně o problematice obsahu výuky, formě státní maturitní zkoušky a platech učitelů, dále mnohostranný rozbor a následné zformování komplexního náhledu na tuto situaci. **Dílčí záměry** účastníků debaty jsou v souladu s hlavním cílem komunikační události. Moderátor diskusi řídí a umožňuje každému z účastníků možnost vyjádřit se k dané problematice. Záměrem ministra je informovat, dále také potvrzovat či vyvracet některé informace, hodnotit názory a postoje dalších komunikantů. Záměrem studentů je především hodnotit situaci, případně také

informovat. Jako **komunikační strategii** lze v jistém smyslu označit kooperaci všech účastníků diskuse. Komunikanti se navzájem respektují a vytváří poměrně příjemnou atmosféru k diskusi, nic tak nebrání výměně názorů a shromáždění potřebných informací z mnoha úhlů pohledu. **Pozitivním komunikačním efektem** je zvýšení informovanosti účastníků diskuse o problematice vzdělávání na středních školách (v širším pojetí komunikačního modelu jde o zvýšení informovanosti veřejnosti). Významným pozitivním efektem této komunikace by mohlo být v budoucnu prosazení konkrétních změn v oblasti vzdělávání na středních školách na popud ministra a souvisejícího orgánu státní správy.

Komunikát č. 2

Základním cílem komunikační události je získání souboru informací, názorů, postojů a komentářů k aktuální situaci na telekomunikačním trhu v česku a v jiných evropských státech, k cenám dat a cenám telekomunikačních služeb obecně, k připravované aukci na čtvrtého mobilního operátora, dále k situaci energetiky v česku a k problémům, se kterými se potýká plánovaná výstavba nových jaderných bloků. **Dílčí záměry komunikantů** nemusí být vždy v souladu se základním cílem. Každý z účastníků debaty ve studiu snaží prosadit své zájmy nad zájmy společnými, je zde patrná snaha o kritiku druhé osoby a jejích aktivit. Vzhledem k cílům komunikace by **komunikační strategii** patrně měla být spolupráce účastníků diskuse. Ne vždy však ke spolupráci v tomto komunikátu dochází. V některých situacích komunikanti naprosto nehledí na potřeby druhého, neposkytují si navzájem dostatečný prostor pro vyjádření názorů, postojů a potřebných informací, vytváří místy velmi nepříjemnou atmosféru. Výsledkem takového jednání je částečné nedodržení základního cíle komunikace, čímž je shromáždění informací o aktuální situaci na telekomunikačním trhu a v oblasti energetiky. Potenciál diskuse zůstal částečně nevyužit. Vzhledem k rozsahu komunikátu by při spolupráci jednotlivých účastníků mohlo být získáno mnohem více informací. **Pozitivním komunikačním efektem** by bylo zvýšení informovanosti jednotlivých účastníků této diskuse, lze však diskutovat o tom, do jaké míry došlo k tomuto pozitivnímu komunikačnímu efektu vzhledem k nespolupráci jednotlivých účastníků. Tato diskuse však může vyvolat pozitivní komunikační efekt v budoucnu, čímž by mohly být konkrétní kroky, aktivity a rozhodnutí Ministerstva průmyslu a obchodu v dané problematice.

6.5 Tematicko-obsahová struktura komunikační události

Tematicko-obsahová struktura je tvořena osobními a předmětnými objekty, také myšlenkově fiktivními skutečnostmi. Osobními objekty komunikace jsou veškeré osoby zapojené do komunikátu, ať už jsou přítomné či nepřítomné. Předmětným objektem je to, o čem komunikanti hovoří. Myšlenkově fiktivní objekty vyjadřují určité „představy, postoje, pocity, výsledky různých operací účastníků komunikace ap.“ (Kořenský et al., 1987, s. 34). Skutečnosti, o kterých se hovoří, jsou souhrnně nazývány jako věcné obsahy. V rámci této struktury se vymezují centrální, vedlejší témata a různá tematická odbočení. Recepce a interpretace tematicko-obsahové struktury se může lišit na základě osobnostních charakteristik jedinců, jejich zkušeností, vzájemných vztahů či záměrů. (Kořenský et al., 1987)

Komunikát č. 1

V komunikátu vystupuje mnoho **osobních objektů komunikace**. Ty lze rozdělit na **přítomné osobní objekty** komunikace, mezi které patří samotní účastníci diskuse, tedy Moravec/moderátor, Robert Plaga/ministr, studentka KK, student EZ, student MC, dále také **nepřítomné osobní objekty** komunikace, přičemž nejčastějšími objekty jsou studenti, učitelé, pedagogové, maturanti, zmíněn je také Andrej Babiš, Michal Koudelka, František Dobšík. **Cílovým předmětným objektem** je středoškolské vzdělávání, nicméně lze vymezit i **další předmětné objekty**, o kterých se v komunikátu hovoří, například vláda, platy, maturity, výuka, gymnázia, lycea, novela školského zákona, matematika, dějepis, sloh, Rámcový vzdělávací program a mnoho dalších, patří zde i názvy lokací, tedy například Praha, Litvínov či Valašské Meziříčí.

Centrálním tématem komunikátu je současný stav vzdělávání na středních školách. Toto téma je v diskusi rozloženo do tří dílčích témat – problematika obsahu výuky, forma státní maturitní zkoušky a platy učitelů.

Tabulka 6.1 Tematické rozložení komunikátu č. 1

Centrální téma	Dílčí témata	Obsah dílčích témat
	Úvod	Úvod do tématu Uvítání hostů (a diváků), představení hostů Vymezení témat diskuse

Aktuální situace vzdělávání na středních školách	Dílčí téma č. 1 Obsah výuky na středních školách	Aplikovatelnost získaných znalostí v praktickém životě Vhodnost všeobecně zaměřeného obsahu výuky Reforma rámcových vzdělávacích programů
	Dílčí téma č. 2 Forma státní maturitní zkoušky	Obsah maturity – státní a školní část Didaktické testy a slohové práce Opravování slohových prací Novela školského zákona Povinná maturita z matematiky Příprava na maturitní zkoušky na různých středních školách Rámcové vzdělávací programy Význam a úroveň maturitní zkoušky Neúspěšnost u maturit Náklady na organizaci státních maturit
	Dílčí téma č. 1 Obsah výuky na středních školách	Obsah výuky dějin Výroční zpráva BIS Kritika ministra Výchova k občanství Praktická využitelnost
	Dílčí téma č. 3 Platy učitelů	Platy jako motivační faktor a prostředek ke zkvalitnění výuky Růst průměrného platu učitelů na základních a středních školách Komentáře k platům Atraktivita, zájem mladých o pedagogickou praxi
	Závěr	Poděkování, rozloučení

Zdroj: vlastní zpracování

Centrální téma (středoškolské vzdělávání) je složeno z několika dílčích témat, jejich oddělení je však velmi přehledné, jelikož většinou dané téma uvozuje moderátor, což zmenšuje možnost případné dezinterpretace, například:

- *VM: ještě se na závěr dotknu jednoho tématu (..) vy jste ho zmínili všichni tři v úvodu (.) ocenění vašich učitelů kteří vás vzdělávají (.) od ledna vzrostl podle ministerstva školství průměrný plat učitelů na třicet devět tisíc korun (.) tuto částku potvrzují i odbory ředitelé škola tvrdí něco jiného deklarovanou průměrnou mzdou většina pedagogů totiž nedostane*

Co však může způsobit problémy v interpretaci je náhlá tematická odbočka z dílčího tématu č. 1 do dílčího tématu č. 2 a následné pokračování v dílčím tématu č. 1.

Komunikát č. 2

Mezi **přítomné osobní objekty** komunikace lze zařadit moderátora (Václava Moravce) a jeho hosty ve studiu, tedy bývalého ministra průmyslu a obchodu, stranického experta Martina Kubu, místopředsedu sněmovního hospodářského výboru Martina Jiráňka a ministryni průmyslu a obchodu Martu Novákovou. **Nepřítomnými osobními objekty**, o kterých se při vzájemné diskusi hovoří, jsou především zákazníci, mobilní operátoři, poslanci, dále jsou zmiňována jména jako Andrej Babiš, náměstek Pilný, bývalý ministr Mládek, Ondřej Malý, Dana Drábová a mnoho dalších. **Cílovým předmětným objektem** je telekomunikační trh a energetika, lze však vymezit i další předmětné objekty, například aukce, roadshow, zákony, novela, ministerstvo, investiční model, jaderné bloky, Energetický regulační úřad, také jsou zmiňovány v kontextu srovnávání cen mobilních dat lokace jako Kypr, Polsko, Maďarsko, Řecko, Slovensko atp.

V tomto komunikátu nefiguruje pouze jedno hlavní téma, nýbrž jsou zde přítomna **dvě hlavní témata**, která mají stejnou důležitost – situace na telekomunikačním trhu a energetika. První hlavní téma obsahuje dvě dílčí témata, totéž platí u druhého hlavního tématu. Obě dvě centrální témata jsou uvozena moderátorem, což umožňuje lepší přehlednost jak pro komunikační partnery, tak pro případného čtenáře (v širším pojetí pro diváka) komunikátu. Příkladem uvození nového centrálního tématu je tato replika moderátora:

VM: hra na odkládanou (..) to je hra kolem nových jaderných bloků politická rozhodnost skončila schválením záměru mít v dukovanech nový jaderný blok v roce dva tisíce třicet pět nikdo zatím nerozhodl kdo a za čí peníze bude stavět, kolik máme ještě času (..) s největší pravděpodobností žádný

Obsah jednotlivých témat působí poměrně uceleně. Mírně rušivě působí tematické odbočení z dílčího tématu 1.1 k dílčímu tématu 1.2; tato dílčí témata jsou si však natolik blízká, že nelze hovořit o tom, že by tento jev mohl mít negativní vliv na následnou interpretaci.

Tabulka 6.2 Tematické rozložení komunikátu č. 2

Centrální téma	Dílčí témata	Obsah dílčích témat
Centrální téma č. 1 Situace na telekomunikačním trhu	Dílčí téma 1.1 Čtvrtý mobilní operátor	Priority ministerstva Kroky ministerstva Aukce uvolněného kmitočtu
	Dílčí téma 1.2 Ceny telekomunikačních služeb	Klesání cen dat Telekomunikační trh v zahraničí Srovnání cen
	Dílčí téma 1.1 Čtvrtý mobilní operátor	Podmínky aukce Roadshow Antispotřebitelské zákony Změna zákonů, novela zákona Přenositelnost, snížení pokut, snížení byrokracie Problémy čtvrtého operátora Shánění nového operátora Podmínky aukce Restrukturalizace ministerstva
Centrální téma č. 2 Energetika	Dílčí téma 2.1 Nové jaderné bloky	Rozhodování o investičním modelu Odkládání rozhodnutí Tendr na výstavbu jaderných bloků Vyjednávání Tři varianty výstavby nových bloků Hodnocení variant Čtvrtá varianta ministryně Hodnocení čtvrté varianty Výhody jednotlivých variant Diskuse nad variantami
	Dílčí téma 2.2 Energetický regulační úřad	Nekompletní Rada Výběrové řízení na pátého člena Počet přihlášených lidí Spokojenost s fungováním Rady Novela zákona Dostatečnost stávajícího zákona Spory uvnitř Energetického regulačního úřadu

Zdroj: vlastní zpracování

6.6 Objektová struktura komunikační události

Kořenský et al. (1987, s. 38) uvádí, že k zaznamenání objektové struktury již částečně došlo v předchozích částech. Do objektové struktury totiž spadají „komunikanti, přítomné osobní a předmětné objekty komunikace a aparatura“, dále se zde řadí předměty, tzv. komunikační kanály, které přenášejí informace v rámci daného

komunikátu, přičemž většinou jde o zařízení technického charakteru. Součástí jsou také informační konzervy, které lze chápat jako „*výsledky dřívějších komunikačních událostí, známé účastníkům komunikace, které uvádějí do vztahu k právě realizované komunikaci*“ (Kořenský et al., 1987, s. 38).

V rámci objektové struktury komunikace zbývá vymezit komunikační kanály a informační konzervy, které se v komunikátech objevují. V obou případech komunikace probíhá nezprostředkovaně, jde totiž o osobní komunikaci „tváří v tvář“. Komunikanti se diskuse účastní v téže čase i v témž prostoru. Informační konzerva, jakožto statická forma média, může být v těchto případech představována například výtiskem příslušného zákona, o kterém se hovoří. V komunikátu č. 1 by tak šlo například o školský zákon, v komunikátu č. 2 o zákon o elektronických komunikacích atp.

6.7 Struktura komunikátu

Kořenský et al. (1987, s. 39) uvádí, že „*základní složkou komunikační události je jazykový projev produkováný a přijímaný v jejím průběhu*“; takovýto projev nazývá komunikátem. Uspořádání komunikátu odráží charakteristické rysy společenské a komunikační situace, přičemž často opakované komunikáty navíc disponují stabilními jazykovými prostředky a kompozicí. Textový vzorec pak představuje „*schematický záznam pevného a komunikačními normami fixovaného uspořádání jazykových (i mimojazykových) prostředků v textu (komunikátu)*“ (Kořenský et al., 1987, s. 39)

Struktura obou vybraných komunikátů (resp. jejich přepisů) odpovídá určitým charakteristikám mediální, politicky orientované diskuse. Typickým rysem politických diskusí je mnohostranný náhled na problematiku a konfrontace různých názorů a postojů jednotlivých účastníků. Dochází zde ke střídání komunikačních rolí, na což dohlíží moderátor, který do diskuze vstupuje, komentuje ji, pokládá otázky a předává slovo. Pokud některý mluvčí hovoří příliš dlouho, případně nerelevantně, úlohou moderátora je jeho promluvu přerušit, nasměrovat správným směrem či předat slovo dalšímu mluvčímu. Velmi zjednodušeně lze diskusi vymezit jako střídání otázek moderátora a odpovědí dalších zúčastněných komunikantů. Komunikanti typicky uvozují svou odpověď rozpoznívacími zvuky (*například ehe, mhm, ee, hm atp.*) či osobním zájmenem *já* ve spojení se slovesem (*například já myslím, já považuji, já chci atp.*).

Nocionální a pragmatické významy

V rámci obsahově pragmatické jednotky je možné vymezit lexikální význam, který se dále dělí na složku pragmatickou a pojmovou. Pojmová složka významu (neboli také nocionální) zahrnuje dvě vrstvy – denotační a kolokační, a pragmatická složka zahrnuje vrstvu konotativní (asociace) a afektivní. (Novotná, 2017) Pragmatický význam je závislý na kontextu daného sdělení, díky němu dokáže adresát interpretovat něco, co nebylo mluvčím explicitně sděleno. V komunikátech se užívají nocionální i pragmatické významy, jejich přítomnost v obou komunikátech dokládá autorka práce na několika příkladech.

Rozdíl mezi nocionálním a pragmatickým významem lze objasnit na této ukázce z komunikátu č. 1:

VM: máme tady kristýnu ((směje se))

Nocionální obsah této výpovědi vypovídá o tom, že *někde na určitém místě je přítomná Kristýna*. Při znalosti kontextu však lze interpretovat také pragmatický obsah, tedy to, že mluvčí touto oznamovací výpovědí implikuje vlastně otázku. Moderátor se tímto ptá ministra, zda se bude novela školského zákona týkat Kristýny, která je studentkou a je přítomná ve studiu s moderátorem a ostatními hosty atp.

Obdobnými příklady pragmatického významu jsou následující repliky, implikovaný význam vycházející z kontextu je zaznamenán v hranatých závorkách:

RP: a tam už si myslím že ano ((směje se)) [= myslím si, že se novela už týkat Kristýny bude]

MN: já upřímně řečeno pan náměstek malý měl z ministerstva průmyslu a obchodu trošku cestovní kancelář [= můj názor je takový, že pan náměstek Malý zneužíval svého postavení v ministerstvu k (soukromým) zahraničním cestám]

MN: hm (.) tak to už tam byl i bývalý pan ministr kuba [= k odkládání rozhodnutí o výstavbě nových jaderných bloků se přičinil i bývalý ministr Kuba]

VM: varianta tři (.) paní ministryně i za vás? [= upřednostňujete tak jako další dva hosté diskuse také třetí variantu výstavby jaderných bloků paní ministryně?]

6.8 Struktura segmentace komunikátu

Segmentací komunikátu se rozumí rozčlenění textu na menší ucelené jednotky dle různých kritérií. Kořenský et al. (1987) vymezuje **obsahově formační segmentaci** – časovou, tematickou, obsahově-pragmatickou, sémantickou, a dále také **výrazově formační segmentaci** – syntaktickou, zvukovou, grafickou a replikovou. Podrobná tematická segmentace komunikátu byla již zpracována v rámci kapitoly 5.5 *Tematicko-obsahová struktura komunikátu*, autorka tedy nepovažuje za nezbytně nutné se o tematicko-obsahové struktuře komunikátů znovu zmiňovat.

Autorka považuje za cíl této kapitoly aplikovat vybrané typy segmentace na jednotné pasáži daného komunikátu. Vzhledem k rozsahu obou komunikátů je pro účely znázornění syntaktické, obsahově-pragmatické, replikové a zvukové segmentace použita pouze jejich vybraná pasáž (resp. jejich přepis). Tato pasáž je znázorněna v přehledné tabulce, ve které jsou zároveň zaznamenány některé prvky textové segmentace. Tyto prvky jsou následně okomentovány v rámci jednotlivých podkapitol.

Komunikát č. 1

Tabulka 6.3 Vybraná pasáž z komunikátu č. 1

R	OPJ	M	Výpověď	KF
119.	1	VM	co bude , / co bude aprobo ee ještě součástí té novely školského zákona, / kterou chcete do konce února předložit na vládu, /	<i>otázka doplňovací</i>
	2		respektive dát , / chápu to správně, / do konce února do meziresortního připomínkového [řízení]? //	<i>otázka zjišťovací, potřeba ujasnění</i>
120.	3	RP	[je] to tak. //	<i>souhlasné sdělení, potvrzení</i>
121.	4	VM	to znamená , / že to bude m- měsíc dva měsíce v meziresortu? //	<i>otázka zjišťovací, potřeba potvrzení</i>
122.	5	RP	m- mohlo by to být po ee měsíci měsíci a půl na vládě. //	<i>potvrzení s jistou mírou pochybností</i>
123.	6	VM	to znamená na začátku [dubna], //	<i>otázka zjišťovací, potřeba potvrzení</i>
124.	7	RP	[dubna]. //	<i>souhlas, potvrzení</i>
125.	8	VM	by by- byl ten materiál, / a týkal by se maturit ve školním roce, / počítámli správně / dvacet dvacet jedna? //	<i>otázka zjišťovací, potřeba potvrzení</i>
	9		(...) kristýno, kdy vy budete maturovat ? //	<i>otázka doplňovací</i>
126.	10	KK	dvacet dvacet [jedna]. //	<i>sdělení, doplnění informace</i>
127.	11	VM	[dvacet] dvacet jedna. // když vám ministr slíbil , / že vás už se bude týkat opravování ((směje se)) testů. //	<i>konstatování</i>
	12		c- co bude , co bude předmětem těch ee dalších změn toho školského zákona pane ministře, //	<i>otázka doplňovací, potřeba informace</i>

128.	13	RP	pokud to má jít touto rychlou cestou, / tak ee to skutečně bude jenom změna té formy, / o které jsme e tady mluvili v případě slohových prací, / to znamená přechod na ty didaktické testy na státní úrovni bez změny maturity jako takové. //	<i>tvrzení, podání informace</i>
	14		a: to co ehm si myslím , / že ee je také k diskuzi / a padne velmi brzo rozhodnutí, / tak je skutečně to:, / jestli nesouladit ty termíny ee pro tu povinnou maturitu z matematiky do toho období dvacet jedna dvacet dva i pro ta gymnázia. //	<i>dodatečné sdělení</i>
129.	15	VM	to je jedna z věcí ee, / která nechci říct že působí absurdně, /	<i>hodnotící tvrzení</i>
	16		ale michael pokud by ještě studoval , / a že mu přejeme , / ať maturitu udělá le- letos, ((směje se)) /	<i>přání</i>
	17		ee tak by jako student ee specializované školy nikoli gymnázia ale střední ee školy specializované, / tak by z maturity maturoval v roce dvacet jedna dvacet dva, / což předpokládá zákon, / a kristýna s erikem respektive studenti gymnázií v roce ee dvacet dvacet jedna. //	<i>konstatování</i>
	18		chápu správně, / že budete chtít ten termín sjednotit / a povinná m- maturita z matematiky by byla až v tom zazším termínu? //	<i>otázka zjišťovací, potřeba ujasnění</i>
130.	19	RP	je to teďka ee varianta, / která je na stole:, /	<i>nepřímé potvrzení</i>
	20		takže chápu , / že další týden na ni budou dotazy. //	<i>konstatování</i>
	21		ale myslím si , / že pokud se dál dál budeme bavit o vlastně povinné mat- maturitě z matematiky, /	<i>tvrzení</i>
	22		ee tak možná dojdeme i k tomu, / že to sladění toho termínu / není vůbec špatné. //	
131.	23	VM	to znamená ale, / že kristýny by se zase netýkala maturita z matematiky, / jak tedy na začátku pořadu řekla , / že by byla první ee z našich dnešních hostů / kteří by maturovali povinně z matematiky, / tak se to posune na termín středních škol specializovaných. //	<i>konstatování</i>
	24		kristýno, maturita z matematiky u vás / teda pokud to projde ((směje se)) panu ministrovi, / nebude povinná pro gymnázia, / protože by se o rok odložila , / což dává logiku, / aby tady byl jeden jeden termín. //	<i>sdělení</i>
132.	25	KK	no: já si myslím , / že čím dřív ji uděláte , / tím to bude lepší. /	<i>rada, konstatování</i>
	26		protože měli bysme si uvědomit , / že žijeme v hrozně technologicky vyspělý době. / a ta matematika s tím jde ruku v ruce. //	<i>doporučení, konstatování</i>
	27		a já si myslím , / že když tu maturitu, postavíte ne na žádných hlubokejch matematickejch znalostech, / ale čistě na dobrejch dovednostech, / tak si myslím / že ty maturity by byly takle správně. //	<i>tvrzení, návrh</i>

Zdroj: vlastní zpracování, přepis vychází z: Otázky Václava Moravce 2. část, 27. 1. 2019 [online].

Ceskatelevize.cz, 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/219411030510127-otazky-vaclava-moravce-2-cast/>

(Vysvětlivky: R – replika, OPJ – obsahově-pragmatická jednotka, M – mluvčí, KF – komunikační funkce)

Komunikát č. 2

Tabulka 6.4 Vybraná pasáž z komunikátu č. 2

R	OPJ	M	Výpověď	KF
17.	1	VM	začnu u vás paní ministryně. (.) /	navázání kontaktu
	2		abych v tom měl jasno. // (..) je to priorita, / nebo to není priorita? //	otázka zjišťovací, potřeba informace
18.	3	MN	samozřejmě je to priorita. //	tvrzení, podání informace
	4		a: na druhou stranu: (.) ee ta slova: ne příliš šťastná nebo ne příliš chytrá (.) ee [pana náměstka],	sdělení dodatečné informace
19.	5	VM	[vašeho náměstka].//	konstatování, upozornění
20.	6	MN	pana náměstka pilného byla trošku vytržená z kontextu / to si jako musíme říci. // [to]	pokračování ve sdělení, konstatování
21.	7	VM	[to] říká každý politik. ee / když [chce] /	konstatování, kritika
22.	8	MN	[ale] to vy novináři občas děláte. jo [tak], //	Konstatování, opětovaná kritika
23.	9	VM	[ne:].//	tvrzení, vyjádření nesouhlasu
	10		nevytrháváme z kontextu / když někdo řekne, / že si od té: aukce e čtvrtého mobilního operátora nic neslibuje, / (.) když náměstek řekne, / (.) že: to nepovažuje za prioritu / a řekne i ta slova, / (.) že právě čtvrtý mobilní operátor ee nezmění tu situaci / tak se zdá / že opravdu to není jeho priorita. // i kdybyste stokrát mluvila,	sdělení
24.	11	MN	[dobře]. //	sdělení, souhlas
25.	12	VM	[o vytrhávání] z kontextu. //	sdělení, doplnění informace
26.	13	MN	ee jako, (..) řekněme si jednoznačně, / prioritou to pro nás je. //	sdělení, podání informace
	14		situace která je na trhu především s mobilními daty / kdy ee vlastně dochází k takovém trošku handrkování jak na tureckém trhu / když dojednáváte ceny / určitě není dobrá. // určitě to není cesta / kterou bychom chtěli jít, / a v tomto směru musím potvrdit slova ee premiéra babiše. / že skutečně bychom chtěli v tomto směru celou řadu ee kroků udělat / a některé sme už udělali. ee	konstatování
27.	15	VM	které konkrétně, tedy i když kdybyste mi měla říci / (.) kterými třemi nejvýznamnějšími kroky, / byť jste ee půl roku: ve ve funkci / tak kterými nejvýznamnějšími třemi kroky, jste už teď zajistila / že budou levnější data v české republice? //	otázka doplňovací, potřeba informace

28.	16	MN	tak ee připravili sme dotační a nedotační opatření. // ee nejdřív budu mluvit o těch nedotačních. (.) // my sme v s- s- společně s ministerstvem životního prostředí ee vlastně se dohodli na tom, / že v souvislosti s výzvami které ministerstvo životního prostředí má na ee kanalizace / že: vlastně budou součástí / ve výstavbě obecních kanalizací budou pokládány zároveň chráničky pro pro kabely / aby vlastně do budoucna bylo možno tudy protáhnout e optické ee optické kabely. / to znamená , / to je něco / co předtím nebylo možné. // ee vlastně máme aktuálně přijatou novou legislativu, (.) zákon o opatření ke snížení nákladů na zavádění vysokorychlostních sítí elektrických komunikací ee z roku dva tisíce sedmáct / která konečně zavádí koordinaci staveb / a snižuje administrativu. // ee nově: je možno vlastně budovat přípojky elektronických komunikací do sto metrů bez územního řízení, / a zároveň také bylo zrušeno kolaudační řízení / to znamená / to [sou],	<i>sdělení, podání informace</i>
29.	17	VM	[to sou] dva [kroky]. //	<i>konstatování, upozornění na nesoulad</i>
30.	18	MN	[to] sou konkrétní dva [kroky]. //	<i>konstatování</i>
31.	19	VM	[a těmi] do roka a do dne: zlevní [data]? //	<i>ironické konstatování, potřeba potvrzení</i>
32.	20	MN	[ty] samozřejmě budou mít vliv na náklady / a ty náklady potom ovlivňují tu celkovou cenu. (.) //	<i>sdělení, potvrzení</i>
	21		[další o-],	<i>sdělení</i>
33.	22	VM	[tomu] věříte? //	<i>otázka zjišťovací, potřeba ujištění</i>
34.	23	MN	tomu věřím. //	<i>sdělení, ujištění</i>
	21		(.) další opatření ten nedoteční je opatření / které už jste tady vzpomínal. // to je aukce uvolněné ee uvolněného kmitočtu sedm set megahertz / která by měla proběhnout / ee vlastně dneska prob- probíhá nám veřejné veřejné ee kon- konzultační řízení k této aukci. // aukce by měla být / ty podmínky aukce by měly být vyhlášeny předpokládáme v druhé polovině ee roku roku dva tisíce devatenáct / ty kmitočty budou uvolněny v polovině roku dva tisíce dvacet, / to znamená / do <u>té</u> doby bychom měli mít vypsány podmínky / a p- vybrány vybrány ee vlastně ty, / kterým bude aukce přidělena. / nebo budou ty kmitočty v rámci té aukce přiděleny. // tady je třeba si říci, / že (.)	<i>pokračování ve sdělení</i>

Zdroj: vlastní zpracování, přepis vychází z: Otázky Václava Moravce 2. část, 3. 2. 2019 [online].

Ceskatelevize.cz, 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/219411030510203-otazky-vaclava-moravce-2-cast/>

(Vysvětlivky: R – replika, OPJ – obsahově-pragmatická jednotka, M – mluvčí, KF – komunikační funkce)

6.8.1 Obsahově-pragmatická segmentace

Ve výše uvedených pasáži z komunikátu č. 1 a č. 2 byly identifikovány obsahově-pragmatické jednotky. Autorka jednotlivé výpovědi zaznamenala do přehledné tabulky

(Tabulka 6.1, 6.2), kde vyznačila repliky, obsahově-pragmatické jednotky, jednotlivé mluvčí a komunikační funkce výpovědí. Komunikační funkce odrážejí podstatu diskusního pořadu – moderátor klade otázky zjišťovací, které jsou dalším komunikantem potvrzeny nebo vyvráceny, dále také otázky doplňovací, které jsou následovány podáním informace – sdělením, tvrzením, konstatováním.

Komunikát č. 1

Komunikát je složen z 283 replik. Je patrné, že v mnoha případech dochází ke spojování těchto jednotek, a to především dle jejich relací významových a také relací mezi jejich komunikačními funkcemi. Některé jednotky v komunikátu jsou samostatné. Lze identifikovat například následující uskupení a samostatné jednotky:

- OPJ 1, 2 a 3: otázka doplňovací – potřeba ujasnění, otázka zjišťovací – souhlasné sdělení, potvrzení
- OPJ 4 a 5: otázka zjišťovací, potřeba potvrzení – potvrzení s jistou mírou pochybností
- OPJ 6 a 7: otázka zjišťovací, potřeba potvrzení – souhlas, potvrzení
- OPJ 8, 9 a 10: otázka zjišťovací, potřeba potvrzení – otázka doplňovací – sdělení, doplnění informace
- OPJ 11: konstatování

Nejčastějším vztahem mezi obsahově-pragmatickou jednotkou a komunikační funkcí je potřeba informace – sdělení informace, potřeba potvrzení – potvrzení.

Komunikát č. 2

Komunikát č. 2 obsahuje 379 replik. I v tomto komunikátu lze identifikovat samostatné obsahově-pragmatické jednotky nebo jejich uskupení, příkladem mohou být následující ukázky:

- OPJ 1: navázání kontaktu
- OPJ 2, 3, 4 a 6: otázka zjišťovací, potřeba informace – tvrzení, podání informace – sdělení dodatečné informace – pokračování ve sdělení, konstatování
- OPJ 5: konstatování, upozornění
- OPJ 7 a 8: konstatování, kritika – konstatování, opětovaná kritika

6.8.2 Syntaktická segmentace

Jelikož jde v obou případech o mluvený komunikát, který byl přepsán do textové formy, nelze zde jednoznačně stanovit hranice a předěly mezi jednotlivými větami. Jak poznamenává prof. Kořenský et al. (1987), s jistotou je možné vymezit pouze jejich jádra, která mají ve většině případů podobu slovesnou.

Autorka práce na základě intonace a přísudků vyznačila možnou syntaktickou segmentaci ve vybraných pasážích komunikátu č. 1 a č. 2. Jednotlivá souvětí jsou oddělena lomítkem, konce vět dvojitým lomítkem, přísudky jsou označeny tučným písmem.

6.8.3 Zvuková segmentace

Zvuková segmentace je v obou prepisech vybraných pasáží komunikátů zaznamenána pomocí transkripčních konvencí, které uvádí Tabulka 6.5. Autorka práce kombinuje symboly, které uvádí Kořenský et al. (1987) a Kaderka, Svobodová (2006):

Tabulka 6.5 Tabulka použitých transkripčních konvencí

	Symbol
Okamžité navázání na předchozí repliku	=
Nápadné pauzy (značení dle jejich délky)	(.) / (..) / (...)
Simultánní mluvení dvou a více osob	[] + umístění těchto pasáží pod sebe
Neverbální hlasové projevy	hezitační zvuky (e, ee, eh, ehm, em), responzní zvuky (hm, mhm, ehe)
Záznam dalších zvuků (například smích, zakašlání) – komentář přepisovatele	((smích)) ((zakašlání))
Klesavá melodie (výrazně nižší než u slabik předchozích)	.
Stoupavá melodie	?
Mírně stoupavá melodie	,
Zdůraznění slabiky nebo slova	<u>podtržení</u>
Nedokončení slova	ne-
Předpokládaný, nesrozumitelný výraz	(?)
Protážená hláska	no:

Zdroj: KADERKA, Petr a SVOBODOVÁ, Zdeňka, 2006. *Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. Jazykovědné aktuality. 43 (3–4), s. 18–51.* KOŘENSKÝ, Jan et al., 1987. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích. 150 s. (upraveno)*

6.8.4 Repliková segmentace

Repliky jednotlivých komunikátů, které autorka identifikovala ve vybraných pasážích komunikátů, jsou ve vzájemném vztahu s obsahově-pragmatickými jednotkami, avšak ne vždy dochází k jejich překrývání. Nastávají následující situace:

- replika se kryje s obsahově pragmatickou jednotkou, například 120./3, 121./4 v komunikátu č. 1, 27./15, 28./16 v komunikátu č. 2
- replika se skládá z více než jedné obsahově pragmatické jednotky, například 119./1, 2 v komunikátu č. 1, 17./1, 2 v komunikátu č. 2
- obsahově pragmatická jednotka překrývá více než jednu repliku, například v komunikátu č. 2 obsahově-pragmatická jednotka 21 překrývá 32. a 34. repliku

Poslední příklad si zaslouží vysvětlení, jelikož jak prof. Kořenský et al. (1987) uvádí, tato situace není naprosto běžná. V tomto konkrétním komunikátu je tento jev způsoben tím, že si účastníci diskuse navzájem „skáčou do řeči“, a tedy daný komunikant (v tomto případě ministryně) musí svůj záměr vyjadřovat přerušovaně skrze několik svých replik.

Následující podkapitoly diplomové práce se již neváží k vybrané pasáži komunikátu.

6.8.5 Fázování textu

Komunikát č. 1

V komunikátu je nejvýrazněji oddělen úvod a závěr debaty. Úvod zahajuje diskuzi a je tvořen dvěma částmi. První část začíná charakteristickou znělkou a vizuálním úvodníkem pořadu následovaným slovy moderátora:

VM: jste na správné adrese tady je zpravodajská jednička v zemi tady je čtete dvacet čtyři o jakých tématech se po dnešních otázkách začne mluvit?

Dále moderátor pokračuje představením tématu, krátkým zmíněním diskutujících a formuluje hlavní otázky diskuze. Kamery se otáčí kolem studia. Součástí je také audiovizuální vstup nejmenovaného mluvčího a předsedy vlády Andreje Babiše, ani jeden z nich však není součástí následující debaty.

Ve druhé části úvodu moderátor vítá diváky, komentuje aktuální situaci vzdělávání na středních školách, představuje a vítá své hosty – ministra školství, mládeže a tělovýchovy Roberta Plagu a tři studenty středních škol. Hosté moderátora zpětně pozdraví taktéž. Následuje centrální část diskuse.

Závěr je tvořen ukončovacím rituálem – poděkováním za diskuzi a za přijetí pozvání do studia všem zúčastněným. Postupně děkuje a loučí se s účastníky komunikace. Při loučení se dvěma studenty jim moderátor popřeje úspěchy při maturitě a při budoucí pedagogické praxi. Poté děkuje i divákům a zmiňuje internetové stránky a profil pořadu na sociálních sítích, přeje hezký den.

Komunikát č. 2

Fázování komunikátu č. 2 je velmi podobné předchozímu komunikátu – v obou případech jde o moderovanou diskusi v rámci téhož televizního pořadu.

Stejně jako v předchozím případě, i zde lze jasně identifikovat úvod diskuse, který započíná typickou znělkou a mottem pořadu. Následuje představení témat a otázek týkajících se nadcházející diskuse, tematická vsuvka v podobě audiovizuálního vstupu nejmenovaného mluvčího.

Následuje uvítání diváků (jelikož je diskuse dále emitována prostřednictvím televizního vysílání do jednotlivých domácností), tři audiovizuální vsuvky s projevem premiéra Andreje Babiše, také shrnující replika moderátora. Moderátor dále představuje a vítá tři přítomné hosty ve studiu – ministryni obchodu a průmyslu Martu Novákovou, bývalého ministra průmyslu a obchodu Martina Kubu a místopředsedu sněmovního hospodářského výboru Martina Jiráka.

Patrně z důvodů nedostatečné časové kapacity je závěr diskuse oproti předchozímu komunikátu značně zkrácen, moderátor se v rychlosti loučí s hosty diskuse, v poslední své replice odkazuje diváky na internetové a sociální stránky televizního pořadu, přeje hezký zbytek neděle.

6.8.6 Signály textového členění

Komunikát č. 1

Ve vybraném komunikátu lze identifikovat poměrně velké množství signálů textového členění. Obzvláště často se takovéto signály objevují na začátcích replik daných komunikantů, jde například o výrazy „no“, „tak“ či „a“, dále jde o neplnovýznamová slova a výrazy jako je například „jo“, „že“. Tyto „uvozovací“ signály mají funkci opěrnou a patrně si pomocí nich i daný komunikant prodlužuje čas pro formulaci svých myšlenek, které se chystá vyslovit. Výrazy typu „jo“, „že“ mají funkci kontaktní:

EZ: no podle toho na jaké jste škole ono to je je to celkem důležitý aspekt

VM: a myslíte si že vzniká de- devalvace tady? že ten papír který dostane michael možná v květnu nebo určitě v květnu tak že nemá takovou hodnotu jakou by měl mít (..) michaeli?

MC: tak já osobně mám tak větší část z té školní části maturitní zkoušky tedy z té ústní části zkoušení

EZ: u nás na škole nám třeba říkají takovou povzbuzující větu že těžké je jenom to co neumíme jo...

EZ: ehm tak to je škoda protože myslím si že opravdu tak důležité je že se věci změni že...

Komunikát č. 2

V tomto komunikátu se na začátcích replik často vyskytují obdobné uvozovací signály typu „jako“, „no“, „tak“, „takže“, „takle“, „a“, „to“, „právě“, „ale“ a podobně, dále textové orientátory časové (*například dříve, nyní, již, teď, teďka*), dále výrazy typu *upřímně řečeno, řekněme* a mnoho dalších. Výskyt některých z těchto signálů textového členění je patrný například v těchto ukázkách z komunikátu č. 2:

MN: jako, řekněme si jednoznačně (..) prioritou to pro nás je ((následuje část repliky))

MN: já upřímně řečeno pan náměstek malý měl z ministerstva průmyslu a obchodu trošku cestovní kancelář

VM: no a navíc ty zákony (..) o o tom sme tady d- diskutovali několikrát (..) jsou tak antispořebitelské

VM: tak (...) kdybych vás nechytal za slova

VM: takže dříve než za rok to nebude?

6.9 Struktura výrazově formačních prostředků komunikátu

Jako výrazově formační prostředky nazývá Kořenský et al. (1987, s. 53) „jazykové prostředky, které vyjadřují obsahové kvality textu (komunikátu)“. Jedná se například o konektory, kohezni řetězce, konstelace slovesných osob a slovesných časů, deiktické prostředky a syntaktické uspořádání. Zároveň dodává, že při důkladné analýze by tento výčet byl daleko širší, nicméně pro účely komplexní analýzy však vystačí identifikovat pouze některé z nich.

6.9.1 Koherence, kohezní řetězce a konektory

Důležitou charakteristikou komunikátu je koherence. Koherenci vymezuje Čermák (2011, s. 188) jako „*funkční souvislost, spojitost, resp. soudržnost a identitu textu obecně, zvl. pak vzhledem k inferenci, tj. schopnosti mluvčího informaci z něj vyvozovat, jeho mimojazykové zkušenosti a znalosti, předpokladům, které mluvčí má, i způsobům zapojení mluvních aktů.*“ Koherentní komunikát se vyznačuje významovou soudržností, spojitostí, je pro příjemce srozumitelný a smysluplný. Existuje mnoho prostředků koherence, například struktura témat a rémat, pronominalizace, elipsy a další. Oproti tomu koheze se vyznačuje podle Čermáka (2011) spojitostí a vnitřní provázaností textu z hlediska syntakticko-sémantického. Jde zejména o rekurenci lexika či jeho nahrazování zájmeny, shodu v rodě a čísle mezi podstatným jménem v první textové jednotce a přídavným jménem nebo rodovým zájmenem v druhé textové jednotce, také zde patří shoda rodu a čísla slovesa v jedné textové jednotce a podstatného jména ve druhé, mimo jiné rovněž konektory. (Nekula, 2017)

V následující části práce budou identifikovány kohezní řetězce, které představují soubor klíčových významů ve vztahu „*zástupném, antonymickém, metonymickém, metaforickém, ve vztahy významové nadřazenosti a podřazenosti aj.*“ (Kořenský et al., 1987, s. 54). Autorka práce se bude také věnovat konektorům.

Komunikát č. 1

V přepisu prvního komunikátu lze identifikovat například následující kohezní řetězce. Je patrné, že klíčové významy obsažené v kohezních řetězcích korespondují s tématy diskuse:

školství – ministerstvo školství – školský zákon – česká školní inspekce

rámcový vzdělávací program – zaklínadlo – obsah výuky

škola – střední škola – základní škola – mateřská škola – gymnázium – lyceum – soukromá škola – odborná škola

učitelé – kantoři – pedagogové – studenti

platy – tarif – mzdy – výplata – ocenění – náklady

výuka – předměty – dějepis – chemie – občanská výchova – matematika – matika

Nejčastějšími gramatickými konektory jsou spojky; konkrétně spojka „a“ se vyskytla v komunikátu 102krát, spojka „ale“ 52krát a spojka „i“ 34krát, další spojky se již objevovaly s nižší četností. Konektory se objevují často i na začátku replik, pro představu autorka práce uvádí některé z nich, například výraz „no“, který se vyskytl 12krát, dále „a“ 14krát, „tak“ 12krát apod.

Komunikát č. 2

Ve druhém komunikátu je taktéž možné vymezit klíčové významy, které jsou navzájem v různých vztazích. Vzhledem k tomu, že komunikát obsahuje dvě centrální témata, i tyto klíčové významy jsou vymezeny odděleně v rámci těchto témat.

mobilní operátor – hráč – velká trojka – konkurent – „outůčko“ – Vodafone – T-mobile – čtvrtý operátor

telekomunikační služby – volání – esemes – textové zprávy – data – tarif

cena – vysoká základna – náklady

spotřebitel – zákazník – klient

aukce — frekvence – kmitočet – megahertz – čtvrtý operátor – veřejné konzultační řízení – podmínky

duch antispotřebitelství – prospotřebitelský efekt – protispotřebitelské prostředí – ochrana spotřebitele – pro spotřebitelský

legislativní proces – legislativa – zákon – novela

kampaň – roadshow – opatření

novináři – poslanci – premiér – náměstek – místopředseda – bývalý ministr – ministryně

vláda – ministerstvo – poslanecká sněmovna – politické strany – opozice

pan Moravec – redaktor – moderátor – novinář

energetika – elektrárny – Temelín – Dukovany

jaderné bloky – strategie – investiční model – tendr – soutěž – varianty výstavby

cena – peníze – investice – financování

životnost – fungování – doba

žďuchanice – spory – problémy – hádky – shoda – konsenzus

Mezi konektory, které uvozují repliky jednotlivých komunikantů, nejčastěji patří výrazy jako „no“, „to“, „tak“, „takže“, „jako“ a další. Taktéž zde jsou nejčastějšími gramatickými konektory spojky; nejčastěji se jedná o spojku „a“, která se v komunikátu vyskytuje 132krát, dále „ale“ 61krát, „protože“ 25krát, „nebo“ 27krát, „i“ 24krát.

6.9.2 Konstelace slovesných osob a časů

V rámci struktury výrazově formačních prostředků komunikátu lze pozorovat jisté konstelace slovesných osob a slovesných časů. Konstelace slovesných osob sleduje „vztahy autora a adresáta (příjemce) textu“ (Kořenský et al., 1987, s. 55), tedy výskyt slovesných osob a zájmen v daném komunikátu. Lze také pozorovat určitou časovou strukturaci pomocí gramatických a lexikálních prostředků, tak zvanou konstelaci slovesných časů. (Kořenský et al., 1987, s. 56)

Komunikát č. 1

Jelikož se jedná o dialog reálný, dochází zde k relativně pravidelnému střídání komunikačních rolí mluvčího a posluchače. U všech komunikantů je patrné časté užívání první osoby singuláru, což má signalizovat osobní názor či postoj mluvčího k dané problematice, například *já souhlasím, já si myslím, já musím říct, já to nepředpokládám, já uvažuji, já pevně doufám* atp. Dále komunikanti také hovoří v první osobě plurálu ve formě exkluzivního i inkluzivního „my“, příkladem jsou následující úryvky replik:

- VM: *pane ministře (.) hledání té hranice (.) my sme spolu na to narazili už v jednom tématu = inkluzivní*
- VM: *my když zůstaneme ještě u obsahu vzdělávání = inkluzivní*
- KK: *měli bysme si uvědomit (.) že žijeme v hrozně technologicky vyspělý době = inkluzivní*
- MC: *já bych chtěl já bych jenom k tomu (.) než se sesbírají vlastně ty všechny slohové práce tak je samozřejmě k tomu zapotřebí i více času protože my přece ty slohové práce píšeme měsíc dřív = exkluzivní*
- EZ: *u nás na škole nám třeba říkají takovou povzbuzující větu že těžké je jenom to co neumíme jo (..) takže nás to má opravdu jako to nás má jako opravdu vybudit k tomu abysme abysme do toho šli abychom do toho do toho opravdu se snažili tu maturitu dát na takové úrovni = exkluzivní*

Jednotliví účastníci diskuse si navzájem vykají, tedy užívají pro vzájemné oslovení druhou osobu množného čísla. Mimo to jsou také moderátor a ministr většinou oslovení kombinací slova pane + zastávanou funkcí (tzn. *pane ministře, pane*

moderátore), kdežto studenti jsou oslovováni křestním jménem (*tzv. Kristýno, Michaeli, Eriku*). Kombinace vykání současně s křestním jménem signalizuje méně formální, přátelský, ale zároveň stále zdvořilý vztah ke komunikačnímu partnerovi. Je možné, že se moderátor tímto snaží o navození přátelské atmosféry se studenty. Autorka této diplomové práce však poznamenává, že v kontextu daného komunikátu může také tento typ oslovení naopak signalizovat jistou snahu o zdůraznění asymetrických sociálních rolí. Pokud by moderátor považoval studenty za rovnocenné komunikační partnery, zvolil by například oslovení pomocí slečno/pane + příjmení komunikanta.

Komunikanti využívají při komunikaci různých slovesných časů – minulý, přítomný i budoucí. Především dochází k hodnocení aktuální situace vzdělávání na středních školách pomocí přítomného času, také k predikcím a k určitým přáním toho, jak by školství mělo vypadat za pár let, a to pomocí času budoucího. Minulý čas užívá především ministr, když komentuje proběhlé události. Slovesné časy se kombinují i v rámci jednotlivých replik, například v následující otázce lze pozorovat minulý čas (*např. reálně se stalo to...*), přítomný čas (*např. já si stojím za tím...*), budoucí čas (*např. pokud se tam vyskytne něco z působnosti jeho rezortu...*).

- *RP: tam je důležité si ehm se podívat ehm co se reálně stalo (...) reálně se stalo to že ve zprávě béies byla tato formulace a já si stojím za tím že je povinností člena vlády pokud se tam vyskytne něco z působnosti jeho rezortu se nad t- tou věcí potkat nebo se o ní informovat to jsem udělal a následně jsem řekl a ono to vyplývá z ehm i z toho co sme tady řešili v úvodu rámcové vzdělávací programy a já jsem po té schůzce řekl (.) že vyvážená výuka moderních dějin je v dnešní době důležitá a za tím si stojím a to že ((následuje část repliky))*

Komunikát č. 2

Obdobně jako u předchozího komunikátu, i zde se jedná o reálný dialog, ve kterém dochází ke střídání komunikační aktivity jednotlivých účastníků. Při vyjadřování různých názorů, postojů či komentářů komunikanti hovoří často v první osobě jednotného čísla, například:

MN: já jsem ji ještě neměla

MN: já si myslím že my těch zákonů máme připraveno několik i v téhle té oblasti ((následuje část repliky))

MK: tak já si nemyslím že jsou dostatečné (.) já bych asi vykročil trochu jiným směrem ((následuje část repliky))

MJ: já si to dokončím ((následuje část repliky))

Dále je v komunikátu taktéž patrné využívání první osoby množného čísla, a to jak ve formě inkluzivní, tak exkluzivní. Při užití inkluzivního „my“ chce mluvčí zahrnout všechny hosty ve studiu, exkluzivní „my“ odkazuje na názory a postoje zastávané politickou stranou či jiným politickým útvarem, který daný mluvčí zastupuje. Použití první osoby množného čísla je patrné v následujících ukázkách:

MN: pane redaktore já bych vám velmi ráda odpověděla kdy to kdy to předložíme ale já vám mohu říct jediné že tedy to máme v plánu a uděláme to co nejdříve to půjde = exkluzivní

MN: to my děláme už také ale vy jste mě nenechal domluvit = exkluzivní

VM: to je klíčové když se podíváme do našich dat ((následuje část repliky)) = inkluzivní

MJ: ano jo koukněme se třeba na šedesát gigabajtů outůčko a tímobajl nabízí za dva a půl tisíce korun šedesát gigabajtů ((následuje část repliky))

Komunikanti se navzájem oslovují pomocí druhé osoby množného čísla, a to jak v případě oslovení více osob najednou, tak i při oslovení jedné osoby – vykají si. Součástí oslovení druhé osoby je podstatné jméno (či jména) ve vokativu, zpravidla jde o různé kombinace podstatných jmen vyjadřujících

- pohlaví komunikanta (*např. pane, paní*),
- pracovní funkci (*např. místopředsedo, ministryně*),
- příjmení (*např. Jiráňku, Nováková, Kubo*).

Výsledný způsob oslovení může vypadat například jako v této ukázce z komunikátu:

VM: pane pane místopředsedo jiráňku když to nepředloží ministerstvo proč nejdete tou cestou vy jako poslanci v rámci legislativních

Komunikanti hovoří střídavě v různých slovesných časech. V minulém čase se hovoří především o krocích, které podniklo (a nepodniklo) Ministerstvo obchodu a průmyslu v souvislosti se situací na telekomunikačním trhu a v energetice, v přítomném čase se

hodnotí aktuální situace v oblasti zmíněné problematiky, v budoucím čase jsou vyjadřovány prognózy do budoucna. Slovesné časy se střídají i v jednotlivých replikách komunikanů.

6.9.3 Deiktické prostředky

Ve vybraných komunikátech je patrná také tzv. deixe, kterou je možné chápat jako referování k určitým částem dané komunikační situace nebo kontextu a kterou vyjadřují takzvané deiktické prostředky (Hirschová, 2017).

Komunikát č. 1

V projevech jednotlivých komunikantů jsou časté elipsy a pronominalizace. Příklad anaforické elipsy lze nalézt v následující pasáži. Významem třetí repliky je to, zda je ministr spokojen s tím, že se nemění rámcové vzdělávací programy. Moderátor však s ohledem na předchozí kontext některé části výpovědi vypouští a omezuje se pouze na „*respektive nemění?*“. Příjemci sdělení (ministři) je však předchozí kontext znám, a proto nemá problém s pochopením zprávy i přes užití výpustky a plynule na repliku moderátora zareaguje. Pronominalizace je v promluvách jednotlivých komunikantů naprosto běžná, substituce podstatného jména za zájmeno se užívá zvláště u často frekventovaných výrazů, například v následující pasáži moderátor hovoří v první replice o rámcových vzdělávacích programech a označuje je za „zaklínadlo“, na což ministr reaguje ve čtvrté replice a užívá místo podstatného jména zájmeno „to“ - „já musím (.) já musím říct že ehm to není to není něco co by se objevilo s mým příchodem...“.

VM: rámcově vzdělávací programy (.) to je to zaklínadlo podle kterého učitelé učí vy jako studenti dostáváte obsah obsah výuky (.) vy jste přišel do úřadu s tím když jste byl už náměstkem že by se měla vést diskuze o rámcových vzdělávacích programech že by mělo docházet k většímu hledání souvislostí nikoli memorování faktů (..) jste spokojen s tím jak se mění rámcové vzdělávací programy?

RP: no (...)

VM: respektive nemění?

RP: já musím (.) já musím říct že ehm to není to není něco co by se objevilo s mým příchodem (.) to jste správně řekl (.) a ta revize rámcových vzdělávacích programů po těch patnácti letech co máme v platnosti co proběhla kurikulární reforma tak je asi důležitá (.) otázkou je na kolik je provázána s tím jak a a co chceme učit (.) jakého člověka chceme připravit třeba na rok dva tisíce třicet (.)

že jo (.) ta debata by se neměla vést na tom současném půdorysu ale především bysme si měli říct jak má vypadat vzdělávání v roce dva tisíce třicet a od toho bychom měli odvíjet rámcové vzdělávací programy které já bych to ještě zesložil se na na konec rozpadnou do těch školních vzdělávacích programů a po- podle těch se teprve na té konkrétní škole učí

Dále jsou v komunikátu velmi časté prostorové deiktické prostředky, například příslovce místa *tady* se v komunikátu vyskytlo 31krát, demonstrativum *tam* dokonce 42krát. V komunikátu lze také identifikovat časové deiktické prostředky, například výraz *ted'* se zde objevuje 7krát nebo *ted'ka* 3krát.

Komunikát č. 2

I v tomto komunikátu jsou patrné časté výpustky. Příkladem je druhá replika v níže uvedené pasáži z komunikátu č. 2. Moderátor (VM) při diskusi o plánované aukci kmitočtů formuluje svou výpověď neúplným způsobem a vypouští přísudek v posledním jejím úseku (*ale ti monopolisté...*). Vzhledem ke kontextu chtěl tento moderátor patrně sdělit, že monopolisté na telekomunikačním trhu mají vysoké zisky, což je dostatečnou inspirací a motivací pro vstup čtvrtého operátora. Ministryně i přes tuto výpustku smysl sdělení díky kontextu pochopila a souhlasně zareagovala.

Pronominalizaci lze sledovat například v následující ukázce, kdy ministryně hovoří o telekomunikačním trhu. Na její repliku navazuje moderátor, který však již místo plnovýznamového výrazu „*telekomunikační trh*“ užívá zájmena „*z něj*“ a „*on*“.

MN: tak my bychom pochopitelně podmínkami té aukce chtěli zabránit tomu aby to byl pouze marketingový projekt ta aukce by měla být dvoukolová (.) v tom prvním kole budou nastaveny podmínky takové aby vlastně sme eliminovali pokud možno ten marketingový projekt abychom dokázali opravdu ty kmitočty přidělit tak abychom tu tu konkurenci na tom trh- trhu vytvořili nicméně (.) řekněme si upřímně náš telekomunikační trh není velký a potřebujeme jaksí inspirovat a motivovat toho čtvrtého operátora

VM: ale jdou z něj hezké odvody do těch firem které to tady provozují že on je sice malý ale ti monopolisté

MN: samozřejmě (.) ((následuje část repliky))

Mezi často užívané prostředky prostorové deixe patří výrazy *tady* (41krát), *tam* (37krát), *sem* (7krát), k poměrně frekventovaným prostředkům deixe lze řadit výrazy *ted'* (20krát), *potom* (10krát), *zatím* (11krát) či *stále* (4krát).

7 Kvalitativní analýza vybraných aspektů zdvořilosti

Tato kapitola se zabývá kvalitativní analýzou vybraných aspektů zdvořilosti v politickém diskusním pořadu Otázky Václava Moravce. Výchozím zdrojem pro analýzu jsou textové přepisy dvou druhých částí tohoto pořadu vysílané ve dnech 27. 1. a 3. 2. 2019. Autorka práce vychází při analýze především ze tří teorií, které popsala ve třetí kapitole – jedná se o Griceův kooperační princip, Leechův zdvořilostní princip, v neposlední řadě také akty ohrožující tvář, které představil autoři Brownová a Levinson v rámci své zdvořilostní teorie.

Výsledky kvalitativní analýzy jsou průběžně komentovány a porovnávány mezi oběma komunikáty, průběžně jsou zodpovídány také jednotlivé výzkumné otázky. V závěru této kapitoly autorka posoudí platnost hypotézy, kterou si stanovila na začátku této práce.

7.1 Kooperační princip

Griceův kooperační princip, který je založen na vzájemné spolupráci jednotlivých účastníků komunikace, byl již představen v rámci kapitoly 3.1. V obou vybraných komunikátech autorka práce v různé míře zaznamenala projevy dodržování i porušování všech čtyř Griceových maxim – maximy kvantity, kvality, relevance i způsobu. Níže je doložen výskyt těchto maxim, jsou zde také uvedeny příklady jejich dodržování a porušování ve vybraných komunikátech.

7.1.1 Dodržování konverzačních maxim

Ve zvolených komunikátech je patrná moderátorova snaha o co nejefektivnější komunikaci, což je v souladu s kooperačním principem. Moderátor své otázky formuluje tak, aby podmiňovaly co nejjednoznačnější, dostatečně informativní odpovědi přítomných hostů. Ti se však ve většině případů přímým odpovědím vyhýbají, proto moderátor někdy pokládá tentýž dotaz (v různých podobách a reformulacích) tak dlouho, dokud se mu nedostane kýžené odpovědi.

Situací, ve kterých jsou konverzační maximy jednoznačně dodržovány, není ve vybraných komunikátech mnoho. Pokud by však bylo i přesto zapotřebí určit, která z Griceových maxim je dodržována nejčastěji, byla by to patrně maxima kvality.

K jejímu porušování dochází v obou komunikátech rozhodně méně častěji než k porušování maximy kvantity, relevance či způsobu.

7.1.2 Porušování maximy kvantity

Maxima kvantity je v obou komunikátech porušována opakovaně. Výpovědi komunikantů totiž zřídka obsahují pouze takové množství informací, které je v dané situaci nezbytně nutné.

Komunikát č. 1

Ve většině případů podávají informací mnohem více než je potřeba, příkladem je následující pasáž. Moderátor (VM) hovoří s ministrem (RP) o novele školského zákona a moderátora zajímá, co bude jejím předmětem. Ministr mu však nesdělí pouze požadovanou informaci, ale zmiňuje se ve své výpovědi i o další záležitosti (diskuse o sjednocení termínů pro povinnou maturitu z matematiky), čímž porušuje maximu kvantity.

VM: dvacet jedna když vám ministr slíbil že vás už se bude týkat opravování testů co co bude předmětem těch dalších změn toho školského zákona pane ministře?

RP: pokud to má jít touto rychlou cestou tak to skutečně bude jenom změna té formy o které jsme tady mluvili v případě slohových prací to znamená přechod na ty didaktické testy na státní úrovni bez změny maturity jako takové a to co si myslím že je také k diskusi a padne velmi brzo rozhodnutí tak je skutečně to jestli nesouladit ty termíny pro tu povinnou maturitu z matiky do toho období dvacet jedna dvacet dva i pro ta gymnázia

Během diskuse komunikantů dochází však také k situacím, kdy je množství předaných informací nedostatečné. Například v následující pasáži studentka (KK) pokládá ministrovi (RP) otázku, ten však svou reakcí porušuje maximu kvantity a nepodává studentce informaci, které se dožaduje. Zároveň se dá říci, že porušuje maximu relevance, jelikož se studentka ptá, kterou z dvou variant ministr upřednostňuje, ten ale nevybírá žádnou z nich a hovoří o něčem zcela jiném.

KK: já se vás chytnu a chtěla bych se zeptat vás pane ministře co vy upřednostňujete jestli mít většinu obyvatel české republiky kteří tu maturitu mají zvládnou ji ač je ta úroveň nižší a nebo jestli jako upřednostňujete vyšší úroveň maturity

RP: já nejvíc bych upřednostnil co nejkvalitnější střední školství a to je taková úniková odpověď

Komunikát č. 2

Také v komunikátu č. 2 dochází často k porušování maximy kvantity. V následující pasáži z tohoto komunikátu dochází k porušování maximy kvantity jak u moderátora (VM), tak u ministryně (MN). Moderátor do otázky vkládá parentezi, prostřednictvím které komentuje vývoj situace v minulosti, a tedy v rámci otázky uvádí více informací, než je nutné. Lze totiž předpokládat, že je tato informace účastníkům diskuse známá, jelikož se všichni pohybují politickém prostředí. Ministryně odpovídá moderátorovi velmi rozvlekle a nekonkrétně, poskytuje značné kvantum přídatných, ne zcela nutných informací, než se dostane k zásadní informaci, tedy k tomu, na co se táže moderátor. Podstatná informace je umístěna takřka na konci jejích replik. Z úryvku komunikátu je také patrné, že se moderátor snaží diskusi nasměrovat tak, aby ministryně odpověděla na jeho otázku přímo; na nadbytečné informace, které ministryně poskytuje, nebere moderátor zřetel.

VM: je reálné aby tendr na výstavbu nových bloků byl vypsán ještě letos protože za martina kuby respektive za vlády petra nečase se soutěžil ten tendr nakonec byl odložen nebo odpískán zrušen jak to jak to nazvat je reálné aby byl ještě letos vypsán tendr?

MN: tak vezmemeli harmonogram toho co máme před námi a to je že pakliže rozhodneme o investičním modelu tak budeme muset začít vyjednávat s evropskou komisí otázku veřejné podpory vzhledem k tomu že víme že budou v květnu nové volby do evropského parlamentu bude se měnit evropská komise tak si osobně myslím že to reálné úplně letos není to znamená že by tendr byl vypsán letos ale to je prostě úvaha kdy si můžeme říci

VM: takže dříve než za rok to nebude?

MN: kdy si můžeme říci jak vlastně ta časová osa toho vyjednávání bude probíhat a které kroky mohou být dělány souběžně a které prostě musí mít nějakou souvislost s- s kroky předchozími a otázka veřejné podpory bude otázkou poměrně velmi významnou to znamená že pokud se týká ve vazbě na tendr a podmínky tendru bude určitě ta otázka jí- podmínek veřejné podpory muset být součástí tendru takže tam já nevidím tuhleto možnost že by nebo nevidím myslím si že je málo pravděpodobné že

VM: že to bude letos

MN: by se to stihlo letos

Dalším příkladem porušení maximy kvantity je situace, kdy komunikanti diskutují o variantách výstavby nových jaderných bloků v České republice. Moderátor (VM)

pokládá ministryni (MN) otázku, ta na ni vzápětí odpovídá, avšak znovu ji doplňuje dalšími informacemi, na které se moderátor netázal.

VM: ((předchází část repliky)) tak vy ji zatím nemáte popsanou?

MN: ta varianta je popsaná a skutečně už se začalo pracovat na možnostech, kterými bychom se dostali k realizaci já jsem chtěla říct ještě jedno tady si myslím že je naprostá že musí pro dostavbu nového jaderného zdroje existovat celospolečenský konsenzus a my sme právě proto sme změnili i to nastavení toho stálého výboru pro dostavbu jaderné energetiky s tím že tedy se změnil status a ten status se mění právě v tom smyslu že do celého toho procesu rozhodování budou zapojeny politické strany napříč politickým spektrem protože toto rozhodnutí je rozhodnutí pro budoucnost a nemělo by být že tedy výměnou nějaké politické garnitury dojde k zásadní změně v tom tedy jak se bude pokračovat to k čemu došlo vlastně v souvislosti s v- m- probíhajícím tendrem na temelín tahleta situace by se neměla opakovat měli bychom pracovat na tom aby to rozhodnutí o investičním modelu a i o budoucím procesu bylo skutečně konsenzuální napříč politickým spektrem (.) shoda v tom

7.1.3 Porušování maximy relevance

V komunikátech je také patrné časté porušování maximy relevance. K porušování této maximy dochází zejména ve chvílích, kdy mluvčí podává informace, které v kontextu dané situace nejsou zcela relevantní; například hovoří o asociacích, které si s danou problematikou spojuje nebo užívá nerelevantní narážky, které s komunikační situací nesouvisí. Porušování maximy relevance se mnohdy pojí s porušováním maximy kvantity, jelikož nadbytečné informace často nejsou ani relevantní k tématu diskuse.

Komunikát č. 1

V následující ukázce se moderátor (VM) táže ministra (RP), zda by se chtěl vrátit do školních let. Ministr sice na otázku odpovídá, ale zároveň poskytuje další informace navíc, tedy porušuje maximu kvantity, také zmiňuje svého tchána, což je v dané situaci naprosto nerelevantní.

VM: pane ministře vy závidíte (.) michael letos erika to čeká za rok a kristýna

KK: za dva roky

KK: je v té nejlepší situaci až za dva roky maturita vy jim to závidíte chtěl byste se vrátit do školních let?

RP: tak tahle těžkou otázku jsem ještě nedostal myslím si protože bych se chtěl vrátit do těch do těch školních let na druhou stranu abych to zase vyvážil a jak jsem před chvílkou říkal ta doba se neuvěřitelně zrychluje a ehm to co platilo

třeba u mého tchána který nastoupil do brněnských veletrhů a výstav a čtyřicet dva let tam pracoval tak to v pod v budoucnosti platit nebude a už to neplatí dnes takže z tohoto pohledu to předvídání té budoucnosti je nesmírně obtížné

Také v následující ukázce dochází k porušování maximy relevance. Komunikanti zde hovoří o obsahu výuky na středních školách. Moderátor (VM) pokládá studentům otázku, zda mají ve škole takové předměty, jejichž obsah je zastaralý. Jeden ze studentů (EZ) na otázku odpovídá, nereaguje však na podstatu otázky moderátora.

VM: erik nebo kristýna (..) máte takové předměty kde máte pocit že obsah těch předmětů zůstává ve dvacátém století a že to je marnění času?

EZ: my vzhledem k tomu že sem student gymnázia tak úplně se setkávám s často s takovou tou poznámkou že my musíme přece vědět všechno my sme gymnazisté my sme ta budoucí elita národa jo takže takže my někdy někdy si říkáme ano na co to budeme potřebovat a právě oni nám odpovídají tím argumentem že my to budeme potřebovat

Komunikát č. 2

I v tomto komunikátu dochází mnohdy k porušování maximy relevance. Příkladem je pasáž, kdy moderátor (VM) hovoří se stranickým expertem (MK) o předložení novely zákona o elektronických komunikacích. Moderátor pokládá hostovi otázku, ten na ni ale neodpovídá přímo, místo toho poskytuje celou řadu asociací, které se mu s danou záležitostí spojují.

VM: ale pro- proto se ptám proč za půl roku vedení ministerstva

MK: protože to není

VM: nepředložilo ten zákon?

MK: ono to není za půl roku ono je to za poslední roky protože posloucháte pana náměstka pogštefla že máme vodjet z- do polska pan vidíte pana pana ministra mládka který navrhuje dražší volání než nám navrhovala evropská komise pak nám pan náměstek pilný řekne ho to vlastně netrápí no tak musí sedět někdo koho to trápí já jsem se snažil ve své funkci do těch fu- do těch ú-ú-úřadů a někam posadit lidi které to trápilo byl jsem první politik kdo tam pozval kritiky z řad novinářů jako ondru malého lidi které ty věci trápily byly jejich kritiky ale bezesporu se začlo něco hýbat (..) pokud tam budou sedět lidé kteří budou opakovaně říkat že je všechno v pořádku že je to v pohodě ať si lidí platí kolik platí anebo se odstěhují do polska (.) tak to fungovat nebude a to není kritika paní ministryně

K porušení maximy relevance dochází také například při narážkách komunikantů, které přímo nesouvisí s tématem diskuse. Patrné jsou například opakované vzájemné narážky

moderátora (VM) a ministryně (MN), navíc mají také generalizující charakter, čímž porušují také maximu způsobu.

MN: ((slova)) pana náměstka pilného byla trošku vytržení z kontextu to si jako musíme říci to

VM: to říká každý politik když chce

MN: ale to vy novináři občas děláte jo tak

...

MN: my, ale pane redaktore, zase mě trošku chytáte za slovíčka

VM: no

MN: jako prostě řík-

VM: tak kdybych vás nechytal za slova

MN: já jsem se já jsem se

VM: tak nemohu dělat svoji práci paní ministryně

Dalším příkladem je porušení maximy relevance je prokládání podstatných informací různými druhy asociací, které mluvčího v danou chvíli napadají. Stranický expert (MK) hovoří o možnostech přechodu mezi jednotlivými operátory, najednou ale od tématu odbočuje a hovoří o spotřebním trhu s pečivem.

MK: ((předchází část repliky)) v momentě, kdy dete po městě a můžete koupit rohlíky tady, anebo za sto metrů nebo za tři sta metrů tak se doberete toho že máte opravdu dobré a nejlacinější rohlíky, kdežto v momentě kdy víte že máte nějaký tarif a má- ste uvázán na dva roky a změna toho tarifu bude trvat prostě dva měsíce a vy to na poprvý zkusíte a pak si zjistíte že tam musíte jít, podepsat x věcí a teď čekáte, tak většina česků má mentálně nastaveno že to není ochotna podstoupit.

7.1.4 Porušování maximy kvality

Maximu kvality komunikanti porušují především lživými tvrzeními, také používáním ironických a hyperbolických vyjádření, metafor.

Komunikát č. 1

V komunikátu dochází také k porušování maximy kvality. Příkladem je situace, kdy moderátor diskutuje s hosty pořadu o platech pedagogů a jeden z nich se dále zajímá o to, zda je zmíněná výše platu platná pro všechny pedagogy v republice. Ač moderátor patrně nemá dostatečnou evidenci, která by potvrdila jeho tvrzení, mylně odpovídá, že

se jedná o průměrný plat. Vzápětí ho však opravuje ministr a moderátor zcela obrací svou odpověď.

MC: nicméně jenom bych se chtěl zeptat jestli ten plat co ste řekl je pro všechny pedagogy v republice tedy i pro vysokoškolské?

VM: to jsou právě průměry to je

MC: protože

RP: můžu já ne vysoké školy do toho do toho nepatří

VM: ne ty jsou zvlášť

Porušení maximy kvality je možné zpozorovat i v následující pasáži. Moderátor (VM) zde hovoří o tom, kdy bude pro jednotlivé typy středních škol zavedena povinná maturitní zkouška z matematiky. Dopouští se však lživého tvrzení, když uvádí, že jeden z přítomných studentů (MC) studuje střední školu specializovanou. Tento student ho po několika dalších replikách na tuto chybu upozorňuje a moderátor se mu za svou chybu omlouvá.

VM: to je jedna z věcí která nechci říct že působí absurdně ale michael pokud by ještě studoval a že mu přejeme ať maturitu udělá letos tak by jako student specializované školy nikoli gymnázia ale střední školy specializované tak by z maturity maturoval v roce dvacet jedna dvacet dva což předpokládá zákon a kristýna s erikem respektive studenti gymnázií v roce dvacet dvacet jedna chápu správně že budete chtít ten termín sjednotit a povinná maturita z matematiky by byla až v tom zazším termínu?

....

MC: já jenom bych chtěl upřesnit pana moravce že studuji obor zdravotnické lyceum takže kdybych byl v ročníku Kristýny tak bych také za dva roky musel maturovat z matiky

VM: to znamená vy spadáte vlastně pod gymnázia?

MC: gymnázia lycea no

VM: gymnázia lycea to se omlouvám

Komunikát č. 2

Typickým příkladem, kterým dochází k porušování maximy kvality, je uvádění lživých informací nebo těch, o kterých mluvčí nemá dostatečnou evidenci. Následující ukázce přechází diskuse o nepředloženém návrhu novely zákona na ochranu spotřebitele, ministryně (MN) se snaží zprostit viny ministerstvo a přenést ji na Český telekomunikační úřad. Patrně chtěla využít potenciální nevědomosti svých

komunikačních partnerů. Ti se však v problematice orientují a na její výrok ihned nesouhlasně zareagovali.

MN: jako jestli já můžu něco k tomu říct je třeba tady vnímat situaci že tedy opravdu primárně se jedná o český telekomunikační úřad který má tuto iniciativu protože ten je pověřen dohledem

MJ: to ale to ale to není pravda

MK: to jen tak není

MJ: to není pravda

K porušování maximy kvality dochází také používáním ironie. Moderátor (VM) s ministryní (MN) hovoří o tom, jaké kroky dělá ministerstvo pro to, aby došlo ke zlevnění dat. Je evidentní, že moderátorovi připadají zmíněné kroky absurdní, a proto je komentuje ironickým komentářem. Ironie je patrná jak po intonaci, tak po pochybovačném výrazu moderátora, na síle ironii přidává také užité obrazné vyjádření „do roka a do dne“:

MN: to jsou konkrétní dva kroky

VM: a těmi do roka a do dne sleví data...

V komunikátu se také objevují hyperboly, jejichž používání taktéž porušuje maximu kvality. V následujícím příkladu moderátor (VM) při komunikaci s ministryní (MN) zveličuje aktuální situaci:

VM: ((předchází část repliky) tak se zdá že opravdu to není jeho priorita i kdybyste stokrát mluvila

MN: =dobře

VM: o vytrhávání z kontextu

7.1.5 Porušování maximy způsobu

V neposlední řadě je v obou komunikátech patrné také porušení maximy způsobu. Porušování této maximy se projevuje především nejednoznačným či nejasným vyjadřováním, generalizací či výpustkami. Generalizace je vyjadřována především všeobecnými kvantifikátory jako *vždy, každý, všichni atp.*

Komunikát č. 1

Příkladem porušování maximy způsobu je následující ukázka. Studentka (KK) zde hovoří o tom, že by zavedla povinnou maturitu z matematiky a zvýšila by učitelům platy. Moderátor (VM) se pokouší o vtipnou poznámku, formuluje ji však ne zcela nejasným způsobem a porušuje tak maximu způsobu. To ostatně dokazuje i reakce studentky, která evidentně nechápe, k čemu se moderátorova poznámka vztahuje.

VM: děkuji také že ste hostem otázek (..) kristýno (.) kdybyste byla ministryní školství jaký první krok byste učinila ve funkci z pohledu studentky?

KK: z pohledu studentky: myslím si (.) že bych zavedla tu povinnou maturitu z matiky (..) to bych udělala a zvedla bych učitelům platy pro-

VM: to jsou první dva kroky

KK: jo protože si to zaslouží

VM: vás (.) v- vás asi nebudou mít ostatní středoškoláci rádi

KK: proč ne?

I v následující pasáži moderátor (VM) porušuje maximu způsobu, když se nejednoznačně komentuje způsob vyjadřování studenta (EZ). Přirovnává ho k zaměstnanci Bezpečnostní informační služby a odkazuje tak na nedávný spor mezi touto institucí a ministrem školství. Není jasné, zda student rozpoznává intenci moderátora.

VM: eriku vy teď mluvíte jako agent béles, protože...

EZ: ((směje se)) ne: (.) já já:

Maxima způsobu je porušována také například v následující části repliky. Účastníci diskuse hovoří o úrovni státní maturitní zkoušky. Ministr (RP) přirovnává situaci studenta, který neuspěje u maturity, k situaci známého herce ve filmu Terminál. Takovéto sdělení bez znalosti kontextu působí nejasně a může bránit porozumění.

RP: ((předchází část repliky)) v rukou státu by měla být ta minimální kvalita nikoliv to aby to bylo selektivní nástroj který zabrání k přístupu ke vzdělání (.) samozřejmě že ta otázka je legitimní to znamená jak to má být těžké ale otázkou je co bude tedy s těmi kteří zůstanou jak tom hanks uzavření v tom terminálu (..) to znamená mají hotové základní nebo základní školní docházku mají absolvovanou a nedoputují k té maturitě to znamená budou na tom stejně jako ten kdo v těch patnácti letech odešel z toho školního systému budou mít na věky věků ve svém sívičku napsáno základní vzdělání (.) to je taková docela těžká otázka ve vztahu k tomu vytahovat tu laťku co nejvýš ((následuje část repliky))

Komunikát č. 2

V tomto komunikátu dochází také často k nejasným či nesrozumitelným vyjádřením. Příkladem může být následující ukázka. Ministryně (MN) zde komentuje aktivity bývalého náměstka a implikuje, že tento náměstek zneužíval svého postavení k tomu, aby mohl cestovat. Touto nejednoznačnou poznámkou porušuje maximu způsobu.

MN: já upřímně řečeno pan náměstek malý měl z ministerstva průmyslu a obchodu trošku cestovní kancelář

Jako porušení maximy způsobu je možné chápat i nejednoznačné vyjádření ministryně (MN) v následující replice, kdy přirovnává telekomunikační trh k tureckému trhu.

MN: jako řekněme si jednoznačně (..) prioritou to pro nás je (.) situace která je na trhu především s mobilními daty kdy vlastně dochází k takovém trošku handrkování jak na tureckém trhu když dojednáváte ceny určitě není dobrá určitě to není cesta kterou bychom chtěli jít a v tomto směru musím potvrdit slova premiéra babiše že skutečně bychom chtěli v tomto směru celou řadu kroků udělat a některé sme už udělali

7.1.6 Shrnutí

O1: Převažuje v komunikátech dodržování nebo porušování kooperačního principu a souvisejících konverzačních maxim?

Z uvedených příkladů je patrné, že v komunikátech dochází k dodržování i porušování všech čtyř Griceových maxim. Na základě analytického rozboru jednotlivých prepisů obou komunikátů autorka také zjistila, že mnohem častěji dochází k **porušování těchto maxim**, zejména maximy kvantity a relevance, ale také maximy způsobu a kvality.

Časté porušování kooperačního principu autorka přisuzuje charakteru vybraných komunikátů. V obou případech se jedná o dialogickou konverzaci několika komunikantů. Hosté i moderátor předem znají téma diskuse, moderátor je navíc obeznámen se scénářem a námětem otázek pro diskusi. Nelze však hovořit o tom, že by byly realizované výpovědi komunikantů předem připravené, a to zvláště proto, že se směr diskuse a komunikace obecně ve svém průběhu velmi dynamicky vyvíjí, často se odchyluje či zcela vybočuje ze stanoveného rámce, a tedy i jednotliví komunikanti musí své „zdánlivě připravené“ výpovědi neustále přizpůsobovat a reformulovat. Výsledná forma komunikace má tak značně spontánní charakter, což se odráží v porušování jednotlivých konverzačních maxim.

Porušování kooperačního principu je také dáno samotnou pragmatickou funkcí konverzace, jejíž podstatou je snaha mluvčího o realizaci určitého komunikačního záměru, přičemž ne vždy tento záměr musí být v souladu s principy kooperace. Příkladem může být situace, kdy je záměrem mluvčího skrýt nějakou skutečnost před adresátem. Při realizaci tohoto záměru může mluvčí porušit například maximu kvality, pokud bude záměrně uvádět nepravdivé informace o této skutečnosti nebo poruší maximu relevance tím, že začne hovořit o nepodstatných záležitostech jen proto, aby odvedl pozornost od daného tématu a nebyl tak vystaven nutnosti přímé odpovědi. Takovéto situace jsou v obou komunikátech naprosto běžné.

V neposlední řadě je vhodné zmínit v souvislosti s porušováním Griceových maxim také fatickou funkci jazyka. Zatímco v pojetí Jakobsona (1995) je fatická funkce zaměřena spíše na technické aspekty kontaktu komunikantů⁴, Hoffmannová (1996) zmiňuje odlišné pojetí, ve kterém je fatická funkce spojována s funkcí sociální. Cílem diskurzu s takovouto „faticko-sociální“ funkcí není primárně přenos informace, nýbrž utváření relací mezi jednotlivými komunikanty. Jedná se o triviální komunikaci zaměřenou na témata, která jsou naprosto nedůležitá a často postrádají jakoukoli obsahovou hodnotu. Takovéto rozmluvy mají však značný společenský význam – jsou vyjádřením zdvořilosti, snaží se minimalizovat výskyt vypjatých situací, substituují mlčení apod. (Hoffmannová, 1996) Z toho vyplývá, že také vlivem fatické funkce jazyka komunikanti často porušují Griceovy maximy, patrně nejvýrazněji maximu relevance.

Analýza ukázala, že v jednotlivých komunikátech dochází nejčastěji k porušování maximy kvantity – v některých situacích hovoří příliš zdlouhavě, podávají více informací, než je vyžadováno, zahrnují do svých výpovědí své názory, postoje a komentáře; někdy naopak podávají méně informací, než je v dané situaci nutné, jelikož například špatně odhadnou znalostní komplex svých komunikačních partnerů. Totéž platí pro porušení maximy relevance – promluvy mluvčích jsou často plně nerelevantních odbočení, která jsou motivována snahou o vyhnutí se danému tématu či asociacemi, které si komunikant s tímto tématem spojuje. Patrná je i častá mystifikace,

⁴ Sdělení s fatickou funkcí podle něj umožňují zahájit, udržet a ukončit danou komunikaci, dále ověřit, zda funguje komunikační kanál správně, a také připoutat a udržet pozornost komunikačního partnera (Jakobson, 1995)

podávání nepravdivých informací, „mlžení“ či nejednoznačné vyjadřování. I přes vskutku časté porušování Griceových maxim však lze vybraným komunikátům přisuzovat kooperační charakter už jen z toho důvodu, že se jednotliví komunikanti účastní diskuse dobrovolně a žádný z nich diskusi předčasně neukončí.

Z výše zmíněných důvodů lze konstatovat, že porušování kooperačního principu je v konverzaci naprosto běžné. To uvádí mimo jiné i Hoffmannová (1996) když tvrdí, že konverzace nespĺňuje jednotlivé parametry dialogu, které Grice vymezil. Vzhledem k těmto faktům autorka práce upouští od kvantifikace výskytu Griceových maxim. Kvantitativní vyjádření jednotlivých maxim by patrně nepřineslo relevantní informace, které by doplnily stávající zjištění.

7.2 Zdvořilostní princip

V obou komunikátech autorka nachází projevy dodržování i porušování jednotlivých Leechových maxim. Vzhledem ke kapacitě práce je však možné uvést jen některé z nich; vybrány jsou především ty jevy, které jsou v daných komunikátech nejvýraznější. Za účelem zesílení evidence těchto jevů je na konci kapitoly zpracovaná přehledná tabulka, jež srovnává výskyt těchto maxim, jejich dodržování a porušování ve vybraných komunikátech. Taktéž je vhodné poznamenat, že při určování zdvořilostních maxim se nelze zcela vyvarovat určité míře subjektivního náhledu; neexistuje totiž přesná metoda, která by dodržování/porušování maxim stanovovala.

Z přepisů je patrný rozdíl v poměru dodržování a porušování zdvořilostních maxim mezi jednotlivými komunikáty. První komunikát je charakteristický dodržováním Leechových maxim; má klidný a „přátelský“ průběh, nejsou zde přítomny prvky antipatie, komunikanti projevují zájem o druhého a jeho názory, navzájem k sobě nejsou kritičtí. Ačkoli v několika případech dochází k neshodě mezi komunikanty, nelze rozhodně hovořit o tom, že by se celá diskuse nesla v konfliktním duchu. Přece jen jde o diskusi, jejíž podstatou je náhled na problematiku z různých úhlů pohledu, tedy občasné neshodě se nelze vyvarovat. Ve většině situací se však komunikanti shodují. V druhém komunikátu je již patrný tlak a napětí mezi jednotlivými účastníky diskuse, značně kritický náhled a nesoulad v názorech, lze také pozorovat známky antipatie, zvláště ve vztahu k ministryni průmyslu a obchodu. S tím korespondují i výsledky analýzy, které jednoznačně ukazují, že v tomto komunikátu dochází spíše k porušování maxim zdvořilosti.

7.2.1 Dodržování zdvořilostních maxim

Komunikát č. 1

Jak již bylo zmíněno, v komunikátu č. 1 mnohem častěji dochází k dodržování zdvořilostních maxim než k jejich porušování. Nejvýrazněji je dodržována maxima taktu a shody. Následující příklady dokládají výskyt dodržování některých těchto zdvořilostních maxim.

Dodržování **maximy taktu** se v komunikátu projevuje mnoha způsoby. Jedním z nich je způsob formulace otázek ze strany moderátora, který ve většině situací nevytváří tlak na adresáta sdělení, nenutí ho k přímé odpovědi, naopak mu umožňuje určitou možnost volby, jak otázku pojme a jak na ni zareaguje. například:

VM: pane ministře ((výzva k okomentování))

VM: kristýno vaše zkušenost ((výzva k okomentování))

VM: pane ministře jak se vám to poslouchá?

Celkově je z komunikátu patrné, že se účastníci diskuse snaží o maximalizaci prospěchu ostatních komunikantů. Není zde časté skákání do řeči („slovičkaření“) ani navozování témat „na tělo“.

Příkladem dodržení **maximy chvály** je situace, kdy komunikanti hovoří o obsahu státní maturitní zkoušky, na což ministr (RP) reaguje velmi pozitivně, je rád a potěšen názory studentů. Dodává, že mu studenti „sebrali trumf“, což mu ale patrně nevadí, minimalizuje tak zároveň svůj prospěch, což je signálem dodržení **maximy velkorysosti**.

VM: pane ministře vidíte jaké do vás vkládají naděje že všechno ovlivňujete vy ten obsah maturity z matiky

RP: ale ten obsah skutečně záleží na ministerstvu školství mládeže a tělovýchovy a tady já jsem rád že to zaznělo byť mi to samozřejmě sebralo ten trumf který já jsem chtěl tady říct ((pokračování repliky))

Maxima skromnosti je dodržována například v situaci, kdy je moderátor (VM) taktně upozorněn studentem (MC) na své pochybení. Moderátor svou chybu uznává, staví se kriticky k vlastní osobě a studentovi se za svou chybu omlouvá.

MC: já jenom bych chtěl upřesnit pana moravce že studuji obor zdravotnické lyceum takže kdybych byl v ročníku kristýny tak bych také za dva roky musel maturovat z matematiky

VM: to znamená vy spadáte vlastně pod gymnázia?

MC: gymnázia lycea no

VM: gymnázia lycea to se omlouvám

Dalším způsobem, jak dodržovat maximu skromnosti, je maximalizovat kritiku sebe samého. To činí jeden ze studentů (EZ) ve chvíli, když kritizuje své vlastní schopnosti, navíc se za ně dodatečně ještě omlouvá, čímž posiluje dodržení této maximy:

EZ: určitě určitě například já nevím pod- jak podat daňové přiznání to já třeba neumím já se omlouvám ale to opravdu neumím

Maxima shody je jednou z nejčastěji dodržovaných maxim zdvořilosti v tomto komunikátu. Komunikanti shodu vyjadřují různými způsoby; časté je zejména souhlasné opakování určitých pasáží partnerovy výpovědi, jako je tomu například v následujícím úryvku, ve kterém hovoří student (EZ) s ministrem (RP).

EZ: to je právě to předvídaní to je právě to předvídaní co bude

RP: to je na tom to nejtěžší

EZ: to je na tom určitě nejtěžší

Dalšími častými způsoby, jakými komunikanti vyjadřují souhlas, jsou responzní zvuky (např. *mhm*), krátká verbální přitakání (např. *ano, určitě, souhlasím*), v širším smyslu lze hovořit také o gestikulaci (např. *vertikální pohyb hlavy jako známka souhlasu*). Například jako v tomto případě, kdy studentka (KK) reaguje na výpověď moderátora (VM) pouze souhlasným responzním zvukem:

VM: velmi často totiž slychávám že naopak nechtějí povinnou maturitu z matematiky a vy byste ji zavedla jako povinnou

KK: mhm

Příkladem může být také tato situace, kdy student (EZ) použije krátké verbální přitakání jakožto výraz souhlasu s moderátorem (VM):

VM: záleží jestli si to uvědomujete

EZ: no určitě

Projevem dodržení maximy shody je také minimalizace nesouhlasu. Mluvčí nevyjadřuje svůj nesouhlas explicitně, ale nepřímou. Příkladem je následující situace, kdy moderátor (VM) hovoří se studentem (MV) o opravování maturitních slohových prací. Myšlenka, kterou doplňuje za studenta moderátor, nejspíš nebyla přesně to, co chtěl student vyjádřit. Nicméně místo toho, aby student vyjádřil explicitní nesouhlas s moderátorem, snaží se neshodu minimalizovat.

VM: a že byste nebyli ve stresu měsíc

MV: dejme tomu ve stresu protože já si myslím že

Také je v komunikátu patrné dodržování **maximy sympatie**. Jako příklad lze uvést situaci, kdy mluvčí odlehčuje situaci vtipnou poznámkou či komentářem, který neohrožuje tvář ostatních komunikantů a je jimi zároveň pozitivně přijímán, často v doprovodu smíchu, tak jak je tomu například v následující ukázce.

KK: já se vás chytnu a chtěla bych se zeptat vás pane ministře co vy upřednostňujete jestli mít většinu obyvatel české republiky kteří tu maturitu mají zvládnou ji ať je ta úroveň nižší a nebo jestli jako upřednostňujete vyšší úroveň maturity

RP: já nej- nejvíc bych upřednostnil co nejkvalitnější střední školství a to je taková úniková odpověď ((směje se))

KK: hmm hmm ((směje se))

VM: to vás tak kristýna nepustí nebojte ((směje se))

KK: takhle ne ((směje se))

Maxima sympatie se projevuje v tomto komunikátu také v závěru, kdy se moderátor (VM) loučí s hosty a přeje studentům „dobrou maturitu“ a úspěchy v pedagogické praxi. Je patrné, že tímto o svého komunikačního partnera a jeho potřeby projevuje zájem.

VM: děkuji kristýně k. z gymnázia tomáše garrigue masaryka v litvínově

KK: já vám taky:

VM: přeju za dva roky dobrou maturitu

KK: děkuju

VM: erikovi z. který je z gymnázia františka palackého ve valašském meziříčí eriku děkuju

EZ: určitě (..) taky děkuju za pozvání

*VM: a pokud se rozhodnete pro pedagogickou praxi tak ať je ať vám to dopadne a michael ch. který byl a je ze střední zdravotnické školy pátého května v praze
(.) michaeli i vám děkuju*

MC: děkuju

Komunikát č. 2

Dodržování zdvořilostních maxim, na rozdíl od předchozího komunikátu, v tomto případě není tak frekventované. Přesto autorka práce uvádí pro úplnost několik ukázek dodržování zdvořilostních maxim i v tomto komunikátu.

Příkladem dodržení **maximy taktu** jsou rovněž jako u prvního komunikátu neurčité výzvy a otázky, které poskytují komunikačnímu partnerovi určitou volnost při reakci. Mnohem častější je ale konkrétní formulace otázek, které adresáta svazují a maximu taktu porušují.

VM: martine kubo

...

VM: pane místopředsedo

Dodržování **maximy chvály** se v celém komunikátu objevuje jen několikrát, převažuje totiž markantně její porušování, které má především podobu kritiky komunikačního partnera. Příkladem dodržení maximy je situace, kdy bývalý ministr (MK) pochválí moderátora (VM) za to, v návaznosti na repliku ministryně danou situaci shrnul a okomentoval. Navíc způsob, jakým navazuje na repliku předchozího komunikanta je v souladu s maximou velkorysosti.

MK já jest- mohu mohu mohu reagovat (.) shrnul jste to bezvadně

Ani dodržování **maximy skromnosti** není příliš časté. V komunikátu spíše nedochází k situacím, kdy by komunikanti chválili či kritizovali sebe sama, kritika je v markantní většině cílená proti komunikačnímu partnerovi, což souvisí s porušováním maximy chvály. Za příklad

MJ: já si to dokončím omlouvám se paní ministryně já si to dokončím (.) mě teď tohle opravdu jedna z- ne jedna tohle je vlastně poslední aukce na hodně dlouhou dobu která má šanci přitáhnout nového operátora.

Nejčastěji dodržovaná je **maxima shody**. Tuto maximu jednotliví komunikanti dodržují převážně přímým souhlasem (uvozují své repliky slovy jako např. souhlasím,

ano, určitě) nebo se také snaží minimalizovat neshodu, což je ale okrajový případ, jehož ukázkou je například následující úryvek komunikátu, kdy se ministryně (MN) vyjadřuje velmi nepřímým způsobem, otázku nepotvrzuje ani nevyvrací, minimalizuje tak možnost neshody.

VM: varianta tři paní ministryně i za vás?

MN: no já bych řekla že ona je tady ještě čtvrtá možnost ta tady nezazněla to je možnost kterou tedy naše vláda podporuje ((následuje část repliky))

Situací, kdy je dodržována **maxima sympatie**, v komunikátu také není mnoho; mnohem více a výrazněji se projevují vzájemné antipatie, zvláště pokud jde o osobu ministryně nebo instituci ministerstva jako celku. Jeden z mála projevů sympatie se objevuje například v následující ukázce, kdy bývalý ministr (MK) odráží vlnu kritiky, která se na ministryni spustila.

MK: a ať paní ministryně jenom netrápíme, mě by spíše potěšilo kdyby pan pilný váš náměstek řekl já vnímám co říká premiér mě to trápí taky budeme na tom pracovat uděláme to to to a to jestli jste to předložili nebo ne já bych i odpustil ale prostě rád bych slyšel že je to priorit

7.2.2 Porušování maximy taktu

K porušování maximy taktu v komunikátech dochází především v situacích, kdy komunikant klade přehnané nároky a požadavky na druhého, požaduje po něm, aby něco udělal, nastoluje témata, která pro něj nemusí být zcela příjemná, pokládá mu otázky, na které evidentně nechce odpovídat a nekompromisně trvá na přesné odpovědi.

Komunikát č. 1

Maxima taktu je nejčastěji porušovanou maximou v komunikátu č. 1, ačkoli její celkový výskyt není nijak markantní (v komunikátu se obecně spíše maximy neporušují). Příkladem jsou netaktní požadavky, nároky a poznámky moderátora (VM). Za netaktní lze taktéž považovat v některých situacích chování přítomné studentky (KK), která okázale klade nároky na ministra. Příkladem je následující pasáž:

VM: považujete slohovku za umělecký výtvor?

...

VM: kristýno

KK: no určitě slohovky jsou umění a já si myslím že pane ministře když dáte prostor těm učitelům aby si to mohli kontrolovat sami ve škole tak je to jediné ku prospěchu

Komunikát č. 2

V komunikátu č. 2 je porušování maximy taktu velmi časté. Témata diskuse jsou předem daná a komunikanti jsou s nimi obeznámeni, co však působí velmi netaktně je to, že se moderátor (VM) za každou cenu snaží o jednoznačnou odpověď, ač ne vždy jí může host realizovat. Příkladem je následující ukázka; cíleně byly repliky ostatních komunikantů opomíjeny (...), aby vynikl nátlak, který vyvíjí moderátor na svého komunikačního partnera, v tomto případě na ministryni (MN).

VM: znovu se ptám

...

VM: proč není

...

VM: v připomínkovém řízení no tak je v připomínkovém řízení

...

VM: novela zákona

...

VM: už je půl roku, to znamená

...

VM: kdy předložíte

...

VM: do mezirezortního

...

VM: kdy předložíte do mezirezortního připomínkového řízení novelu zákona?

MN: pane redaktore (..) já bych vám velmi ráda odpověděla kdy to kdy to předložíme ale já vám mohu říct jediné že tedy to mám v plánu a uděláme to co nejdříve to půjde

Dalším příkladem porušení maximy taktu jsou direktivní příkazy, které realizuje především moderátor (VM). Takovéto jednání je netaktní; jednoznačně nebere ohled na adresáta, narušuje jeho negativní tvář. Jako ilustrace porušení maximy taktu je uvedena následující interakce mezi moderátorem a ministryní (MN).

VM: ale vy to

...

VM: vy to vy to přece musíte garantovat

MN: ale my to

VM: aby sem někdo vstoupil

MN: my to garantujeme

VM: ale negarantujete

Za porušení maximy taktu v tomto komunikátu lze také považovat velmi časté přerušování a poměrně agresivní „skákání do řeči“, opravování či upřesňování výpovědí komunikačního partnera. V tomto kontextu již rozhodně není možné považovat takovéto chování jako součást úlohy moderátora (jako u předchozího komunikátu).

7.2.3 Porušování maximy velkorysosti

K porušování maximy velkorysosti dochází, pokud mluvčí v dané situaci hledí na svůj prospěch (snaží se jej maximalizovat) a naopak se snaží mít na sebe co nejmenší nároky (snaží se je minimalizovat).

Komunikát č. 1

Příkladem porušení maximy velkorysosti v komunikátu č. 1 je situace, kdy se ministr (RP) vyhýbá odpovědi na otázku, kterou mu pokládá studentka (KK). Jeho odpověď je vzhledem k otázce nerelevantní. Pokud by nebyl brán na zřetel širší kontext výpovědi, jde o jednoznačné porušení maximy velkorysosti. Tím, že neodpovídá na zadanou otázku, maximalizuje svůj prospěch – dosahuje toho, čeho v aktuální situaci chce. Nicméně vzhledem k tomu, že je jeho výpověď doplněna úsměškem ministra, mimo to relevantní odpověď v jeho následující replice doplňuje, váha porušení maximy velkorysosti se mírně stírá.

KK: já se vás chytnu a chtěla bych se zeptat vás pane ministře co vy upřednostňujete jestli mít většinu obyvatel české republiky kteří tu maturitu mají zvládnou ji ač je ta úroveň nižší a nebo jestli jako upřednostňujete vyšší úroveň maturity

RP: já nej- nejvíc bych upřednostnil co nejkvalitnější střední školství a to je taková úniková odpověď ((směje se))

Komunikát č. 2

V následující ukázce je patrné, že moderátor (VM) nechce minimalizovat svůj prospěch, trvá na odpovědi od ministryně. Situací, kdy se moderátor nechce vzdát odpovědi na svou otázku, a nehledí při tom na tvář adresáta, je v komunikátu mnoho. Porušuje tím maximu velkorysosti.

VM: no ale nedostal jsem odpověď na otázku kdy bude novela zákona

7.2.4 Porušování maximy chvály

Dále je v komunikátech v různé míře možné sledovat porušování maximy chvály. Projevuje se maximalizací kritického postoje ke komunikačními partnerovi. Naopak dochází k minimalizaci jakékoli jeho chvály.

Komunikát č. 1

Kritika v prvním komunikátu není příliš obvyklá; a pokud se objeví, je v následujících replikách určitým způsobem zmírněna. Stejně tak je tomu v uvedené ukázce, kdy moderátor (VM) reaguje na repliku studentky (KK), která tvrdí, že by zavedla povinnou maturitní zkoušku z matematiky. Moderátor tento návrh nepochválí, nýbrž se snaží o vtipný komentář, který může být také vnímán jako kritika. Moderátor ve své další replice však výpověď dále rozvádí, čímž vysvětluje, jak byla „kritická pasáž“ míněna. Porušení maximy chvály tím zmírní.

VM: vás v- vás asi nebudou mít ostatní středoškoláci rádi

KK: proč ne?

VM: velmi často totiž slýchávám že naopak nechtějí povinnou maturitu z matiky – matiky a vy byste ji zavedla jako povinnou

KK: mhm

Komunikát č. 2

Na rozdíl od předchozího komunikátu je zde porušování maximy chvály časté, obzvláště pokud se jedná o kritiku činnosti (nebo nečinnosti) Ministerstva průmyslu a obchodu či ministryně samotné. Kritika je mnohdy velmi rozsáhlá a přesahuje i rámec několika replik. Příkladem kritického postoje mluvčího k adresátovi (postoje moderátora k ministryni) může být následující ukázka.

VM: ale za půl

...

VM: za půl roku jste nepředložili žádný zákon

MN: my sme

VM: který by nám umožnil lepší přechody mezi jednotlivými op- mezi mobilními operátory paní ministryně

MN: pane redaktore (..) jako s předkládáním zákonů v rámci legislativního procesu to není tak jednoduché musím říci a jako m- mohu vám říci že příprava tady těchto zákonů je poměrně komplikovaná a musí projít l- legislativním připomínkovým řízením v rámci jednotlivých resortů v rámci veřejného

VM: a vy jste to zatím

MN: veřejného

VM: nepředložili ani do těch připomínkových míst, ani do mezirezortního připomínkového řízení

MN: ale

VM: proto se vás ptám jestli máme šanci jako zákazníci se dočkat že to za vás bude nebo nebude?

7.2.5 Porušování maximy skromnosti

Porušování maximy skromnosti spočívá v tom, že mluvčí ve svých promluvách omezuje kritiku na svou osobu, a současně maximalizuje chválu sebe samého. V obou komunikátech lze zaznamenat výskyt porušování maximy skromnosti, avšak obecně lze konstatovat, že se jedná o maximum, která se objevuje v komunikátech nejméně, ať už ve formě jejího dodržování či porušování.

Komunikát č. 1

Příkladem porušení maximy skromnosti v prvním komunikátu může být následující situace. Moderátor (VM) se táže studenta (EZ) na to, co by udělal, kdyby byl ve funkci ministra školství. Student odpovídá, že by zvýšil učitelům platy, jelikož to není jednoduchá práce a dodává, že někdy se k obtížnosti tohoto zaměstnání přičiňují i studenti. Moderátor se pokouší o vtipnou poznámku; tvrdí, že díky studentům (tedy včetně studenta EZ) by mohli učitelé dostávat rizikové příplatky. Student se od tohoto tvrzení a zároveň od ostatních studentů distancuje a minimalizuje svou kritiku – poznamenává, že kvůli němu by učitelé rizikové příplatky dostávat nemohli, ale kvůli jiných studentů ano.

EZ: ((předchází část repliky)) a někdy i my studenti k tomu přispíváme že to není úplně není jednoduchá práce takže to je jedna z těch věcí

VM: záleží jestli si to uvědomujete ((směje se))

EZ: no určitě

VM: že kvůli vám by učitelé mohli dostávat rizikové příplatky

EZ: ((směje se)) to ne to ne já nevím kvůli mně asi ne ale kvůli jiným jo studentům ale ((směje se, následuje další část repliky))

Komunikát č. 2

Následující ukázka z komunikátu č. 2 také demonstruje porušení maximy skromnosti. Ministryně (MN) se snaží oslabit kritiku své osoby tím, že ji přenáší i na bývalého ministra (MK) – pokouší se tak minimalizovat kritiku sebe sama a zároveň vyvolává kritiku druhého, čímž porušuje rovněž maximu chvály. Bývalý ministr se však kritizovat nenechá a reaguje na její repliku. Tímto implikuje, že za něj se alespoň na něčem pracovalo, zatímco za úřadování stávající ministryně se zatím nic neděje. Porušuje tak také maximu skromnosti, jelikož se snaží odvrátit kritiku ze strany ministryně a maximalizovat sebechválu.

VM: dovolte jenom, abych vstoupil do vaší řeči, ona paní drábová ono toto říká už patnáct let ale paní drábové se s- mění lidé na ministerstvu průmyslu a obchodu a vždy když se nějaký člověk změní tak ten nový člověk který přijde tak mluví jako vy takže tím se to odkládá a proto už sme minus 3 roky...

MN: hm (.) tak to už tam byl i bývalý pan ministr kuba

MK: ale za mě se alespoň soutěžilo paní m-

7.2.6 Porušování maximy shody

V obou komunikátech se vyskytuje také porušování maximy shody. Někdy jde o pouhý nesouhlas, což je při diskusi prakticky nevyhnutelné, jindy je však tento nesouhlas navíc zesílen tím, že je patrné, že mluvčího názor komunikačního partnera zcela nezajímá.

Komunikát č. 1

Příkladem porušování maximy shody v komunikátu č.1 je tato ukázka, kdy moderátor (VM) diskutuje se studentkou (KK) o obsahu výuky na středních školách a využitelnosti některých předmětů. Moderátor z její výpovědi vyvozuje mylné závěry. Studentka se s jeho interpretací neztotožňuje, což dává najevo zdvojeným nesouhlasem.

KK: já souhlasím s erikem taky jsem na osmiletém gymnáziu a mám všechny předměty mám na jedný úrovni a taky často se setkávám s tím že spoustu věcí je pro mě naprosto neúčinných protože já už se dokážu zaměřit do určitý oblasti už vím co mě baví a třeba věci z chemie z fyziky už si řeknu ježiš vždyť já to vlastně ani nepotřebuju protože to vlastně ani nevyužiju v tom budoucím životě

VM: a proč byste zrušila chemii?

KK: to bych nezrušila ale jen to to určitě ne ale jenom si říkám občas já to vlastně vůbec nepotřebuju

Komunikát č. 2

Projevy neshody/nesouhlasu se v tomto komunikátu objevují poměrně často. Už jen první uvedená replika ministryně (MN) vyjadřuje nesouhlas s tím, co bylo moderátorem (VM) řečeno. O několik replik dál naopak nesouhlasně reaguje moderátor, jemuž se patrně nelíbí mírně kritický, generalizující výrok o novinářích. Evidentně však není cílem ministryně (na rozdíl od moderátora, jehož cíle jsou v tomto smyslu diskutabilní) rozpoutávat během diskuse konflikt – na repliku moderátora nečekaně reaguje souhlasem, patrně se záměrem uklidnit vyhrocenou situaci. V tomto případě lze hovořit i o porušení maximy sympatie, jelikož je v tomto úseku patrný tlak a nezájem o druhého ze strany moderátora.

MN: ((ta slova)) pana náměstka pilného byla trošku vytržena z kontextu (.) to si jako musíme říci to-

VM: to říká každý politik když chce

MN: ale to vy novináři občas děláte (.) jo tak

VM: ne (..) nevytrháváme z kontextu když někdo řekne že si od té aukce čtvrtého mobilního operátora nic neslibuje když náměstek řekne že to nepovažuje za prioritu a řekne i ta slova (.) že právě čtvrtý mobilní operátor nezmění tu situaci tak se zdá že opravdu to není jeho priorita i kdybyste stokrát mluvila

MN: dobře

VM: o vytrhávání z kontextu

7.2.7 Porušování maximy sympatie

Autorka práce neshledala žádné znaky porušování maximy sympatie v komunikátu č. 1; diskuse je vedena v „přátelském duchu“, komunikanti projevují zájem o svého komunikačního partnera, vyptávají se na jeho názory, dbají na jeho pocity a potřeby.

Naopak v druhém komunikátu k porušování maximy sympatie dochází. Příkladem může být situace, kdy má moderátor (VM) během své repliky nutkání upozornit na nesouhlasné jednání ministryně. Jeho poznámka je formulována velmi netaktně a nezdvořile, je opakovaným vyjádřením absence sympatií ve směru k ministryni. Je

vhodné poznamenat, že jako profesionální moderátor s dlouholetou zkušeností by se měl rozhodně vyvarovat takovýmto subjektivním projevům.

VM: takže tím jak se odkládá rozhodnutí protože původně se měly (...) co kroutíte hlavou paní ministryně?

7.2.8 Shrnutí

Zaznamenáním a porovnáním výskytů zdvořilostních maxim v jednotlivých komunikátech došla autorka práce k závěru, že Leechův zdvořilostní princip jako celek je dodržován častěji v komunikátu č. 1 než v komunikátu č. 2. Markantní rozdíl je také patrný v sumarizaci počtu porušení jednotlivých zdvořilostních maxim – v komunikátu č. 2 došlo k porušení až 122krát, kdežto v komunikátu č. 1 pouze 18krát. Kompletní počty výskytů dodržení a porušení jednotlivých zdvořilostních maxim znázorňuje tabulka 7.1.

Tabulka 7.1 Dodržování a porušování zdvořilostního principu – počet výskytů v jednotlivých komunikátech

Maximy/ Komunikát	Maxima taktu		Maxima velkorysosti		Maxima chvály		Maxima skromnosti		Maxima shody		Maxima sympatie		Celkem	
	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗	✓	✗
K1	5	9	13	1	3	4	1	1	40	3	15	0	77	18
K2	11	35	5	10	2	37	0	5	29	30	2	5	49	122

Zdroj: vlastní zpracování (vysvětlivky: ✓= dodržení dané maximy, ✗= porušení maximy, K1 = komunikát č. 1, K2 = komunikát č. 2)

Při hledání možné interpretace toho, proč se v těchto komunikátech objevují tak signifikantní rozdíly mezi mírou dodržování a porušování jednotlivých zdvořilostních maxim se autorka práce zamýšlela nad faktory, které diferencují jednotlivé komunikáty. Po zvážení všech možných alternativ autorka práce usoudila, že základní rozdíl mezi jednotlivými komunikáty spatřuje v tématu diskuse a složení jejich účastníků. Podle ní tyto dva faktory patrně nejvíce ovlivnily dodržování/porušování jednotlivých zdvořilostních maxim.

Obsahově-tematická struktura byla vymezena v rámci komplexní analýzy komunikátu v kapitole 6.5. Tématem prvního komunikátu je problematika vzdělávání na středních školách. Diskuse nad tímto tématem je pojatá velmi volně, ve většině případů moderátor nepokládá hostům nepříjemné otázky a ve většině případů na ně nevytváří nátlak k přímé odpovědi, spíše se zajímá o názory a zkušenosti přítomných studentů

i ministra. Komunikační vztah, který se v této dočasné sociální skupině vytváří, je založen na vzájemných sympatiích. Je vhodné dodat, že systém vzdělávání a školství nepochybně má určité rezervy, o nichž se debatuje a příslušné orgány se snaží o jejich nápravu, nicméně jako celek funguje školství v České republice poměrně dobře. Z toho lze usuzovat, že díky tomu diskuse nemá tak konfliktní a vyostřený charakter. Problémy v této oblasti totiž nejsou rozhodně tak závažné jako u tématu druhého komunikátu, a tedy ani výsledná diskuse o tomto tématu se nejeví jako rozporuplná. Tématem komunikátu č. 2 je problematika telekomunikačního trhu a energetiky. Celá diskuse je v podstatě zaměřena na kritizování kroků a činnosti (nečinnosti) Ministerstva průmyslu a obchodu. Problematika cen telekomunikačních služeb v České republice je velmi ožehavým a diskutovaným tématem. Především díky ohromné medializaci této problematiky je obecně známo, že ceny mobilních dat v tuzemsku patří mezi nejvyšší v celé Evropské Unii⁵. Příchod čtvrtého mobilního operátora na trh by mohl tyto ceny rozpohybovat, ale zdá se, že ministerstvo nevyvíjí dostatečné kroky, aby tohoto operátora našlo. To je hlavním terčem kritiky v první části tohoto komunikátu, což se projevuje v porušování maximy chvály a shody. Dalším tématem tohoto komunikátu je výstavba nových jaderných bloků a rozhodování nad jednotlivými investičními modely. Dochází zde také ke kritice nečinnosti ministerstva v tomto směru, porušována je především maxima chvály. Z výše uvedených skutečností je patrné, že výběr tématu opravdu ovlivňuje dodržování/porušování zdvořilostních maxim.

Druhým zmíněným faktorem, který dle autorky práce ovlivnil dodržování/porušování jednotlivých zdvořilostních maxim, jsou sociální role jednotlivých komunikantů. Sociální skupiny, role a vztahy komunikantů byly popsány v rámci sociálně-psychologické struktury vymezené v kapitole 6.2. Na začátku práce autorka předpokládala, že průběh diskuse bude ovlivněn sociálními rolmi jednotlivých komunikantů; domnívala se však, že v případě asymetrických sociálních rol budou někteří komunikanti zneužívat své moci vymezené vyšší sociální rolí. Tento předpoklad se však nepotvrdil. Komunikát, ve kterém figurují komunikanti s asymetrickými sociálními rolmi, se vyznačuje vzájemným respektem, souladem a sympatiemi mezi jednotlivými komunikanty. Naopak symetrie sociálních rolí komunikantů, tak jak je

⁵ O této problematice se píše v mnohých denících, příkladem může být článek *Za drahá mobilní data si Češi mohou sami, domnívá se ministryně* ze dne 18. 2. 2019 (iDNES.cz, 2019).

tomu v komunikátu č. 2, vyústila v časté porušování jednotlivých zdvořilostních maxim. Nejčastěji docházelo ke kritizování jednotlivých komunikantů, jejich názorů, postojů a jednání, dále k netaktnímu jednání, a to především nátlakem na vyjádření přesné odpovědi či navozováním témat, která evidentně nebyla adresátovi příjemná. Frekventované bylo také porušování maximy shody.

O2: Které zdvořilostní maximy jsou v jednotlivých komunikátech dodržovány nejčastěji?

Nejčastěji dodržovanou maximou v **komunikátu č. 1** je **maxima shody**. Autorka této práce zdůvodňuje tento jev tím, že téma diskuse komunikátu č. 1 (školství a vzdělávací systém) nemá kontroverzní charakter a ani názory jednotlivých komunikantů se nevyznačují vyhraněností. Je možné také předpokládat, že k dodržování maximy shody dochází vlivem sociální asymetrie, která mezi účastníky diskuse existuje. Studenti se zdráhají vyslovit svůj vlastní názor, aby neurazili moderátora či ministra, tedy osoby starší a výše postavené. Zároveň moderátor a ministr zastávají k mnohým záležitostem kladný postoj, ve většině se také vyhýbají neshodě a nenavozují zbytečně témata, která by k této neshodě mohla vést. Při diskusi se snaží o navození příjemné a přátelské atmosféry, s čímž souvisí mimo jiné i způsob oslovení studentů (oslovení křestním jménem ve spojení s vykáním, viz. kapitola 6.9.2). Moderátor ani ministr se nechovají k studentům nadřazeně, nezdůrazňují asymetrii sociálních rolí ani rozdílnou úroveň komunikační kompetence. Nedopouští k tomu, aby se studenti cítili zahanbeně kvůli tomu, že pravděpodobně nemají patřičné zkušenosti s veřejným mediálním projevem (viz. kapitola 6.3).

I v **komunikátu č. 2** je nejčastěji dodržována **maxima shody**. Téměř identický počet výskytů má však také porušování maximy shody v tomto komunikátu, což má poněkud rušivý efekt na významnost nejčastěji dodržované maximu. Vysoký počet projevů dodržení (i porušení) této maximy je vyvolán patně tím, že se komunikátu diskutuje o velmi kontroverzním politickém tématu, což vyvolává současně velké množství souhlasných i nesouhlasných reakcí zástupců různých politických stran.

O3: Které zdvořilostní maximy jsou naopak v jednotlivých komunikátech nejčastěji porušovány?

Jak již bylo zmíněno, v **komunikátu č. 1** k porušování jednotlivých zdvořilostních maxim příliš často nedochází. Ač není počet výskytů porušování této maximy nijak signifikantní, je nejčastěji porušována **maxima taktu**. K tomu dochází především netaktním jednáním ze strany moderátora (VM), dále v některých případech také přítomné studentky (KK). Netaktní jednání moderátora spočívá především v nátlaku na přímou odpověď ministra; studentka maximu taktu porušuje zejména přímým oslovením ministra, aniž by k tomu byla vyzvána. Studentka se netaktního jednání dopouští patrně nevědomě, a to z důvodu nedostatečných komunikačních zkušeností. Vzhledem ke spontánnímu charakteru diskuse se patrně nelze vyvarovat úplné eliminaci těchto jevů. Rozsáhlejší interpretace vzhledem malému počtu výskytu těchto jevů však není možná.

V **komunikátu č. 2** dochází nejčastěji k porušování **maximy chvály**. Porušování spočívá především v neustálé kritice počínání přítomné ministryně (MN) a orgánu, který zastupuje. Tato kritika v ministryni vyvolává obrannou reakci, v některých situacích totiž kritiku komunikantům oplácí. Výsledkem tohoto jednání je velmi časté porušování maximy chvály v tomto komunikátu.

7.3 Akty ohrožující tvář

Podle teorie Brownové a Levinsona se zdvořilé jednání mluvčího projevuje tím, že bere ohledy na potřeby a přání druhého, tedy uznává adresátovu tvář. Při běžné komunikaci však často tvář respektována není a dochází naopak k jejímu ohrožování. Právě těmito projevy nezdvořilého chování se zabývá tato část práce. Jednotlivé akty ohrožující tvář mluvčího nebo adresáta budou zaznamenány do tabulky, která je dostupná na příloženém disku CD. Dále na příkladech znázorní typické způsoby, jakými k ohrožování tváře dochází. Autorka tím zodpoví na následující výzkumnou otázku:

O4: Jaké způsoby ohrožování tváře jsou v jednotlivých komunikátech využity?

7.3.1 Akty ohrožující tvář mluvčího

V obou komunikátech obecně není časté ohrožování tváře mluvčího, ať už se jedná o ohrožení cílené na jeho pozitivní či negativní tvář. Následující příklady dokládají výskyt aktů, které ohrožují tvář mluvčího.

Komunikát č. 1

K **ohrožení negativní tváře mluvčího** dochází v tomto komunikátu zvláště prostřednictvím poděkování adresátovi. Ukázkou je následující replika, ve které moderátor (VM) děkuje studentovi za jeho účast v diskusním pořadu, vyjadřuje tím své zavázání adresátovi, čímž ohrožuje svou vlastní tvář:

VM: děkuji také že jste hostem otázek ((následuje část repliky))

Pozitivní tvář mluvčího je ohrožována v situacích, kdy má mluvčí potřebu odůvodnit své chování a činy, dále když přiznává svou vinu, lituje, že se dopustil jednání, které mohlo ohrozit tvář adresáta a omlouvá se. Názornou ukázkou je následující situace, kdy se moderátor (VM) omlouvá studentovi (MC) za své pochybení:

MC: já jenom bych chtěl upřesnit pana moravce že studuji obor zdravotnické lyceum takže kdybych byl v ročníku kristýny tak bych také za dva roky musel maturovat z matematiky

VM: to znamená vy spadáte vlastně pod gymnázia?

MC: gymnázia lycea no

VM: gymnázia lycea to se omlouvám

Komunikát č. 2

Příkladem **ohrožení negativní tváře mluvčího** v tomto komunikátu je situace, kdy ministryně (MN) reaguje na kritiku moderátora (VM). Má potřebu ospravedlnit své jednání tím, že existují důvody, proč jako ministerstvo nepředložili požadovaný zákon:

VM: za půl roku jste nepředložili žádný zákon

MN: my sme

VM: který by nám umožnil lepší přechody mezi jednotlivými op- mezi mobilními operátory paní ministryně

MN: pane redaktore jako s předkládáním zákonů v rámci legislativního procesu to není tak jednoduché musím říci a jako m-mohu vám říci že příprava tady těchto zákonů je poměrně komplikovaná a musí projít l- legislativním připomínkovým řízením v rámci jednotlivých resortů v rámci veřejného

Ohrožení pozitivní tváře mluvčího je patrné například v následující replice moderátora (VM). Moderátor přerušuje repliku jiného mluvčího a ihned se mu za to omlouvá. Omluva je zde následována přiznáním mluvčího k tomu, že provedl jednání ohrožující tvář adresáta:

VM: já se omlouvám že vám vstupuju do řeči ale vy byste nebyli jako daňoví poplatníci už alergičtí na to že mají s tím operátory náklady ale když se podíváte na jejich výnosy každoroční tak opravdu teda bohužel nouzí netrpí

7.3.2 Akty ohrožující tvář adresáta

Jednání, které ohrožuje tvář adresáta, je v komunikátech poměrně frekventované; mnohem častěji se však objevuje v komunikátu č. 2. Výskyt aktů ohrožujících tvář adresáta je demonstrován na několika konkrétních příkladech.

Komunikát č. 1

K **ohrožení adresátovy negativní tváře** dochází v tomto komunikátu především v situacích, kdy mluvčí vyvíjí na adresáta nátlak, aby provedl určité jednání (nařízení, připomínky, doporučení a rady, hrozby atp.) Negativní tvář ohrožují rovněž poklony, komplimenty či obdiv; vyvolávají v adresátovi dojem, že mu mluvčí závidí a chtěl by být v jeho pozici. Ukázkou je například tato výpověď, ve které moderátor (VM) lichotí ministrov:

VM: pane ministře vidíte jaké do vás vkládají naděje že všechno ovlivňujete vy ten obsah maturity z matematiky

Mezi jednání, které **ohrožuje pozitivní tvář adresáta**, lze zařadit zejména přerušování, nesouhlas, výsměch či zmiňování špatných zpráv, které prokazatelně souvisí s osobou adresáta. Příkladem může být následující replika moderátora (VM). Ten ohrožuje pozitivní tvář dvou přítomných studentů konstatováním, že se jich nebudou týkat pozitivní změny, které proběhnou v rámci novely školského zákona:

VM: tak tady vidím ale bohužel musím opět konstatovat vás se to netýká ale protože a erika už taky taky ne takže až až možná Kristýny já jsem se chtěl zeptat zda vás baví dějepis a co zrovna v dějepise probíráte Michaeli když jste lyceum

Komunikát č. 2

Projevem **ohrožení negativní tváře adresáta** je v tomto komunikátu explicitní vyjádření toho, aby adresát provedl v budoucnu určité jednání (nařízení, doporučení a rady, připomínky atp.). Příkladem může být následující nařízení moderátora (VM), které ohrožuje negativní tvář ministryně:

VM: vy to vy to přece musíte garantovat

Pozitivní tvář adresáta je ohrožena nejčastěji přerušováním a kritikou adresátovy osoby a jeho jednání. V tomto komunikátu je kritika obzvláště častá, v některých

případech si ji jednotliví mluvčí dokonce oplácejí. Příkladem je situace, kdy moderátor (VM) pronáší kritickou narážku na osobu ministryně (MN), v další replice ministryně zpětně kritizuje moderátora za „vytrhávání z kontextu“, poté si oba navzájem zkritizují svá povolání. Vzájemně tak ohrožují své pozitivní tváře:

MN: samozřejmě je to prioritou a na druhou stranu ta slova ne příliš šťastná nebo ne příliš chytrá pana náměstka

VM: vašeho náměstka

MN: pana náměstka pilného byla trošku vytržena z kontextu to si jako musíme říci to

VM: to říká každý politik když chce

MN: ale to vy novináři občas děláte jo tak

7.3.3 Shrnutí

V rámci následujícího shrnutí bude zodpovězena poslední výzkumná otázka:

O5: Ve kterém komunikátu jsou obecně akty ohrožující tvář více frekvencované? Jde o ohrožení tváře mluvčího nebo adresáta? Jedná se o pozitivní nebo negativní tvář?

Z provedené analýzy je zřejmé, že v obou komunikátech účastníci diskuse porušují zásady zdvořilého chování. Mnohem vyšší celkový výskyt aktů ohrožujících tvář je zaznamenán v komunikátu č. 2. Zároveň je patrné, že jsou tyto akty zaměřeny především na adresátovu pozitivní tvář. Akty ohrožující tvář lze vymezit jako nezdvořilé projevy chování. Hirschová (2010, s. 275) nepovažuje nezdvořilost za řečovou strategii, ale shledává nezdvořilost ve výpovědích „s nedostatečnou, malou nebo nulovou zdvořilostí“. Výskyty aktů ohrožujících tvář jsou zapsány v Tabulce 7.2.

Tabulka 7.2 Výskyty aktů ohrožujících tvář v jednotlivých komunikátech

FTA/ Komunikát	FTA – PT mluvčího	FTA – NT mluvčího	Celkem FTA mluvčí	FTA – PT adresáta	FTA – NT adresáta	Celkem FTA adresát
K1	2	15	17	57	18	75
K2	7	6	13	202	14	216

Zdroj: vlastní zpracování

Zaměření na porušování pozitivní tváře adresáta má spojitost se sociálním postavením některých komunikantů. V obou komunikátech totiž vystupují alespoň dvě osoby

veřejného zájmu, u kterých je možné předpokládat, že jim záleží na tom, jak se prezentují, jaký obraz sebe sama si utvářejí a jak je tento obraz vnímán veřejností. Naopak však často usilují o to, aby pošpinili image svého soupeře, přičemž za soupeře lze považovat v tomto kontextu někoho, kdo zastává odlišné (například politické) názory. K poškozování pozitivního obrazu komunikanta dochází ve vybraných komunikátech (markantněji v komunikátu č. 2) právě prostřednictvím aktů ohrožujících tvář adresáta. Vzhledem k rovnocenným sociálním rolím v komunikátu č. 2 se účastníci diskuse při svých projevech neostýchají, jejich jednání je v mnoha situacích až bezohledné. To spouští řetězovou reakci, kdy jednotliví komunikanti začnou v masivní míře navzájem ohrožovat a poškozovat tvář druhého. V několika úsecích komunikátu č. 2 lze také pozorovat spojení některých účastníků diskuse za účelem silnějšího ohrožení adresátovy tváře (převážně jde o tvář ministryně). Oproti tomu v komunikátu č. 1 je patrná sociální distance a opatrnost jednotlivých mluvčích při formulaci své výpovědi, proto zde ohrožování tváře není tak časté jako v případě komunikátu č. 2.

Vykonávání aktů ohrožující tvář má také úzkou souvislost s expresivní (emotivní) funkcí jazyka. Jedná se o jednu ze základních funkcí jazyka, kterou mluvčí realizuje sebevyjadřováním, proječováním svých postojů, názorů či emocí (Čermák, 2011). Tato expresivní (emotivní) funkce jazyka, kterou komunikant uskutečňuje, však může být v rozporu s tím, co se považuje v dané společnosti či kultuře za zdvořilé. Například vyjádřením osobního názoru, který se neztotožňuje s názorem adresáta či dokonce jeho postoj kritizuje, mluvčí ohrožuje adresátovu pozitivní tvář. Obdobná situace nastává při vyjádření silných emocí. Pokud komunikant například vyjádří svou zlost, ohrozí tím negativní tvář adresáta. Člověk je však tvorem emotivním a společenským, tedy je prakticky nemožné, aby se při vzájemné komunikaci ubránil jakýmkoli emočním projevům nebo nevyjádřil alespoň v určité míře svůj názor či postoj. Realizací expresivní funkce jazyka je mnoho, tedy lze říci, že ohrožování tváře se prakticky nelze zcela vyhnout. Z tohoto důvodu se pro zmírnění efektu aktu ohrožujícího tvář se proto užívají různé strategie.

7.4 Závěrečné shrnutí

Jednotlivá zjištění, poznatky a interpretace výsledků kvalitativní analýzy byly průběžně sumarizovány v rámci vyčleněných podkapitol. Autorka rovněž průběžně odpovídala na výzkumné otázky, které si stanovila na začátku své práce. Kromě těchto otázek byla stanovená také následující hypotéza, jejíž platnost je nyní nutné ověřit:

H1: Komunikát s asymetrickými sociálními rolemi komunikantů vykazuje častější porušování zdvořilostních maxim a častější výskyt aktů ohrožujících tvář než komunikát se symetrickými sociálními rolemi komunikantů.

Autorka práce dospěla k závěru, že platnost této hypotézy nelze potvrdit. Kvalitativní analýza prokázala, že komunikát vyznačující se asymetrickými sociálními rolemi komunikantů (komunikát č. 1) neporušuje častěji zdvořilostní maximy ani zde nedochází k častějšímu výskytu aktů ohrožujících tvář než v komunikátu se symetrickými sociálními rolemi.

Při formulaci této hypotézy vycházela autorka práce z předpokladu, že při asymetrických sociálních rolích bude u sociálně nadřazených účastníků diskuse docházet k uplatňování mocenských vztahů, nadvlády a zneužívání moci⁶, což povede k častějšímu porušování vybraných zdvořilostních aspektů. Z hlediska teorie mocenských vztahů by jistě k takové situaci mohlo dojít; jak však autorka zjistila, v této konkrétní komunikační situaci by strategie uplatnění moci vůči sociálně podřízeným komunikantům neměla smysl.

V komunikátu č. 1 je patrná asymetrie sociálních rolí jednotlivých účastníků diskuse. Ministr a moderátor disponují určitou mírou moci, kterou by mohli využít ve směru ke studentům. Uplatňování moci se však vždy pojí s určitým záměrem komunikanta, který touto strategií chce dosáhnout určitého prospěchu. Je tedy na místě uvažovat o tom, jaký prospěch by těmto komunikantům přineslo uplatnění moci. Ministr a moderátor se chtějí na veřejnosti prezentovat co nejlépe a vytvářet o sobě dobré mínění (tzn. mají potřeby korespondující s pozitivní tváří). Pokud by v této konkrétní komunikační situaci uplatnili moc ve směru k sociálně podřízeným studentům, nic by tím nezískali, a naopak by mohlo dojít k narušení jejich pozitivního veřejného obrazu

⁶ Při své úvaze o mocenských vztazích autorka vycházela z kritické analýzy diskurzu (Wodak, 2014).

a tím k poškození jejich pozitivní tváře, což samozřejmě není žádoucí. Proto patrně mocenské vztahy neuplatňují.

Zároveň je vhodné si položit otázku, proč v komunikátu č. 2, tedy v komunikátu se symetrickými rolami komunikantů, dochází k častému porušování zdvořilostních maxim a častému výskytu aktů ohrožujících tvář, tedy obecně k realizaci nezdvořilého chování. Účastníci komunikace jakožto osoby veřejného zájmu se chtějí na veřejnosti prezentovat co nejlépe (obdobně jako ministr a moderátor v předchozím komunikátu). Svého pozitivního veřejného obrazu však chtějí docílit jinou strategií – jejich cílem poškodit soupeře, ohrozit jeho tvář a současně si zachovat v co největší míře tvář vlastní.

Na závěr je možné poznamenat, že v každodenní komunikaci jsou určité zásady zdvořilého chování porušovány mnohem více v rámci symetrických sociálních vztahů. Při symetrii sociálních rolí je chování komunikantů mnohem více okázalé, otevřené a vykazuje jisté prvky nezdvořilosti, příkladem je hovor s přáteli či někým velmi blízkým. Naopak při komunikaci s někým, jehož sociální role je prokazatelně vyšší, má mluvčí snahu se nezdvořilým projevům vyhýbat.

8 Závěr

Cílem této práce bylo zpracování komplexní analýzy zvolených komunikátů dle metodické příručky prof. Kořenského, dále kvalitativní analýza vybraných projevů zdvořilosti, jejich klasifikace a následná interpretace.

Výchozím zdrojem dat pro analýzu byly dva audiovizuální komunikáty pocházející z televizního diskusního pořadu Otázky Václava Moravce. Na základě studia odborné literatury byly vymezeny teoretické základy potřebné pro následnou analýzu. Autorka charakterizovala žánr a styl jednotlivých komunikátů, zvláštní pozornost věnovala některým přístupům ke zdvořilosti – především se jednalo o Griceův kooperační princip, Leechův zdvořilostní princip, zdvořilostní teorii Lakoffové, a v neposlední řadě také teorii zdvořilosti Brownové a Levinsona. Následně autorka přistoupila ke komplexní analýze zvolených komunikátů, kvalitativní analýze kooperačního principu a konverzačních maxim, zdvořilostního principu a zdvořilostních maxim, také aktů ohrožujících tvář.

Autorka této práce dospěla k závěru, že v obou komunikátech dochází ve větší míře k porušování konverzačních maxim než k jejich dodržování. Porušování jednotlivých maxim je totiž určeno samotnou povahou zvolených komunikátů a je v dialogické konverzaci naprosto běžné. Toto tvrzení autorka podložila třemi hlavními faktory, které dle jejího názoru nejvíce ovlivňují porušování konverzačních maxim – spontánnost projevu, pragmatická funkce komunikace a fatická (sociální) funkce jazyka. Výskyt dodržování a porušování jednotlivých maxim doložila na příkladech z obou komunikátů. Také zjistila, že v těchto komunikátech dochází nejčastěji k porušování maximy kvantity a relevance.

Dále z analýzy vyplynulo, že k porušování zdvořilostních maxim dochází mnohem častěji u komunikátu č. 2. Autorka tento jev interpretovala kontroverzností tématu diskuse, dále také symetrií sociálních rolí jednotlivých komunikantů, která minimalizuje zábrany komunikantů a vyvolává častou kritiku a nesouhlas. Nejčastěji byla dodržována maxima shody. Nejvíce výskytů porušení bylo zaznamenáno u maximy taktu (komunikát č. 1) a u maximy chvály (komunikát č. 2). Dodržování i porušování jednotlivých zdvořilostních maxim v obou komunikátech bylo ilustrováno na konkrétních příkladech.

V neposlední řadě byla analýza zaměřena také na akty ohrožující tvář. K ohrožování tváře mluvčího v obou komunikátech docházelo zřídka, a to prostřednictvím omlouvání, ospravedlňování a poděkování. Výskyt aktů ohrožujících tvář adresáta byl častější, což je patrné zejména v komunikátu č. 2. Nejčastěji byla ohrožována pozitivní tvář adresáta, a to zejména přerušováním, kritikou, nesouhlasem, špatnými zprávami či výsměchem. K ohrožení adresátovy negativní tváře docházelo především nátlakem na určité jednání či vyjadřováním komplimentů a obdivu. V souvislosti s interpretací výskytu aktů ohrožujících tvář autorka zmiňuje expresivní (emotivní) funkci jazyka, taktéž odkazuje na sociální role komunikantů.

Výzkumné otázky, které si autorka stanovila na začátku své diplomové práce, byly zodpovídaný průběžně v jednotlivých podkapitolách. V závěrečném shrnutí autorka falsifikovala stanovenou hypotézu, která předpokládala korelaci mezi asymetrickými sociálními rolemi komunikantů a častějším porušováním vybraných zdvořilostních aspektů. Autorka práce se domnívala, že při asymetrických sociálních rolích komunikantů budou výše postavení účastníci diskuse projevovali svou moc a nadvládu, a vlivem toho porušovat zdvořilostní zásady. Ukázalo se však, že tento předpoklad byl mylný. Naopak docházelo k porušování zdvořilosti častěji u komunikátu s vyváženými sociálními rolemi mezi jednotlivými komunikanty.

Autorka je přesvědčená o tom, že se jí podařilo naplnit stanovené cíle práce. Záměrem práce nebyla formulace jakýchkoli obecně platných závěrů o dodržování/porušování vybraných zdvořilostních aspektů v politických diskusních pořadech, i přesto však tato diplomová práce přinesla zajímavé poznatky a určitý vhled do zdvořilostních aspektů charakteristických pro dva vybrané komunikáty. Teorie zdvořilosti je nepochybně velmi zajímavou záležitostí, která zaslouží si pozornost a mnohé další výzkumy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BÁRTA, Miroslav, ed., KOVÁŘ, Martin, ed. a FOLTÝN, Otakar, ed., 2016. *Na rozhraní: krize a proměny současného světa*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad. 348 s. ISBN 978-80-7429-357-3.
- BARTOŠEK, Jaroslav, 2002. *Základy žurnalistiky*. 1. vyd. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. 109 s. Učební texty vysokých škol. ISBN 80-7318-059-6.
- BEČKA, Josef Václav, 1992. *Česká stylistika*. 1. vyd. Praha: Academia. 467 s. ISBN 80-200-0020-8.
- BROWN, Penelope and LEVINSON, Stephen, C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Use*. New York: Cambridge University Press. 345 p. ISBN 0-521-30862-3.
- ČECHOVÁ, Marie et al., 2003. *Současná česká stylistika*. 1. vyd. Praha: ISV. 342 s. Jazykověda. ISBN 80-86642-00-3.
- ČERMÁK, František, 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. 4. vyd. Praha: Karolinum. 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.
- ČMEJRKOVÁ, Světla, 1996. Vstřícnost a kamenná tvář sfingy aneb Výraze tváře v mezilidské komunikaci. *Slovo a slovesnost*. Ročník 57, číslo 2, s. 102-109.
- ČMEJRKOVÁ, Světla, 1999. Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. *Slovo a slovesnost*. Ročník 60, číslo 4, s. 247-268.
- ČMEJRKOVÁ, Světla, 2013. Vztahy mezi účastníky komunikace. In: ČMEJRKOVÁ, S., KADERKA, P. *Studie k moderní mluvnici češtiny 1, Pragmatické aspekty češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 147 s. ISBN 978-80-244-3527-5.
- GOFFMAN, Erving, 1955. On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*. 18, 213-231.
- GOFFMAN, Erving. 1967. *Interaction Ritual Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books, Doubleday. 270 p.

- GRICE, Herbert Paul, 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press. 394 s. ISBN 0-674-85270-2.
- HIRSCHOVÁ, Milada, 2006. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 243 s. Monografie. ISBN 80-244-1283-7.
- JUNKOVÁ, Bohumila, 2010. *Jazyková dynamika současné publicistiky*. 1. vyd. Praha: ARSCI. 238 s. Jazykověda, sv. 3. ISBN 978-80-7420-007-6.
- HIRSCHOVÁ, Milada, 2006. Sociální deixe a komunikační situace. *Linguistica Brunensia*. Ročník 55, č. A54, s. 167–183. ISSN 0231-7567.
- HIRSCHOVÁ, Milada, 2010. Nezdvořilost jako pragmlingvistický fenomén. *Linguistica Brunensia*. Ročník 58, č. 1-2, s. 273–285. ISSN 1803-7410.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, 1996. Fatická funkce jazyka, konverzace a její žánry. *Slovo a slovesnost*. Ročník 57, číslo 3, s. 191–205.
- HOFFMANNOVÁ, Jana, ed. a ČMEJRKOVÁ, Světlá, ed., 2003. *Jazyk, média, politika*. 1. vyd. Praha: Academia. 258 s. ISBN 80-200-1034-3.
- HOMOLÁČ, Jiří, 1998. Polemika jako žánr (na materiálu šaldovském). *Česká Literatura*. Ročník 46, č. 3, s. 236–268.
- JAKOBSON, Roman, 1995. Lingvistika a poetika. In: JAKOBSON, Roman, ČERVENKA, M. *Poetická funkce*. Jinočany: H&H. s. 74–105. ISBN 9788085787832.
- KADERKA, Petr a SVOBODOVÁ, Zdeňka, 2006. Jak přepisovat audiovizuální záznam rozhovoru? Manuál pro přepisovatele televizních diskusních pořadů. *Jazykovědné aktuality*. 43 (3–4), s. 18–51.
- KOŘENSKÝ, Jan et al., 1987. *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích. 150 s.
- LAKOFF, Robin, 1973. The logic of politeness; or minding your P's and Q's. In *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society. p. 292-305.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana, 2006. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada. 368 s. Psyché. ISBN 80-247-1284-9.

LEECH, Geoffrey, 1983. *Principles of Pragmatics*. 1st ed. London: Longman. 250 p. ISBN 0 582 55110 2.

MINÁŘOVÁ, Eva, 2011. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada. 289 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-2979-4.

Ottův Slovník Naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných znalostí, 1892. 5. díl. Praha: J. Otto. 893 s.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, LUCIE, 2014. *Pragmatika. Studijní příručka*. 1. vyd. Praha: Karolinum. 62 s. ISBN 978-80-246-2845-5.

SHANNON, Claude Elwood, and WEAVER, Warren, 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana, IL: The University of Illinois Press.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa, 2015. *Analýza diskurzu a mediální text*. 1. vyd. Praha: Karolinum. 164 s. ISBN 978-80-246-2884-4.

VÁLKOVÁ, Silvie, 2004. *Politeness as a communicative strategy and language manifestation: (a cross-cultural perspective). Part one*. 1. vyd. Olomouc: Palacký University. Monografie. 179 s. ISBN 80-244-0961-5.

WODAK, Ruth, and MEYER, Michael (eds.), 2015. *Methods of critical discourse studies*. 3rd ed. London: Sage. 272 p. ISBN 978-1-4462-8241-0.

Ostatní zdroje

BROWN, Penelope, 2015. *Politeness and language* [online]. Elsevier Ltd. [cit. 2019-02-13] Dostupné z:
https://pure.mpg.de/rest/items/item_1719314_10/component/file_2152013/content

HIRSCHOVÁ, Milada, 2017. *Deixe*. [online] In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 2019-02-13] Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DEIXE>

Loga kanálů České televize [online]. In: [Televizniweb.cz](http://televizniweb.cz), 2018. Dostupné z:
<https://www.televizniweb.cz/wp-content/uploads/2018/08/%C4%8CT-HD.jpg>

MINÁŘOVÁ, Eva, 2017. *Žurnalistický styl*. [online] In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (eds.). CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 2019-02-13] Dostupné z:

[https://www.czechency.org/slovník/ŽURNALISTICKÝ STYL](https://www.czechency.org/slovník/ŽURNALISTICKÝ_STYL)

NEKULA, Marek, 2017. *Koherence*. [online] In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (eds.). CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 2019-02-13] Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOHERENCE>

NEKULA, Marek, 2017. *Koheze*. [online] In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (eds.). CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 2019-02-13] Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOHEZE>

NOVOTNÁ, Renata, 2017. *Lexikální význam*. [online] In: KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (eds.). CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [cit. 2019-02-13] Dostupné z:

[https://www.czechency.org/slovník/LEXIKÁLNÍ VÝZNAM](https://www.czechency.org/slovník/LEXIKÁLNÍ_VÝZNAM)

Otázky Václava Moravce 2. část, 27. 1. 2019 [online]. Ceskatelevize.cz, 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/219411030510127-otazky-vaclava-moravce-2-cast/>

Otázky Václava Moravce 2. část, 3. 2. 2019 [online]. Ceskatelevize.cz, 2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/219411030510203-otazky-vaclava-moravce-2-cast/>

Otázky Václava Moravce začnou vysílat z nového studia, 4. 1. 2019 [online].

MediaGuru.cz, 2019 [cit. 2019-02-13]. Dostupné z:

<https://www.mediaguru.cz/clanky/2019/01/otazky-vaclava-moravce-zacnou-vysilat-z-noveho-studia/>

Prehistorie [online]. Ceskatelevize.cz, 1996-2016 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/prehistorie/>

Prostředí televizního studia v Kavčích horách [online]. In: MediaGuru, 2019.

Dostupné z: https://mediagurucdneu.azureedge.net/media/6778/ovm_1.jpg

Václav Moravec [online]. Csfid.cz, 2001-2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z:
<https://www.csfid.cz/tvurce/58076-vaclav-moravec/>

Za drahá mobilní data si Češi mohou sami, domnívá se ministryně, 18. 2. 2019 [online]. iDNES.cz, 2019 [cit. 2019-02-13]. Dostupné z:
https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/mobil-data-novakova-ministryne-operatori-wifi-internet.A190218_122001_domaci_ble

Základní informace o ČT [online]. Ceskatelevize.cz, 1996-2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/zakladni-informace-o-ct/>

Zákony a pravidla [online]. Ceskatelevize.cz, 1996-2019 [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/cl-9-jazykovy-projev/>

Zdvořilost. In: Slovník spisovného jazyka českého [on-line]. Ústav pro jazyk český, 2011 [cit. 15. 2. 2019]. Dostupné z:
<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?heslo=zdvo%C5%99ilost&sti=117514&where=hesla&hsubstr=no>

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

FTA	face-threatening act (akt ohrožující tvář)
K1	komunikát č. 1
K2	komunikát č. 2
KF	komunikační funkce
M	mluvčí
OPJ	obsahově-pragmatická jednotka
R	replika

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 3.1 Žurnalistický styl a jeho dělení	14
Obrázek 4.1 Možné strategie pro vykonání aktu ohrožujícího tvář.....	27
Obrázek 4.2 Nepřímé jednání	28
Obrázek 4.3 Pozitivní zdvořilost.....	30
Obrázek 4.4 Negativní zdvořilost	31
Obrázek 5.1 Loga kanálů České televize.....	32
Obrázek 5.2 Prostředí televizního studia v Kavčích horách	33
Obrázek 5.3 Komunikáty zasazené do modelu komunikace Shannona a Weavera	34

SEZNAM TABULEK

Tabulka 6.1 Tematické rozložení komunikátu č. 1	50
Tabulka 6.2 Tematické rozložení komunikátu č. 2.....	53
Tabulka 6.3 Vybraná pasáž z komunikátu č. 1	56
Tabulka 6.4 Vybraná pasáž z komunikátu č. 2	58
Tabulka 6.5 Tabulka použitých transkripčních konvencí	61
Tabulka 7.1 Dodržování a porušování zdvořilostního principu – počet výskytů v jednotlivých komunikátech.....	95
Tabulka 7.2 Výskyty aktů ohrožujících tvář v jednotlivých komunikátech	101

SEZNAM PŘÍLOH

1 DISK CD-ROM

- tabulka ve formátu .xlsx, obsahuje přepisy komunikátů a záznam výskytů zdvořilostních aspektů